

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TEFSİR ALANINIDAKİ ÇALIŞMALARI

Kamal Hashim Ameen ALKURD

YÜKSEK LISANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED

OCAK - 2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Kamal Hashım Ameen ALKURD

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TEFSİR ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI****KAMAL HASHİM AMEEN ALKURD****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ****TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI****DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED**

Araştırmacı bu çalışmada Abdülkerîm Zeydân'ın tefsir alanındaki çalışmalarını ele almıştır. Bu amaçla çalışma beş ana başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde; Konunun Önemi, Çalışmanın Amaçları, Konunun Seçilme Nedeni, Önceki Çalışmalar, Çalışma Yöntemi ve Çalışma Planı ele alınmıştır. İkinci bölümde; Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi; neşet ettiği ortam, eğitimi, hocaları, öğrencileri, eserleri ve vefatı yönünden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği ilgi ve onun dava, usul ve fıkıh metotlarını incelenmiştir. Bununla beraber bu başlık altında onun Kur'an ayetlerinin tefsirine gösterdiği ilgi ve bu tefsirin özellikleri, kaynakları ve bu kaynaklardan istifade yöntemi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde; Abdülkerîm Zeydân'ın fıkıh, usul ve tefsir alanındaki tercih metodu incelenmiştir. Beşinci bölümde; Abdülkerîm Zeydân'ın tefsirdeki yenilikçi yaklaşımları ele alınmıştır. Ardından çalışma, araştırmacının bu konu hakkında ulaştığı en önemli sonuçlar ve öneriler bölümü ile sonlandırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Abdülkerîm Zeydân, Tefsir, Tecdid, Irak.

Ocak 2022, 110 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****THE WORKS IN THE FIELD TAFSIR OF ABDÜLKERİM ZEYDÂN****KAMAL HASHIM AMEEN ALKURD****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE****DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES****SUPERVISOR: Assist. Prof. Dr. Moneer Gomaa Ahmed MOHAMED**

In this study, the researcher examined the work of Abdulkerim Zeydan in the field of exegesis. For this purpose, the study was examined under five main headings. In the first chapter, The Importance of the Subject, The Objectives of the Study, the Reason for Choosing the Subject, Previous Studies, the Study Method and the Study Plan are discussed. In the second part; Abdulkerim Zeydan's biography; The environment in which he lived, his education, teachers, students, his works and his death are discussed in terms of. In the third chapter, Abdulkerim Zeydan's interest in the Qur'an and its case, procedure and fiqh methods are examined. However, under this title, his interest in the exegesis of the verses of the Qur'an and the characteristics of this exegesis, its sources and the method of using these sources are discussed. In the fourth chapter, Abdulkerim Zeydan's preferred method in the field of fiqh, procedure and exegesis is examined. In the fifth chapter, the innovative approaches of Abdulkerim Zeydan in exegesis are discussed. Then, the study is the most important that the researcher has reached about this issue.

KEYWORDS: Abdulkerim Zeydan, Tafsir, Tajdid, Iraq.

January, 2022, 110 Page

TEŞEKKÜR

Her işin başında ve sonunda şükür Allah'adır

Başarılı kılmasından ve kolaylaştırmasından dolayı da yine hamd onadır.

Beni yetiştiren, rahatım için uyku yüzü görmeyen ve benim için dua dua Allah'a yalvaran anne babama teşekkür ederim.

Bu çalışmanın tamamlanmasında bana rehberlik eden ve yardımcı olan danışman hocam Dr Munir GUMA'ya saygı ve şükranlarını sunarım.

Aynı zamanda bana destek olan, yanımda duran ve bana dua eden

kardeşlerime ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Allah hepinizden razı olsun.

Kamal Hashim Ameen ALKURD

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vii
1. ÖNSÖZ.....	1
1.1 Konunun Önemi.....	2
1.2 Çalışmanın Amaçları	2
1.3 Konunun Seçilme Nedeni	2
1.4 Önceki Çalışmalar	3
1.5 Çalışma Yöntemi	4
1.6 Çalışma Planı	4
2. ABDÜLKERİM ZEYDÂN	6
2.1 Abdülkerîm Zeydân'ın Hayatı ve İlmi Konumu	6
2.1.1 Nesebi	6
2.1.2 Yetiştigi Ortam	6
2.1.3 Eğitimi	7
2.1.4 İlmi Konumu.....	8
2.1.5 Telif Yöntemi ve Eserleri	12
2.1.6 Vefatı	20
2.2 Abdülkerîm Zeydân'ın Hocaları, Öğrencileri, Sosyal ve Siyasi Ortamı	21
2.2.1 Hocaları	21
2.2.1.1 Emced ez-Zehâvî.....	22
2.2.1.2 Abdülkerîm es-Sâika	23
2.2.1.3 Necmeddin el-Vâiz	24
2.2.1.4 Muhammed Mahmûd es-Savvâf.....	25
2.2.2 Öğrencileri	26
2.2.2.1 Ahmed Hasan et-Taha	26
2.2.2.2 Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Cehmi el-Mısbahi.....	27
2.2.3 Sosyal Çevresi	28
2.2.4 Siyasi Ortam	29
3. ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN KUR'AN-I KERİM VE TEFSİRİNE GÖSTERDİĞİ İLGİ	33
3.1 Kur'an-ı Kerim'e Gösterdiği İlgi.....	33
3.1.1 Kur'an-ı Kerim ve Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an'a İlgisi	33
3.1.2 Kur'an Yöntemli Dava Medodu	36
3.1.3 Usul ve Fıkıh Alanındaki Metodu	42
3.2 Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir Alanındaki Gayretleri ve Kaynakları	48
3.2.1 Kur'an Ayetlerini Tefsirde Gösterdiği İlgi ve Tefsirinin Özellikleri	48
3.2.2 Tefsirde Kullandığı Kaynaklar ve Bunlardan İstifade Yöntemi.....	51
3.2.2.1 Tefsirde kullandığı kaynaklar	51
3.2.2.1.1 İbn teymiyye	51
3.2.2.1.2 el-Kur'an el-azim tefsiri (İbn Kesir).....	52
3.2.2.1.3 el-Cami' li-ahkami'l-Kur'an (el-Kurtubi)	52

3.2.2.1.4	Mehasini't-tevil (el-Kâsimi)	52
3.2.2.1.5	Mefatihü'l-gayb (Razi)	53
3.2.2.1.6	Fi zilali'l-Kur'an (Seyyid Kutup)	53
3.2.2.1.7	el-Menar tefsiri	53
3.2.2.1.8	el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-tevil (Zemahşeri)	54
3.2.2.1.9	el-Muhariri'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz (İbni Atiyye).....	54
3.2.2.1.10	Ruhu'l-meânî fi tefsiri'l-kur'ani'l-azim ve's-sebi'l-mesani (el-Âlûsi)	54
3.2.2.2	Kaynaklardan istifade yöntemi.....	55
3.2.3	Tefsirle İlgili Görüşlere Gösterdiği İlgi.....	57
3.2.3.1	Akide yönü	57
3.2.3.1.1	Akide amellerin kabulünün temelidir	58
3.2.3.1.2	Allah'ın yardımı.....	59
3.2.3.1.3	En güçlü bağ akide bağıdır	61
3.2.3.2	Fıkıh ve usul yönü	61
3.2.3.2.1	Ahkâm ayetlerini tefsir etme yöntemi	61
3.2.3.2.2	Fıkıh usulüne verdiği önem, temel kuralların istinbatı ve ahkâm ayetlerinin tefsiri	65
4.	ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TERCİH METODU.....	68
4.1	Metot.....	68
4.2	Tercih.....	68
4.3	Abdülkerim Zeydân'ın Fıkıh ve Usul Alanındaki Tercih Metodu	69
4.4	Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir Edilen Naslar Arasındaki Tercih Metodu.....	71
4.4.1	Hiz. Âdem'in (as) Elbisesi Hakkındaki Tercihi	74
4.4.2	Aşağıdaki Ayetin Anlamı Hakkındaki Tercihi.....	75
4.4.3	Teberrüc Ayeti Hakkındaki Tercihi.....	77
5.	ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TEFSİRİNDEKİ TECDİD YÖNLERİ.....	80
5.1	Tefsirde Tecdid Kuralları	83
5.1.1	Rivayet Ve Dirayet Tefsirinin Birlikte Ele Alınması	83
5.1.2	Rivayet ve Dirayet Dengesi	85
5.1.3	Ümmetin İcmasından Sapmamak.....	89
5.2	Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir Anlayışındaki Bazı Yenilikçi Yönleri	90
5.2.1	Kur'an Naslarını Dava Eksenli Tefsir Etmesi	91
5.2.2	Kur'an Ayetlerinden Hüküm ve Fayda İstinbat Etme Kabiliyeti	96
5.2.3	Ayetleri Güncel Hayata Uygulama Kabiliyeti.....	99
5.2.3.1	Ayetlerin güncel hayata uygulanma kuralları.....	100
5.2.3.2	Ayetleri güncel hayata uygulama konusuna örnekler	101
6.	SONUÇLAR.....	108
	KAYNAKLAR	109

1. ÖNSÖZ

Allah’a, onun izzet ve azametine layık olacak şekilde hamdü senalar olsun. O uyarıcı ve müjdeleyici olarak hak üzere peygamberler göndermiştir. İnsanlar için onlara düstur ve şariat olsun diye kitaplar indirmiştir. İnsanlar arasında ilmi yaymaları, mesajlarını tebliğ etmeleri için ehli ilim insanlar var etmiştir. Salat ve selam, bütün insanlığa öğretmen ve yol gösterici olarak gönderilen, peygamberimiz, öğretmenimiz Hz. Muhammed Mustafa’ya (sallallahu aleyhi vesellem) ve onun âl ve ashabına olsun.

İlim insanların iştigal ettikleri ve çalıştıkları en şerefli ve menzili en yüce ilim Allah’ın kitabıdır. Müslümanlar ona büyük bir değer vermişler ve onu rehber olarak almışlardır. Ardından farklı yol ve yöntemler izleyerek ve onun lafız, eda, üslup, icaz, harekelendirme, tefsir ve şerhlerini ele alarak ondaki ilim ve ahkâmı ortaya koymuşlar ve böylece Kur’an’ın amaç ve hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. İşte müfessirlerin, Allah’ın kitabını anlama adına izledikleri yol ve yöntemleri açıklamanın, ilimlerini ortaya koymanın ve sahip oldukları kültür çeşitliliğini ve bu konudaki çaba ve gayretlerini incelemenin önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Ben de buradan hareketle Allah’ın kitabına hizmet adına sunulmuş bazı gayretleri ortaya koymak istedim. Bunun için de Dr. Abdülkerîm Zeydân’ın tefsir alanında sunduğu hizmetleri ve gösterdiği çaba ve gayretleri onun eserlerine müracaat ederek ortaya koymayı amaçladım.

Onun hakkında yazılanlardan hareketle, Abdülkerîm Zeydân’ın tefsir alanında özel bir eser yazmamasına rağmen tefsirle iştigal ettiği bilgisine ulaştım. Ancak kendisi, Kur’an’ın hazinelerinden insanları Allah’a davet etmede kullanacağı değerler çıkarmıştır. Davet alanında kendisinin insanlar nazarında çok büyük etkisi olmuştur.

Mevladan, bu çalışmayı ümmete hizmet edecek ve Abdülkerîm Zeydân’ın tefsir ilmindeki gayretlerini ortaya koyacak şekilde tamamlamama yardımcı olmasını diliyorum.

1.1 Konunun Önemi

Bu çalışmanın önemi;

1. Allah'ın kitabı ile olan bağından,
2. Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde ilim insanlarının gayretlerini ortaya koymasından,
3. 3.Abdülkerîm Zeydân'ın İslam dünyasına ulaşan ilmi konumunu ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

1.2 Çalışmanın Amaçları

Çalışmadan amaçlanan hedefler şunlardır.

1. Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim ve tefsirine gösterdiği ilgi ve önemi ortaya koymak.
2. Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an ayetlerini tefsir ve yorumlamadaki gayretlerini açıklamak.
3. Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an ayetlerini ele alma tarzını ve onları güncel hayata uygulama kabiliyetini ortaya koymak.

1.3 Konunun Seçilme Nedeni

Bu konunun seçilme nedenleri arasında şunlar yer almaktadır:

1. Abdülkerîm Zeydân'ın tefsirdeki gayretlerini ele alan herhangi bir çalışmanın bulunmayışı.
2. Abdülkerîm Zeydân'ın öğrencileri ve onun okuyanlarının ona karşı vefası.

1.4 Önceki Çalışmalar

Araştırma ve incelemeler neticesinde;

Abdülkerîm Zeydân'ın çok sayıda eserinin olmasına rağmen, onun tefsir alanındaki gayretleri hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Daha önce yapılan çalışmalar onun fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki gayretleri ile ilgilidir. Çünkü Abdülkerîm Zeydân tefsir alanınıda özel bir kitap kaleme almamıştır. Ele aldığı tefsirler, farklı eserlerinde yer alan Kur'anî nasların yorumundan ibarettir.

Bu konuda yazılan çalışmalar arasında:

- Davet ve fetva kurumu büyük alimleri Irak Fıkıh Akedemisi (Mecmau'l-fikhî'l-Irakî), 03.03.1124 Pazartesi günü, İmam-ı Azam fakültesi işbirliği ile, İmam Muhammed b Hasen eş-Şeybani konferans salonunda “Abdülkerîm Zeydân'ın fıkıh, davet ve usul alanındaki gayretleri” sözleşmesi yapıldı
- Yusuf Kardâvî, Abdülkerim Zeydân anma töreninde konuşması, 09 Şubat 2014 al-qaradawi.net/node/857
- Ahmed hasan taha , Abdülkerim Zeydân anma töreninde konuşması, 13mayıs 2018<http://drzedan.com/content.php?id=26>.
- (Mucahîd âlimi Dr- Abdülkerim Zeydân kışlığına bir pencere)başlıklı bir makale-suhaib Al-Ali Al-Alukah web sitesi 05-10-2006 tarihinde :<https://majles.alukah.net/t33034>.
- Ahmed b. Muhammed, Mısbahi, el-Lu'lu ve'l-Mercan fî Mesireti sahibi'l-Fadile el-Allame el-Iraki Abdülkerim Zeydân, Makale, 27.08.2015, www.amalmesbahy@nu.edu.sa.
- Huzeyfe Sâmirrâî, Allametu'l-Irak Abdülkerim Zeydân Hayatuhu ve Eseruh, Saydu'l-Fevaid, Makale, https://www.saaaid.net/Minute/681.htm:print_it=1.

1.5 Çalışma Yöntemi

1. Bu çalışmada bilimsel maddenin sunumunda tanımlayıcı analitik yöntem kullanılmıştır.
2. Tezde geçen âyetlerin Kurân-ı Kerim'deki yerleri; sure adı, sure numarası ve âyet numarası belirtilerek dipnotlarda verilmiştir.
3. 3.Kaynaklar hakkındaki bilgiler ilk geçtiği yerlerde ayrıntılı verilmiş, daha sonra ise özet verilmiştir.
4. Kavramların açıklanmasında sözlüklere başvurulmuştur.
5. Kaynaklar konusunda güvenilir ve muteber eserlere başvurulmuş, basım tarihi, matbaa ismi, cüz ve sayfa numarası belirtilmiştir.
6. İleri gelen şahsiyetlerin biyografileri kısaca aktarılmıştır.
7. Anlaşılmayan sözcükler dipnotlarda kısaca izah edilmiştir.
8. Abdülkerîm Zeydân'ın farklı konulardaki görüşleri aktarılmıştır.
9. Güncel hayatla ilgili bazı metinlere yorumlar getirilmiştir.
10. Konular fazla uzatılmamış ve ihtiyaç kadar ele alınmıştır.

1.6 Çalışma Planı

Çalışma; giriş, hazırlık, üç ana bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

1. Giriş bölümü; konunun önemi, konunun seçilme nedeni, konunun amaçları, önceki çalışmalar, konunun yöntemi ve çalışma planından oluşmaktadır.
2. Abdülkerîm Zeydân

- 2.1. Abdülkerîm Zeydân'ın hayatı ve ilmi konum
- 2.2. Abdülkerîm Zeydân'ın hocaları, öğrencileri, sosyal ve siyasi ortamı
3. Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim ve onun tefsirine gösterdiği ilgi
 - 3.1. Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği ilgi
 - 3.2. Abdülkerîm Zeydân'ın tefsir alanındaki gayretleri ve kaynakları
4. Abdülkerîm Zeydân'ın tercih metodu
 - 4.1. Abdülkerîm Zeydân'ın fıkıh ve usul alanındaki tercih metodu
 - 4.2. Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir Edilen Naslar Arasındaki Tercih Metodu
5. Abdülkerîm Zeydân'ın tefsirindeki tecdid yönleri
 - 5.1. Tefsirde tecdid kuralları
 - 5.2. Abdülkerîm Zeydân'ın tefsir anlayışındaki bazı tecdid yönleri

Sonuç: Bu bölümde bu konu hakkında ulaştığım en önemli sonuçlar belirtilmiştir.

2. ABDÜLKERİM ZEYDÂN

2.1 Abdülkerîm Zeydân'nın Hayatı ve İlmi Konumu

2.1.1 Nesebi

Onun tam adı, Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî'dir. (el-Ânî) ifadesi Enbâr iline bağlı Âne beldesine nisbet edilmek için verilmiştir. (el-Kehlî) Kehliyyun ailesine nisbetinden dolayı verilmiştir. Kehliyyun ailesi Mehâmide aşiretine mensup bir ailedir. (el-Muhammedî) Mehâmide aşiretine mensubiyetini ifade etmektedir. Kehliyyun ve Mehâmide'liler Irak'ın orta kesiminde bulunan Enbâr ilinde yaşamaktadırlar.

Zeydân 1917 yılında Bağdat'tın Kerh bölgesindeki Sûkulhamâde semtinde doğmuştur. Resmi kayıtlarda ise doğum tarihi 1921 (1339 h) olarak geçmektedir. Kendisi ailenin en küçük çocuğu olup hepsi de vefat etmişlerdir. (Allah rahmet eylesin)¹

2.1.2 Yetiştigi Ortam

Zeydân, sade bir aile ortamında yetişmiştir. Bağdat'a bağlı Kerh'in bir sentinde yetişmiştir. Ailesi ona ayrı bir ilgi göstermiştir, zira babası o henüz üç yaşında iken vefat etmiştir. Kardeşleri ve annesi onu çok severler ve bu derin sevgiyi de kendisine hissettirmişlerdir. Bu o derece bir sevgidir ki adeta yetimliğini hissetmemiştir. Gençlik yıllarına kadar annesinin ve kardeşlerinin yanında böyle bir ortamda yetişmiştir.

O dönemde çocukların küçük yaşta Kur'an-ı Kerim öğrenmeleri için küttap adı verilen mollalara² gönderilmesi âdettendi. Mollanın verdiği eğitim ciddi ve düzenli idi. Molla

¹ Doğum tarihi konusundaki ihtilaf: Zeydân kendi hayatından ve yetiştigi ortamdaki bahsettiği bir yerde şöyle demiştir: "Bu ihtilafın nedeni doğan çocuğun kayıt işleminin yapılma şekline kaynaklanmaktadır. Yeni doğan bir çocuk doğumundan belli bir süre sonra kayıt edilirdi. Bu süre bazen kısaldı bazen de uzadı. Mahallenin muhtarı nüfus memuru ile oturur aileler çocuklarını getirir ve gözleri önündeki bu çocukların yaşları görüntülerine göre takdir edilirdi. <http://www.drzedan.com>

² Molla: (kelimenin çoğulu melali şeklinde yapılmakta olup kelime mevla sözcüğünün tahrif edilmiş bir türüdür) bu kişi küçük çocuklara Kur'an-ı Kerim okumayı öğreten ve dini dersler veren din hocasıdır. Bkz. Bağdâdiyyet,

yüksek bir yerde oturur ve küçük talebeleri takip ve kontrol eder, çocukların beğenmediği hal ve hareketlerini gördüğünde elindeki sopa ile onları uyarırdı. Öğrenciler mollaya sevgilerinden değil korkularından itaat ederlerdi. Öğrenci bu okullarda ve okulun hocası molladan ciddiyeti ve düzeni öğrenirdi. Bu okullardaki eğitim sistemi sertliği, ciddiyeti ve öğrencilere yönelik denetim ve gözetimleri ile karakterize idi. Öyle ki çocukların yüzmek için nehre gitmelerine engel olmak adına ayaklarına mürekkep ile mühürler vurarak onları takip ederlerdi. Bu çocuklardan kıraati iyi olan ve bazı sureleri ezberleyen çocuklar molla tarafından yeni çocuklara kısa sureleri öğretmesi için görevlendirilirdi.³

2.1.3 Eğitimi

Zeydân, altı yıllık ilkokulu Bağdat'ta bulunan Kerh ilkolunda okumuş sonra üç yıl Kerh ortaolunda okumuş ve ardından iki yıllık lise eğitimi sözel bölümde tamamlamıştır. Lise diplomasını elde etmesinin ardından ailesinin maddi ihtiyacı nedeniyle ilkokul öğretmenliğine başlamıştır.⁴

Daha sonra Bağdat Üniversitesi hukuk fakültesine kaydolarak oradan mezun olmuştur. Ardından en-Necibiyye en-Diniyye lisesine müdür olarak atanmıştır. Daha sonra Kahire Üniversitesi İslam Hukuku (eş-Şeria el-İslamiyye) enstitüsüne kaydolarak imtiyaz derecesiyle lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Aynı şekilde Kahire Üniversitesinden 1962 yılında doktora diplomasını da birinci olarak onur derecesiyle elde etmiştir.⁵

Zeydân, öğrenim hayatını anlatırken şöyle demiştir: “Fıkıh alanındaki kitapları okumayı, ilim insanların derslerine katılmayı ve ramazan ayında vaaz dinlemeyi tutku derecesinde severdim. Hayatımın belli bir döneminde tasavvufa ve onların meclislerine katılmaya yönelik istek ve arzum arttı. Bu öyle bir dereceye ulaştı ki bir dönem Ebu Hamra tarikatına intisap ettim. Bunlar Riffaî tarikatının bir kolu idi. Bu arada tasavvuf kitaplarından etkilendim. Etkilendiğim bu kitaplardan en önemli iki

³ Bkz. Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, 26.01.2014, <http://www.drzedan.com>

⁴ Önceki kaynak

⁵ Cenâbi, Sami Reşid, *el-Allame Abdülkerim Zeydân*, Makale, Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, 27.01.2014, <http://www.aliraqnews.com/?p=67960>

tanesi imam Gazzâlî'nin (İhyâ-u Ulumü'd-Din) kitabı ile İmam İbnü'l-Kayyımî'l-Cevzi'nin (Medericü's-Sâlikin) kitabıdır. Bu kitap tasavvufun önde gelenlerinden birisine ait metinlerin şerhidir. İbnü'l-Kayyım, Medericü's-Sâlikin kitabında tasavvufla alakalı lehte ve aleyhte söylenenlere bazı dini kriterler getirmiştir. Aynı zamanda bu kitap dini kurallarla kayıt altına alınan tasavvuf yönüm üzerinde büyük etkisi olmuştur.”⁶

Yukarıda geçenlerden hareketle; Zeydân'ın tasavvuf ehliyle irtibatının olduğu ve onlardan etkilendiği ve onlardan ilim öğrendiği söylenebilir. Bununla beraber Zeydân daha sonra hocası Abdülkerim es-Sâika ve İbn-i Teymiyye'nin düşüncelerinden ve daha başka ilim insanlarından da etkilenmiştir. Bundan dolayı kendisinin yazıları, görüşleri, yorumları ve güncel analizleri tüm düşünce akımları nezdinde kabul görmüştür.

2.1.4 İlmi Konumu

Zeydân bu ümmetin fıkıh (İslam hukuk) alanında önde gelen ilim insanlarından birisi idi. Bütün âlimler fıkıhçı değildir. Fakih olan âlimlerin sayısı çok azdır. Âlimler arasında çok sayıda hatip bulunmaktadır. Bu hatipler minberleri titretmekte, hitabetleri ile binlerce insanı toplayabilmektedirler. Ancak fıkhi açıdan bunlar fakih olmayabilirler. Ancak Abdülkerîm Zeydân fıkıh alanında önde gelen az sayıdaki ilim insanları arasında yer almaktadır. Onun bu yolculuğu ünlü kitabı “Aḥkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fî dâri'l-İslâm” ile başlamıştır. Bu kitap onun Kahire Üniversitesinde doktora derecesini elde etmek için yazdığı doktora tezidir. Hocaları bu çalışmanın ilmi yönüne tanıklık etmişler ve çalışmada yer alan konuları karşılıklı tartışmışlardır. İnsanlar onu ilmi yeterliliğini ortaya koyduğu bu kitabı ile tanımışlardır. Ardından Zeydân, fıkıh ve fıkıh usulu gibi daha farklı alanlarda yazılar kaleme almaya başlamıştır. Kadınlarla alakalı fıkhi konularda “el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e” adlı on bir ciltlik meşhur kitabını telif etmiştir. Bu kitabından dolayı Kral Faysal Uluslararası İslâm Araştırmaları ödülünü almıştır. Kendisinin ilmi ve fikhî yeterliliği herkes tarafından kabul edilmiştir. Dünyanın her tarafındaki Müslümanların temsil edildiği “Mecmau'l-fikhî'l-Âlemi'ye seçilen ilk kişidir. Bu kuruluşa her

⁶ Bkz. Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, 26.01.2014, <http://www.drzedan.com>

ülkeden bir temsilci seçilir. Bu kişinin o ülkenin en bilgili kişisi olması şart değildir. Genelde Müslümanlar başta olmak üzere o ülke insanları tarafından tanınan kimseler seçilmektedir. Ancak Abdülkerîm Zeydân Suut âlimleri ve Mecmau'l-fikhî'l-Âlemi" âlimleri tarafından seçilen ilk kişidir

Zeydân, doksan yaşına basmış olmasına rağmen enerjisi, aktiviteleri ve ruhuyla hala dipdiri ve gerç olarak dine davet faaliyetlerine devam etmiştir. İslam'a hizmet konusunda her alanda iz bırakmıştır. Zeydân fıkıh, davet, cihat ve onu okuyan, tanıyan ve ondan ilim öğrenen insanların hepsini etkileme yönünde bütün bu özellikleri bir araya getiren insanlardan birisidir.⁷

Zeydân, İslam ümmetinin önde gelen simalarından ve ulu çınarlarından birisi sayılır. Zeydân, hayatını İslama hizmet, ona davet, eğitim ve öğretim, telif ve terbiye ile geçirmiştir. Kendisi, fıkıh alanındaki çalışmaları, büyük ilmi katkıları ve İslam düşmanlarına verdiği cevapları ile tanınmıştır.⁸

Zeydân, elde ettiği bir hikmeti sunulabilecek uygun bir hale getirir, makul ve makbul olacak şekilde arz ederdi. Kitapları, akılları nurlandıracak şekilde çok çeşitlidir. Bütün kitapları, bir ilim talebesinin kişiliğini inşa edecek kitaplardır. Kendisi aynı zamanda ruh terbiyesi alanında da kitaplar kaleme almıştır. Bununla beraber onun dava alanında da eserleri bulunmaktadır. "Usûlü'd-Da've" kitabı bir müslümanı, Allah'ın peygamberleri gönderdiği ve onlara tabi olanlara da emrettiği sorumlulukları taşıyabilecek kabiliyette şekillendirmektedir. Allah Teâlâ Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben şöyle buyurmuştur: (قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ) "De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim."⁹ Onun derdi, birer davetçi olmaları adına Müslümanların bu ayetin anlamı konusunda şuurlandırmaktı. O, Allah'ın dinini ve şeriatını okuyup, anlayıp yaşadktan sonra insanlara anlatır ve açıklardı. Bu nedenle onun bu kitabı kültürlü bir müslüman bireyin günümüzde davet alanındaki sorumlulukları hakkında çok sayıda değerli

⁷ Bkz. Kardâvî Yusuf, Abdülkerim Zeydân anma töreni, 09 Şubat 2014, <https://www.alqaradawi.net>

⁸ Bkz. Sâmirrâî, Huzeyfe, *Allametu 'l-Irak Abdülkerim Zeydân Hayatuhu ve Eseruh*, Saydu'l-Fevaid, <https://www.saaaid.net/Minute/681.htm>

⁹ Yûsuf 12/108

yönlendirmeleri içermektedir. Sanki kitap, davetçiler yetiştirmek için Kur'an, sünnet ve ilim insanların eserlerinden süzölmüş dava kural ve yöntemlerini içeren çok sayıda bilginin kaynağı ve aynı zamanada da bunun için bir staj ve eğitim alanıdır.

Kendisi, Allah yolunda hiç kimseden çekinmez, ancak o tedbirsiz de davranmazdı. Kendisi, camide cemaate hitap eden bir hatip olarak değil, onlara sakin ve kimseyi kırmayan üslubuyla ders veren bir âlim olarak tanınmıştır. Ancak hakkın söylenmesi her zaman bâtil ehlini rahatsız etmiştir.¹⁰

Zeydân, aynı zamanda çok sayıda fıkıhla ilgili konferans ve seminerlere katılmıştır. Belki de Zeydân'ı özel kılan, medeni ve İslam hukukuna olan vukufiyeti ve bunları çok iyi kullanabilmesidir. Bu nedenle altmışlı yıllarda Kuveyt'te düzenlenen İslam Hukuku haftasında konferanslar vermiştir. Bununla birlikte birçok fıkhi konuyu kitapların arasından çıkararak medeni hukuktaki derin bilgisini de işin içine katarak çağdaş düşünce ile ele almış ve sahaya sürmüştür. Ona bu konuda, insanlığın sürekli değişen grift problemlerine medeni kanunların çözüm olmadaki çaresizliği de yardımcı olmuştur. Buna mukabil Zeydân, delil ve kanıtlarla gerek uluslararası ilişkilerde bireylerin hakları konusunda ve gerekse diğer alanlarda İslam dininin her alandaki büyüklüğünü ortaya koymuştur. Bu durum onun “el-Ferd ve'd-devle fi'ş-şer'i'ati'l-İslâmiyye” ve “Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm” kitaplarında açıkça görölmektedir.¹¹

Irak mescitleri, okulları, çeşitli üniversite ve fakölteleri onun ilminden istifade etmiştir. Bağdat'ta Cuma namazını kıldırdığı camideki Cuma hutbelerinde önce hutbenin anlamını hatırlatır ve hutbeye eklemeler yaparak söylenmesi gerekenleri kendi yorumunu katarak söylerdi. Ayrıca kendisi Irak üniversite ve faköltelerinde akademik rolünü de ifa etmiştir. Ardından Zeydân Irak'tan Yemen'e göç etmiş ve Yemen'de yirmi iki yıl kalmıştır. Zeydân'ın Yemen'e yerleşmesi Yemenliler için Allah'ın onlara ilahi bir lutfu olmuştur. San'a ve İman üniversitesi ile âlimliru, ilim talebeleri ve

¹⁰ Taha, Ahmed Hasan, Abdölkirim Zeydân anma töreni, 13.05.2018, <http://drzedan.com/content.php?id=26>

¹¹ Ali, Suhayb, *Nafîze ala Şahsiyyeti Dr. Abdölkirim Zeydân el-Âlim el-Mucahid*, Eluka web sitesi, 10.05.2009, <https://majles.alukah.net/t33034>

araştırmacılar kendisinin fıkından, düşüncelerinden, tecrübelerinden, lisansüstü ve doktora tezlerine yaptığı danışmanlıklarından istifade etmiştir.

Şeyh Abdülmecid ez-Zenedâni onu, Şeyhü'l-İslam olarak tanımlamış ve şöyle demiştir: “Bu çağın şeyhü'l-İslam’ı, Abdülaziz İbn Baz’dır, onun vefatından sonra ise bu çağın Şeyhü'l-İslam’ı Abdülkerîm Zeydân’dır.”¹²

Davet ve fetva kurumu büyük alimleri Irak Fıkıh Akademisi (Mecmau'l-fıkhî'l-Irakî), 03.03.1124 Pazartesi günü, İmam-ı Azam fakültesi işbirliği ile, İmam Muhammed b Hasen eş-Şeybani konferans salonunda “Abdülkerîm Zeydân’ın fıkıh, davet ve usul alanındaki gayretleri” unvanlı bilimsel bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyum sonunda sunulan en önemli öneri ve tavsiyelerden bazıları şunlardır:¹³

1. Âlimlerin üzerimizdeki haklarından birisi de o yüce şahsiyetlerin ilim ve reform alanındaki gayretlerinin nesillere duyurulmasıdır.
2. İmam Abdülkerîm Zeydân, fikri ve mezhepsel farklılıklarına rağmen bütün müslümanların kendisinden istifade ettiği İslami bir medrese olmuştur.
3. İmam Abdülkerîm Zeydân davet ve fıkıh alanındaki birçok konuyu sadece kitaplarda derlenen mesele olmaktan çıkarak bilimsel üretkenliği ile ona modernite ve çağımızın ruhunu katarak güncel sahaya sürmüştür.
4. Abdülkerîm Zeydân bütün eserlerinde, telifdeki enfes uslubu, konuları isimlendirmedeki güzelliği, akademik metodundaki nezahet ve değerlendirmesi ile öne çıkmıştır. Ayrıcı o; meseleleri analiz etmedeki yüksek gücü, ince anlayışı, inceleme ve ihtilaf konularını tesbitteki dikkati, güveni ve kendinden farklı düşünen ilim insanlarına saygısı ile kendini göstermiştir.

¹² Bkz. Mısbahi, Ahmed b. Muhammed, *el-Lu'lu ve 'l-Mercan fi Mesireti sahibi 'l-Fadile el-Allame el-Iraki Abdülkerim Zeydân*, Makale, 27.08.2015, www.amalmesbahy@nu.edu.sa

¹³ Bkz. Abdülkerim Zeydân’ın resmi sitesi, <http://www.drzedan.comug>

5. İmam, “Bu iş bana şöhret ve imtihan kapısını açar, bana hüsnül hatime için dua edin” diyerek zühdü, takvası ve medyadan uzak durarak, işlerini alkış beklemeden sessizce görmesi ile rabbani âlimlerin karakteristik özellikleri ile öne çıkmıştır.
6. Mecmau’l-fikhî’l-Irakî, Sünnî vakıflar divanı, İmam-ı Azam fakültesi başta olmak üzere, ilgili mercileri; âlimlerimiz vefat etmeden, onlar henüz hayatta iken onlara ilmi olarak sahip çıkmalarını, ilgi ve alaka göstermelerini ve onları ödüllendirmelerini tavsiye edip öneriyoruz.
7. İlim insanı Abdülkerîm Zeydân’ın gayret ve çabalarının önemini tek bir ilmi sempozyumun karşılaması mümkün değildir. Bu nedenle, imamın ilmi konumunu, davet ve ilmi alandaki gayretlerini ve fıkhi tercihlerini inceleme adına ilgili mercilerin daha geniş bir ilmî sempozyum düzenlemelerini öneriyoruz.
8. İslami ilimlerle ilgilenen üniversite ve fakültelere lisansüstü ve doktora talebelerini bu büyük imamın ilmi gayretlerini araştırmaya yönlendirmelerini öneriyoruz.

2.1.5 Telif Yöntemi ve Eserleri

Abdülkerîm Zeydân, işinin ehli olağanüstü bir yazar, rabbâni bir âlim, kararlı bir müfessir, fakih ve hukukçu ve aynı zamanda o bir araştırmacı ve akademisyen olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle onun yazılarında, fıkhi görüşlerinde, tefsir ve usul tercihlerinde kendine has özel bir yöntemi bulunmaktadır. Bunlar, maddeler halinde şu şekilde zikredilebilir.¹⁴

1. Abdülkerîm Zeydân ele aldığı konuya önce, konunun ana hatlarını izah ile başlar, sonra araştırma yöntemini açıklar ve ardından da ayrıntılara girer.
2. İfadeleri, ilmi derinliği ile beraber, tekellüfsüz ve kolay bir anlatım uslubuna sahiptir.

¹⁴ Bkz. Fellâhî, İsa Ahmed Mehel, Râvî, Ahmed Muhyiddin, *el-Cuhudu’l-Fıkhiyye ve’l-Usuliyye li’d-Dr. Abdülkerim Zeydân*, sayı: 3,2016, s 187-182, <http://gazette.edu.iq/237>

3. Konuları ayrıntılı ele alır, kompleks olanları bölümlere ayırır ve her bir bölümün hükmünü beyan eder.
4. Konuların detaylı bir fihristini oluşturur ve her bir bölüme başlık koyarak numaralandırır.
5. Konulara başlık koymada akademik bir yol izler. (önce ana başlık, sonra alt başlık ve ardından konu ile ilgili diğer alt başlıklar)
6. Herhangi bir konuyu, onu bütün yönleriyle kavramasının ve kaynaklarına sahip olmasının ardından yazar.
7. Furu meseleleri usul üzerine tahrir edebilme kabiliyetine sahiptir.
8. Kendisi Hanbeli mezhebine mensup olmasına rağmen, eserlerinde herhangi bir mezhebe bağlı kalmamıştır. Ancak, karşılaştırmalı fıkıh metodolijisini kullanmış ve fıkhi görüşler arasında dengeyi gözetmiş ve ardından onlar arasında tercih yapmıştır.
9. Kendine göre racih olan görüşün delillerini zikrederek konuya başlar, ardından mercuh olan görüşün itirazlarını zikreder ya da bunun aksi yönde bir yöntem kullanır.
10. Bilimsel güvenilirliği, her bir görüşü sahibine nispet etmesi, zayıf olsun ya da kendi görüşüne muhalif olsun âlimlerin görüşlerine saygı göstermesi.

Abdülkerîm Zeydân'ın olağanüstü bir yazar olup kendisinin din, hukuk, düşünce, davet gibi farklı ve çeşitli alanlarda çok sayıda kitabı, bilimsel araştırmaları ve makaleleri bulunmaktadır. Bunlardan birçoğu Arap ve İslam dünyasındaki üniversite ve enstitülerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Usul, fıkıh, İslam hukuku kaideleri gibi kaide konularında eserler kaleme almıştır. Birçok farklı alanda ele aldığı çeşitli konular onun bir bilimsel ansiklopedi olduğu hissini vermektedir.¹⁵

Abdülkerîm Zeydân'ın eserleri; bilimsel derinliği, şer'i delillendirmesi, köklü metodolejisi, konuları ele almadaki derinliği, güncel gerçekliğin farkında oluşu ve bu güncel konular ile şeriat arasında usul ve külli kidelere muhalefet etmeden uyum sağlaması ile öne çıkmaktadır. Zeydân'ın içtihatları güncel meselelerle uygun, faydalı ve ayrıcalıklıdır.¹⁶

Kitaplarından bazıları şunlardır:¹⁷

1. Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi dâri'l-İslâm
2. Uşûlü'd-Da' ve
3. es-Sünenü'l-ilâhiyye fi'l-ümem ve'l-cemâ'at ve'l-efrâd fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye
4. el-Kışâş ve'd-Diyât
5. el-Kuyûdü'l-Vâride 'ale'l-Milkiyyeti'l-Ferdiyye
6. el-Medhal li-dirâseti's-şer'i'ati'l-İslâmiyye
7. el-Müstefâd min kışâşil-Kur'ân li'd-da' ve ve'd-du'ât
8. el-Mufaşşal fi ahkâmi'l-Mer'e
9. el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh

¹⁵ Bkz. Kardâvî Yusuf, Abdülkerim Zeydân anma töreni, 09 Şubat 2014, <https://www.alqaradawi.net>

¹⁶ Sâmîrrâî, Huzeyfe, *Allametu'l-Irak Abdülkerim Zeydân Hayatuhu ve Eseruh*, makale, Abdülkerim Zeydân'ın resmi sitesi 07.02.2014

¹⁷ Abdülkerîm Zeydân'ın eserleri, <https://www.drzedan.com>

10. Muhtasar şerhi'l-Akideti't-Tahaviyye
11. Ulûmü'l-hadîss
12. Mecmûatü Buhus Fıkhiyye Muasıra
13. Mecmûatü Buhus Fıkhiyye
14. Mûcezû'l-edyân fi'l-Şur'ân
15. Nizâmü'l-kazâ' fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye
16. Nâzarât fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye muḳâreneten bi'l-kavânîni'l-vaz'ıyye
17. el-Vecîz fi şerhi'l-kavâ'idi'l-fıkhiyye
18. el-Kefâle ve'l-havâle fi'l-fıkhi'l-Muḳâran
19. et-Terbiye ed-Diniyye lilmerhaleti's-Seneviyye (lil ilmi ve'l-Edebi)

Bilimsel araştırmalarından bazıları şunlardır:¹⁸

1. Muâmeletu'l-Akallıyyâti Gayri'l-Müslime ve'l-Ecânip fi'ş-Şerîati'l-İslamiyye.
2. Nazariyyetu't-Tecdid fi'l-Fikri'l-İslami.
3. İsbâtu Hilâli Ramazan ve Hükümü'l-İstiâneti bi'l-Merâsıd'l-Felekiyyeti fi İsbâti'l-Ehille.
4. Eseru'l-Kusûd fi't-Tesarrufâti ve'l-Ukûd.
5. Eseru Tetbîku'ş-Şerîati'l-İslamiyyeti fi Tethîri'l-Muctema min Şurûri'l-Muskirâti ve'l-Muhaddirât.

¹⁸ Abdülkerîm Zeydân'ın eserleri, <https://www.drzedan.com>

6. Hüküm'l-Muşâreketi fi Şuûni'l-Hüküm maa'l-Hâkimi'l-Câir.
7. ed-Davetu fi'l-Asri'l-Hâdiri'l-Vâki – ve'l-Muavvikât – ve'l-Hulûl.
8. ed-Dimukrâtiyye ve Muşâreketu'l-Müslim fi'l-İntihâbâtî ve İlâkatu'l-Müslim bi'd-Devleti Gayri'l-İslamiyye.
9. Hudûdu Sultatu Veliyyu'l-Amri fima Ye'muru bihi ve Yenha anhu fi Kadâyâ'n-Nikâh ve Farkihî.
10. Hüküm Akdu't-Te'mîn fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
11. Duhûlu'l-Müslim ile Devletin Gayri İslamiyye ve'l-İkâmeti Bihâ.
12. Darîbetu'd-Dahl ve meda Meşrûiyyetiha fi'd-Duveli'l-İslamiyyeti'l-Muâsira.
13. Meda Hakku'l-Mer'a fi İnhai Akdi'n-Nikâhi bi'l-Hul'.
14. Meda Meşrûiyyetu'd-Darâibu'l-leti Tefriduha'd-Duvel ala'l-Efrâd.
15. Mevkifu's-Şeriatî'l-İslamiyyeti mine'r-Rik.
16. Hukûku'l-Efrâd fi Dari'l-İslâm.
17. Haletu'd-Darûratu fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
18. el-Lukta ve Ahkâmuha fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
19. el-Kitâlu ve'l-Mukâtilûn fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
20. el-Ferdu ve'd-Devle fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
21. el-Ukûbetu fi's-Şeriatî'l-İslamiyye.
22. eş-Şeriatu'l-İslamiyye ve'l-Kânunu'd-Duveliyyu'l-Âm.

23. el-İhtilafu fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.
24. el-İmanu bi'l-Kadâi ve'l-Kader ve eseruhu fi Sulûki'l-İnsan.
25. Ahkâmu'l-Lakît fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.
26. Mesâil fi'r-Ridâ.
27. Riâyetu'l-Maslaha fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.
28. en-Niyyetu'l-Mucerrede fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.
29. Şurût veÂdâbu'd-Dâiye.
30. Ahkâm ve Mutetallebâtü'd-Dave ile Allahi Teâlâ.
31. Hükümü'l-İdrâbi fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.
32. Rudûd ala Şübühât: Mes'eletu Teaddudu'z-Zevcat (1.Bölüm).
33. Rudûd ala Şübühât: Mevkifu'n-Nebiy –sav- min Beni Kuraya (2.Bölüm).
34. Rudûd ala Şübühât: el-Hurûp ve2l-Gazevatu fi'l-İslam (3.Bölüm).
35. Rudûd ala Şübühât: el-Hudûd fi'l-İslam (4.Bölüm).

Makaleleri:¹⁹

1. Tecârubu'l-Haya em Teâlimu'l-İslam.
2. (Ribü Suhayp) Makalesi.
3. Muameletu'l-AkalliyAti Gayri'l-Müslime ve'l-Ecânip fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye.

¹⁹ Abdülkerîm Zeydân'ın esreleri, <https://www.drzedan.com>

4. Tevsiyatu's-Şeyh limen hum fi Mevki'l-Mesuliyyeti fi'l-Irak bade'l-İhtilal.
5. Risâu's-Şeyh Abdülkerîm Zeydân li'l-Alim Emced ez-Zhavi 1387/1967.
6. (Riâyetu'l-Maslaha fi's-Şeriatî'l-İslamiyye) Makalesi.
7. (Tasshihu'l-Mefahim ve Takvimu'l-Mevazin) Makalesi.
8. Takdim Abdülkerîm Zeydân li'kitabi Nubûeti Muhammed – sav – mine's-Şekki ile'l-Yakîn.
9. Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'kitabi (Nidâu'r-Rûh).
10. (Davetun Müstecâbe) Makalesi.
11. Bazu Hasâisu's-Şeriatî'l-İslamiyye (1, 2. ve 3. Bölümü).
12. Huzâlu'r-Rûh Araduhu ve Esbabuhu ve Îlacuh.
13. Takip ala Makal li's-Şeyh Muhammed Mutevelli Şaravî.
14. Red ala Makal (el-Avde ile's- Şeriatî'l-İslamiyye Mes'eletun Teşgulu'l-Bâl).
15. (el-Kitâlu ve'l-Mukâtilûn fi's-Şeriatî'l-İslamiyye) Makalesi.
16. Şerhu'l-Usulu'l-İşrin li'l-İmam eş-Şehid Hasan el-Bennâ.
17. (mîzânu'l-Müslim) Makalesi.
18. Nasihatun li'l-Müslimin ve Cemaatuhum fi'l-Irak.
19. Hivar ma'A Cerideti'l-Besâir 15.10.2007.
20. (el-Kanunu'r-Rahîp) Makalesi.

21. Muzekkire ile Reisi'l-Vuzerai'l-Iraki Abdülkerîm Kasim 1960.
22. Min Âdâbi'l-İslam fi'l-Kelami ve'l-Munakaşe.
23. el-Cur'etu'l-Mezmume ve Mevkifu'l-Müslim mine'l-Ukûbatî's-Şeriyye.
24. Takdim eş-Şeyh Abdülkerîm li'l-Katip Dr. Salah es-Sâvî.
25. (Havle Ahdasin Vakât fi Mısır beyne amey 1953-1948) Makalesi.
26. (Guslu'r-Rûh) Makalesi.
27. (Havatir fi Ramazan) Makalesi.
28. (Mefahim İslamiyye) Makalesi.
29. Kelimetu's-Şeyh Abdülkerîm Zeydân fi Hafli Tesisi Külleyeti'l-Hukuk bi'Canieti Bağdat.
30. (Min Felsefeti'l-Mendup) Makalesi.
31. Mu'temer eş-Şeyh ez-Zehavi el-Munakid fi's-Süleymaniyye 5 Cümada el-Ula 1434.
32. Meşru Merkez İdadu'r-Rebbaniyyin.
33. (Mevkifu's-Şeriati'l-İslamiyyeti mine'r-Rik) Makalesi.
34. Takip ala Fetva (havle el-İstimnau bi'l-Yed).
35. (Tezkir ve Tehzir) Makalesi.
36. (Münâcât) Makalesi.
37. el-Cinsiyye fi's-Şeriati'l-İslamiyye.

38. Takdim Abdülkerîm Zeydân li'kitabi (el-Ecvibetu'l-Muskite).
39. el-Hukuku's-Siyasiyyeti li'z-Zimmiyyin fi'd-Devleti'l-İslamiyye.
40. Takdim Abdülkerîm Zeydân li'kitabi (el-Kavlu's-Sahih fi Tayini'z-Zebih).
41. Hivar ma'a Cerideti'l-Besâir 26.09.2005.
42. Takdim Abdülkerîm Zeydân li'kitabi (Kıssatu's-Sireti'n-Nebeviyye: Sire ve Dave).

2.1.6 Vefatı

Abdülkerîm Zeydân; fikir, düşünce, eğitim, telif ve tedrisle dolu bir hayatın ardından 27 Ocak 2014 tarihinde 97 yaşında Yemen'in başkenti Sana'a'da vefat etmiştir. Cenaze namazını, el-İman Üniversitesi camisinde binlerce âlim, ilim talebesi ve davetçinin katılımıyla kılınmış ardından naaşı özel bir uçakla Bağdat'a nakledilmiştir. Orada da Irak ulema ve ilim insanlarının, akraba ve sevenlerinin katılımıyla el-Azamiyye camisinde tekrar cenaze namazı kılınmıştır. Abdülkerîm Zeydân Bağdat'ta bulunan Şeyh Maruf el-Kerhi kabristanlığına defnedilmiştir. Allah kendisine rahmet eylesin ve cennetiyle şereflendirsin.²⁰

Şeyh Yusuf el-Kardavi 8 Şubat 2014 tarihinde Katar'da düzenlenen anma töreninde onun hakkında şöyle demiştir: Şeyhimiz, hocamız, büyük imam, 27 Ocak 2014 tarihinde vefat etmiştir. Irak ve İslam âlemi fıkıh usulü alanında en büyük âlimlerinden birisini kaybetmiştir.

Ümmetimizin kaybettiği bu insana Allah rahmet eylesin. Çağımızda ümmetin yitirdiği böyle yüce kametlerin çok azının yeri doldurulabilmektedir. Zira onlar gibisi az bulunmaktadır. Bizler öyle bir âlimi kaybettik ki Abdülkerîm Zeydân gibisi az yetişmektedir.

²⁰ (Vefatu Allametu'l-Irak Abdülkerim Zeydân) Makalesi, 26 Rabi'u'l-Evvel 1435, İslam Web sayfası: <https://www.islamweb.net>

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا، يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا، اتَّخَذَ (النَّاسُ رُؤُوسًا جُهَالًا، فَسُئِلُوا، فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا)*²¹ “Kuşkusuz Allah, ilmi kullarının arasından çekip almaz. Bilakis âlimlerin vefatıyla ilmi alır. Sonunda hiç âlim kalmayınca, insanlar cahil kimseleri önder edinirler. Onlara birtakım sorular sorulur, onlar da bilgisizce fetva verirler. Böylelikle hem kendileri sapar hem de (insanları) saptırırlar.”

Ümmetin dinini, akidesini, ahlakını ve değerlerini koruyup muhafaza eden âlimler gittiği zaman ümmet de kaybolur.

Şeyh Kardavi, Abdülkerîm Zeydân’ın vefatından duyduğu derin üzüntüyü ifade etmiş ve onun, Irak âlimlerinden birisi olduğunu belirterek, Irak âlimleri herkes tarafından tanınır ve bilinirler, onlar gibisi az bulunur, aksine o, İslam dünyasının bir âlimi, dava ve cihat adamıdır demiştir.²²

2.2 Abdülkerîm Zeydân’ın Hocaları, Öğrencileri, Sosyal ve Siyasi Ortamı

2.2.1 Hocaları

Abdülkerîm Zeydân hocaları hakkında şöyle demiştir:

“Hiçbir dini eğitimi, Kahire üniversitesi dini ilimler enstitüsü hocaları hariç bizzat herhangi bir hocadın almadım. O üniversitenin öğrencilerinden birisi idim. Bununla beraber bazı şer’i ilimleri Bağdat Üniversitesi Hukuk fakültesinde Şeyh Hamdi el-Azam’dan da okudum. Kendisi bize fıkıh usulü dersini okuturdu. Ancak ben Irak âlimlerine ve Âlimler birliği başkanı şeyh Emced ez-Zehâvi’ye çok uğrar birçok fıkhi meselenin ve diğer meselelerin şer’i hükmünü sorardım. Ben şeyh ez-Zehâvi’nin takvasından, kimseden korkmadan hep hakkı söylemesinden çok etkilendim. Zira Allah korkusu, kim olursa olsun onun başkasından korkmasını engellemiştir. Ben,

²¹ Buhari ktp. İlim kitabı, bab İlim nasıl ortadan kalkar, no: 100, 1/31, Sahih Müslim, bab:ilmin ortadan kalkması ve deccalın ortaya çıkması, no: 2673, 4/2058

²² Bkz. Kardâvî Yusuf, Abdülkerim Zeydân anma töreni, 09 Şubat 2014, <https://www.alqaradawi.net>

Allah'tan korku ve ihlasta onun gibisini görmedim. Allah ona rahmet eylesin ve cenneti ile şereflendirsin.²³

Abdülkerîm Zeydân bazı Irak ve Mısırlı âlimlerden ders almış ve onlardan istifade etmiştir. Iraklı hocalarından bazıları şunlardır: Emced ez-Zehâvî, Abdülkâdir el-Hatîb, Necmeddin el-Vâiz, Muhammed Mahmûd es-Savvâf, Abdülkerîm es-Sâika. Mısırlı hocalarından bazıları da şunlardır: Ali el-Hafîf, Muhammed Ebû Zehre, Hasan Me'mûn. Burada onun bütün hocalarının biyografisini vermemiz mümkün değildir ancak onun en çok etkilendiği hocalarına işaret edilecektir.²⁴

2.2.1.1 Emced ez-Zehâvî²⁵

Irak âlimlerinden birisi ve çağının Hanefî fakihidir. Ebu Said Emced'in babası Bağdat müftüsü İmam Muhammed Said, dedesi de imam Muhammed Feyzi ez-Zehâvî'dir.

Zehâvî, 1883 yılında Bağdat'ta doğmuştur. İlmi açıdan zengin, yüksek sosyal statüye sahip bir aile ortamında yetişmiştir. Babasında ve bazı hocalardan eğitim almış ve Bağdat'ta bulunan Rüşdiye, ilkokul ve ortaokullarında okumuştur. Ardından eğitimini el-Feza Külliyesinde tamamlamış ve birinci olarak mezun olmuştur. Ayrıca II. Abdülhamid tarafından başarı madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Yargıda birçok makama getirilmiş, en son Bağdat Şer'i Temyiz meclisi başkanı olmuştur. Emekli olduktan sonra bir süre avukatlık yapmış sonra da insanları İslam'a davete kendini adanmıştır. Irak'ta çok sayıda İslami vakıf kurmuş ve bu vakıfların başkanlıklarını yürütmüştür. Bu vakıflardan bazıları şunlardır: İslam Edebiyatı (el-Edeb el-İslamiyye), Filistin'in Kurtuluşu (İnkazü Filistin), İslami Eğitim (et-Terbiye el-İslamiyye), İslam Kardeşliği (el-Uhuvve el-İslamiyye), Irak Âlimler Birliği

²³ Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, 26.01.2014, <http://www.drzedan.com>

²⁴ Bkz. Fellâhî, İsa Ahmed Mehel, Râvî, Ahmed Muhyiddin, *el-Cuhudu'l-Fıkhiyye ve'l-Usuliyye li'd-Dr. Abdülkerîm Zeydân*, 168 ve sonrası, <http://gazette.edu.iq/237>

²⁵ Akil, Abdullah, *Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyyeti'l-Muasira*, b 8, 2008, Daru'l-Beşir, no: (12), 1/146. Bkz. Sâmîrrâî, Yunus eş-Şeyh İbrahim, *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karni'r-Rabi aşar el-Hicri*, 1982, Irak Vakıflar ve Dini İşler Matbaası, no: (56), 102

(Rabîtatü Ulemai'l-İrak), Cezair yüksek yardım kurulu (el-Lecnetü'l-Ulya li Nusrati'l-Cezair)

Zehâvî, 17 Kasım 1967 yılında vefat etmiş, ertesi gün kendisine cenaze töreni düzenlenmiş ve cenaze namazı İmam-ı Azam camisinde kılınarak İmam-ı Azam kabristanlığına defnedilmiştir

Zehâvî, Abdülkerîm Zeydân'ın en çok etkilendiği bir âlim olup uzun süre onun derslerine katılmıştır. Zeydân onun hakkında şöyle demiştir: “Şeyhu'l- İslam Zehâvî ile benim durumum, zühd, ibret ve dua açısından hayatımda alıştığım şeylerin dışında başka bir şeydir. Çünkü ben kendi gözlerimle gördüğüm insanlar arasında hocam Zehâvî'den etkilendiğim kadar hiç kimseden etkilenmedim. O kadar çok insan tanımama ve görmeme rağmen bu gözler onun gibisini görmedi. Ben onda uzun zamandır aradığım ve elle tutmak, gözle görmek, davranış ve ahlak olarak dışa yansımısını istediğim şeyi buldum. Onu tanıgımda arzuladığım ihlas, Allah korkusu ve müslümanların derdiyle dertlemeyi onda gördüm.”²⁶

Yukarıda geçenlerden hareketle şeyh Abdülkerîm Zeydân ahlak, ciddiyet, müslümanların dertleri ile dertlenme gibi konularda bir ekoldür. Onun hocası ve öğretmeni Zehâvî iken nasıl öyle olmasın ki? Zira Zeydân onu bir örnek, lider ve kardeşlerinin ve toplumun dertleriyle dertlenen fedakâr bir insan olarak görmektedir. Bir çocuğun babasını, bir insanın kardeşini sevdiği gibi onu sevmektedir. (Allah onlara bol bol rahmet eylesin)

2.2.1.2 Abdülkerîm es-Sâika²⁷

Abdülkerîm b. es-Seyyid Abbas el-Ezciyyü eş-Şeybânî el-Hasanî. Irak muhaddislerindendir. Bağdat'ın Babu's-Şeyh mahallesinde 1867 yılında dünyaya gelmiştir. Osmanlı döneminde Bağdat'ta es-Sâika adında haftalık siyasi bir gazete

²⁶ Bkz. Zehâvî, Emced, Abdülkerîm Zeydân anma töreni, et-Terbiye el-İslamiyye dergisi, sayı: 2, 1387/1967, Abdülkerîm Zeydân'ın resmi sitesi, <https://drzedan.com/content.php?id=131>

²⁷ Bkz. Sâmirrâî, Yunus eş-Şeyh İbrahim, *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karni'r-Rabi aşar el-Hicri*, no: (274), 437

çıkarması nedeniyle kendisine es-Sâika lakabı verilmiştir. Bu gazetenin ilk sayısı 8 Haziran 1911 tarihinde basılmıştır.

Kendisinin birçok alanda icazeti bulunmaktadır. Hintli âlim Yusuf b İsmail el-Hanfuri'den aldığı kütübü tis'a ve Mustalah ilmi icazeti bunlar arasındadır.

Irak ve İslam âleminde çok sayıda âlim ondan ders almıştır. Bunlar arasında Abdülkerîm Zeydân, Abdülmunim Salih el-Ali) Muhammed Ahmed er-Raşidi) ve daha başkaları bulunmaktadır.

Abdülkerîm es-Sâika, amansız bir hastalığa yakalanarak ilim, cihad, kalem ve kitapla geçirdiği 92 yıllık hayatına 07.12.1959 tarihinde Bağdat'ta gözlerini yummuş ve el-Gazzali kabristanlığına defnedilmiştir.

2.2.1.3 Necmeddin el-Vâiz²⁸

Necmeddin b. Molla Abdullah ed-Dusûki (Vâiz olarak tanınmıştır). Kendisi mensuplarının çoğunluğunun Irak'ın batısında yer alan Enbar iline bağlı Anh kazasında yaşayan el-Meadıt aşiretine mesuptur. O müftü, fakih ve derin bir âlimdir. Bağdat'ın Kerh bölgesinde Sûkulhamâde semtinde 1880 yılında dünyaya gelmiştir.

Şeyh Necmeddin, ilim temellerini Şeyh Abbas el-Kassab'ın da aralarında olduğu Bağdat'ın ünlü hocalarından almıştır. Daha sonra eğitimine şeyh Gulam Rasûl el-Hindi'nin yanında devam etmiş ve henüz vaaz etme kabiliyeti ortaya çıkmadan önce kendisini vaiz diye lakaplandırmıştır. Ardından eğitimini şeyh Abdulvehhab en-Nâib'in yanında tamamlamış ve kendisinden menkul ve makul ilimler alanında icazet almıştır. Bunun yanında Şam'da bulunan hadis âlimi muhaddis Bedreddin el-Mağribî'den dirayet ve rivayet olarak hadis icazeti elde etmiştir.

Şeyh Necmeddin 07 Şubat 1976 tarihinde vefat etmiş, kalabalık bir cemaat onu son yolculuğuna uğurlamış ve Bağdat'taki Maruf el-Kerhi kabristanlığına defnetmiştir.

²⁸ Bkz. Sâmîrrâî, Yunus eş-Şeyh İbrahim, *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karni'r-Rabi aşar el-Hicri*, no: (456), 686

2.2.1.4 Muhammed Mahmûd es-Savvâf²⁹

es-Savvâf, Musul kentinde 12.08.1914 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kendisi meşhur Şemmer kabilesinin Tay koluna mensuptur.

Savvâf, ilim ve cihat sevgisiyle büyümüştür. Babası onunla küçük yaşlarından itibaren ilgilenmiş, küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberletmiş ve Musul'daki el-Camiu'l-Kebir de bulunan özel ilkokula yazdırmıştır. Orada kendini gösteren Savvâf, daha sonra ileri gelen âlimlerin kontrolündeki mescitlerde bulunan okullara intikal etmiştir. O okullarda okuma ve yazmanın temellerini öğrenmiş, nahiv ve siyeri okumuştur. Savvâf; mücahit, öğretmen, eğitimci ve ıslahçı bir kişi idi. Bir taraftan öğrencilerine ders verirken diğer taraftan işgalci İngilizlere karşı halk direnişini komuta etmiştir.

Aynı zamanda kendisi camilerde ve derneklerde toplumsal ve İslami çalışmalar yürütmüştür. Müslümün gençler derneğine üye olmuş, Emr-i bi'lmaruf Derneğini (İslam Kardeşliği Derneği) kurmuş ve Emced ez-Zehâvî ile beraber Irak'ın her tarafında Allah'a davet konusunda öncü bir rol oynayan İslam kardeşliği derneğini kurmuştur. Kendisinin davet, fıkıh, şer'i siyaset vb. gibi birçok alanda kaleme aldığı 25 civarında eseri bulunmakatdır.

Savvâf, 11.10.1992 Cuma günü İstanbul hava limanında vefat etmiştir. Naaşı taşınarak Mekke'deki Mualla kabristanlığına büyük sahabe Abdullah b. Zübeyr'in kabrinin civarına defnedilmiştir.

İşte Abdülkerîm Zeydân'ın, İslam dünyasında eşine az raslanır hocaları bunlardır. Bunların, toplum üzerinde ve genel manada da İslam dünyasında büyük etkisi olmuştur. Bunlar, insanlar için güneş gibi olmuş onlar vasıtasıyla dinlerinin ne kadar açık ve parlak olduğunu görmüşler ve dünya işlerini öğrenmişlerdir. Burada bu büyük insanların biyografilerine değinme nedenimiz, Abdülkerîm Zeydân'ın ahlakını, ilmini, sabrını ve takvasını nereden aldığını görme amacına yöneliktir. Fazilet ve ilim üzerine yetişen âlimler dünya var olduğu sürece var olacaktır. Çünkü davetlerinin ve

²⁹ Bkz. Akil, Abdullah, *Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyyeti'l-Muasira*, 2/1040. Bkz. Alâvne, Ahmed, *Zeylu'l-Alam*, 1998, Daru'l-Menar, Cidde, 1/200. Bkz. Meczûp, Muhammed, *Ulemâ ve Müfekkîrûn araftuhum*, b 4, 1992, Daru's-Şevvaf, 2/295

ilimlerinin etkisi, öğrencileri üzerinde ve onlardan sonra gelecek nesillerde yaşamaya devam edecektir. Allah kendisine ve hocalarına rahmet eylesin.

2.2.2 Öğrencileri

Abdülkerîm Zeydân'ın ders halkasına Arap ve İslam dünyasından farklı milliyette çok öğrenci katılmıştır. Bunlar arasında akademik ders alanlar ya da master ve doktora tezlerine danışmanlık yapılanlar bulunmaktadır. Bazılarıyla da akademik ortamın dışında bir araya gelmiştir. Bunlardan bazıları ülkede ondan sonra ilim sancağını omuzlamış ve parmakla gösterilecek konuma ulaşmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdülmelik es-Sa'di, Ahmed Hasen et-Taha, Munammed Rıza el-Ânî, Sâmi el-Cennabi, Mahmud el-Cebûri Ebu Hâmid, Muhammed Ahmed el-Mısbahi, Kazım ez-Zevbaî, Abdülmunim Salih el-Ali er-Raşid vd.³⁰ Burada Abdülkerîm Zeydân'ın öğrencilerinden bazılarının biyogrepleri zirkedilecektir.

2.2.2.1 Ahmed Hasan et-Taha³¹

Taha, 1936 yılında Samra şehrinde dünyaya gelmiştir. Kendisi Irak âlimlerinden birisi olup 2003 yılından bu yana hala İmam-ı Azam camisinin imam ve hatiplik görevini yürütmektedir. Davet ve fetva âlimleri Irak Fıkıh akademisi yüksek meclisi üyesidir.

Kendisi, doğruluğu dürüstlüğü, nasihatlarındaki açıksözlülüğü, savunduğu prensiplerindeki sarsılmaz duruşu ile tanınmış olup öğrencileri ve onu tanıyanlar üzerinde çok etkili bir isim olmuştur.

Bağdat fetva meclis başkanı olmasının ardından Bağdat'ta fetvaları o vermeye başlamıştır. Kendisi günümüzde Irak Fıkıh akademisi yüksek meclisi üyesidir, ülke içinde ve dışında düzenlenen çok sayıda konferansa katılmıştır.

³⁰ Bkz. Fellâhî, İsa Ahmed Mehel, Râvî, Ahmed Muhyiddin, *el-Cuhudu'l-Fıkhiyye ve'l-Usuliyye li'd-Dr. Abdülkerim Zeydân*, 182, <http://gazette.edu.iq/237>

³¹ Bkz. Taha, Ahmed Hasan, <https://alfiqhi.org/ahmedaltaha>

Aynı zamanda kendisi, Irak Fıkıh akademisi yüksek meclisi tarafından oy çokluğu ile Irak Ehli Sünnet kurumu referans mercii olarak seçilmiştir. Bu kurum Irak'ta bulunan sünnileri temsil eden dini bir kuruluştur.

2.2.2.2 Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Cehmi el-Mısbahi³²

Mısbahi, 08 Mart 1976 yılında doğmuştur. Suudi Arabistan'ın Necran ilinde ikamet etmektedir. Suudi Arabistan Krallığı Necran Üniversitesi Şeriat ve Usulü'd-Din fakültesinde öğretim üyesi olup karşılaştırmalı fıkıh ve fıkıh usulü (el-fıkıh el-mukaren ve usulühü) hocasıdır.

Karşılaştırmalı İslam fikhı ve fıkıh usulü alanında doktora diplomasını 2006 yılında imtiyaz derecesiyle birincilikle tamamlayarak onur derecesiyle Yemen'den elde etmiştir. Aynı zamanda diğer bir doktora diplomasını da Sudan'dan 2001 yılında imtiyaz derecesiyle "fıkıh usulü" alanında elde etmiştir.

Kendisi, Irak allamesi ve çağın fakihi Abdülkerîm Zeydân'dan ders almış ve onun tarafından mastır ve doktora talebelerini hanefi fikhı ve çağdaş fetvalar konusunda kendi yerine okutması için görevlendirilmiştir.

Abdülkerîm Zeydân kendisine, fıkıh usulü, karşılaştırmalı fıkıh, İslam hukuku ve medeni hukuk karşılaştırması ve benzerleri gibi birçok alanda icazet vermiştir.

Abdülkerîm Zeydân, öğrencisi Ahmed'i çocuklarından birisi gibi severdi. Mısbahi, hocasından ayrılmazdı. Abdülkerîm Zeydân onun için şöyle demiştir: Benim dünyada beş arkadaşım varsa Ahmed onlardan birisidir. Eğer dört tane varsa Ahmed onlardan birisidir, eğer üç tane varsa o onlardan birisidir. Eğer onlar iki kişiye o onlardan birisidir, eğer benim tek bir arkadaşım varsa o Ahmed'dir. Bu onu ne kadar çok sevdiğini gösteren büyük bir tanıklıktır. Bu, kendisinden ilim, ahlak ve amel öğrenen bir öğrenci ile hocası arasındaki ilişkiyi gösteren en sağlam ve en güçlü alamettir. Bunun yanında Mısbahi, hocasını en güzel ve sadık ifadelerle zikretmekte ve kendisini

³² Bkz. Ahmed el-Mısbahi'nin biyografisi, Necran Üniversitesi, Suudi Arabistan, <https://nu.edu.sa/web/amalmesbahy/cv1>

anlatırken babam, hocam, başımın tacı, rehberim, imamım ve şeyhim Abdülkerîm Zeydân ifadelerini kullanmaktadır.³³

2.2.3 Sosyal Çevresi

Bütün ülkelerideki sosyal hayat, o ülkenin siyasi ortamının gerçek ve hakiki bir yansıması ve pratik bir uygulamasıdır. Siyasi hayat ne kadar doğal ve istikrarlı olursa sosyal hayat da o derece istikrarlı ve gelişmiş, insanlar da mutlu ve huzurlu olur. Buna karşın siyasi ortam ne kadar gergin ve çalkantılı olursa bunu sosyal hayattaki gerginlikler ve çalkantılar izler. Ardından da ortamı kaos ve kargaşa kaplar ve zulüm, yolsuzluk ve çürüme başlar. Bir ülkenin siyasi olarak güçlü olması; toplumun güçlü, bireylerinin birbirine bağlı ve sisteminin de istikrarlı olmasını gerekli kılar. Buna karşın ülke siyasi olarak ne kadar zayıf olursa bu zayıflık o ülkenin toplumsal hayatına olumsuz olarak yansır.³⁴

Abdülkerîm Zeydân'ın yetiştiği sosyal çevreyi tanımak istiyorsak onun yaşadığı yer olan ülkesi Irak'ın sosyal yaşam tarzına bakmamız gerekmektedir. Bu yaşam tarzı üç bölüme ayrılmaktadır.³⁵

1. Bedevi hayatı: Bunlar, çöllerde göçebe yaşayan bedevilerdir.
2. Köy hayatı: Bunlar köylerde ve kırsalda yaşayan ve aralarında kabile ve aşiret ilişkisinin hâkim olduğu kimselerdir.
3. Şehir hayatı: Buradaki hayat tarzında Irak şehirlerinde yaşayan toplum fertleri arasında kabilecilik ilişkilerinin zayıf olduğu bir yaşam tarzı hâkimdir. Bu da günlük hayatın bazı yönlerinde resmi bir ilişki tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buradalarda yani şehirlerde yaşayan insanlar problemlerini çözmek için kabilecilik taassubundan uzak bir düşünce tarzı ve mantığı kullanmaktadır. Bu

³³ Bkz. Mısbahî, Ahmed b. Muhammed, *el-Lu'lu ve'l-Mercan fî Mesireti sahibi'l-Fadile el-Allame el-İraki Abdülkerîm Zeydân*, Makale, 27.08.2015, www.amalmesbahy@nu.edu.sa

³⁴ Hasanât, Ahmed İbrahim Hasan, *Menhecû'l-İmam Taceddin es-Subkî fî Usulî'l-Fıkıh*, 2002, İlahiyat Fakültesi, Ürdün Üniversitesi, Amman, 15

³⁵ Bkz. Kazim, Kahtan Hamid, *Tarihu'l-İrak el-İctimai*, YÖK-Diyala Üniversitesi, 2-7, <https://www.uodiyala.edu.iq>

nedenle de ailenin çocuklarına sunduğu hizmetlerde üstlendiği sosyal görevler, bedevi ya da köy hayatındaki yaşam tarzından farklı bir formata dönüşmüştür. Şehirlerdeki toplumsal hayatta çocukların yetişme sürecine destek veren yardımcı sosyal organizeler ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Yetmişli yıllar Irak için refah ve bolluk dönemi sayılır. Zira iş imkânları oluşmaya başlamış, fert başına düşen milli gelir artmış ve bu da kırsal kesimde yaşayan gençlerin çalışmak amacıyla şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Bundan ötürü de orta kesimin çoğunluğu gençlerden oluşmaktaydı.³⁶

Abdülkerîm Zeydân, zengin tabakaya mensup olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine zorlu hayat şartları ile ve ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele eden aileler arasındadır. Bu duruma onun; “Liseden mezun olarak lise diplomasını elde etmemin ardından ailemin benim kazancıma olan ihtiyacı nedeniyle ilkokul öğretmenliğine başladım,”³⁷ ifadeleri işaret etmektedir.

Zeydân’ın biyografisini okudukça onun doğası itibarı ile asabi ya da sert mizaçlı birisi olmadığı anlaşılmaktadır. Daha önce geçtiği gibi o şehir çocuğudur. Şehirlerde yaşayanlar örf ve adetlerinde diğerlerine nazaran daha yumuşak bir yapıya sahiptirler. Buna bir örnek onun başından geçen şu hadisedir. Zeydân 1969 darbesinden sonra vakıflar bakanı olarak atanır. Birkaç gün sonra da yeni hükümet tarafından değiştirilir ya da onun yerine başka bir kişi atanır. Bu durum karşısında ne sinirlenir ne de tepki gösterir, aksine sorumluluktan kendisini kurtardığı için Allah’a hamdeder. Bu son derece yüce bir düşünce olup aynı zamanda onun makam ve mansıp derdinde olmadığına, aksine toplumun maslahatını öncelediğine bir delildir.

2.2.4 Siyasi Ortam

Abdülkerîm Zeydân’ın yaşadığı dönem siyasi çalkantılar, sürekli değişen hadiseler ve iktidar mücadeleleriyle doludur. Buna ek olarak yabancıların ülke zenginliklerine göz diktiği bir dönemdir. Ülke, petrol başta olmak üzere ekonomik kaynaklarından

³⁶ Bkz. Dîb, Kemal, *Mü’cez Tarihu’l-Irak*, 2013, Daru’l-Fârâbî, Lübnan, 110-111

³⁷ Bkz. Abdülkerîm Zeydân’ın biyografisi, <http://www.drzedan.com>

yararlanma amacıyla yabancı devletlerin işgallerinden ve bundan kaynaklı yönetimlerin değişmesinden muzdariptir.

Ülke, geçen yüzyılın kırklı yıllarından itibaren, “hür subaylar”³⁸ komutasında krallığı düşüren 1958 darbesine kadar hep arka arkaya darbelere maruz kalmıştır. Bu darbeler silsilesi 1979 yılında Ahmed Hasan el-Bekir’in yönetimi Saddam Hüseyin’e devretmesine kadar devam etmiştir.³⁹

Zeydân bu siyasi olaylardan uzak değildi aksine o, hadiselerin ve değişikliklerin tam kalbinde yer almaktaydı. Ayrıca 1968 darbesinden sonra vakıflar bakanı olmuş fakat ancak birkaç gün bu vazifeyi yürütebilmiş ve yeni hükümet geldiğinde değiştirilmiştir. Çünkü Zeydân onların siyasi görüşünde ya da yönelişinde değildi. Zira o dönemde yönetim eski başkan Ahmed Hasan el-Bekir’in elinde olup, ondan sonra ise Saddam Hüseyin devralmıştır. Bu nedenle onun vazifeden alınması kadar doğal birşey yoktu, çünkü Zeydân’ın düşünceleri onların siyasi düşüncelerine ve dışlayıcı politikalarına muhalif düşünceyi temsil etmekteydi. Bu nedenle onu değiştirdiler. O da kendisini o hükümetten uzaklaştırdığı için Allah’a hamdetmiştir.

Bununla beraber Zeydân makam mansıp sahibi olmaya meraklı bir insan değildi. Şöhretten, başkan ve yöneticilere yakın olmaktan, riya ve gösterişten alabildiğine uzak duran birisiydi.⁴⁰

Zeydân bu hadiseleri hatırlayarak şöyle demiştir: “1968 darbesinden sonra oluşturulan hükümette bana sorulmadan ve görüşüm alınmadan vakıflar bakanı yapıldım. Ardından 1968 darbesini yapanlar tarafından oluşturulan hükümet on üç gün sonra yenisiyle değiştirildi fakat elhamdülillah adım bu alternatif hükümette yer almadı.”⁴¹

³⁸ Bu darbe Ahmed Hasan el-Bekir ile bir grup subay komutasında Abdurrahman Arif aleyhine gerçekleşmiştir. Bu darbenin akabinde el-Ahyar yurtdışına çıkmak zorunda kalmış ve Ahmed Hasan el-Bekir yönetimi ele geçirmiştir. Bkz. Seb’âvî, Hüseyin Salih, *el-İnkilab el-Ebyed fi’l-Irak* (17-30 Temmuz 1968), <http://khaleej.online/gMzYDz>

³⁹ Bkz. Dîb, Kemal, *Mü’cez Tarihu’l-Irak*, 54-112

⁴⁰ Cenâbi, Sami, *Alimu Ehli’l-Irak Abdülkerim Zeydân* biyografisi, 27.01.2014. www.hunaaden.com

⁴¹ Abdülkerim Zeydân’ın biyografisi, 26.01.2014, <http://www.drzedan.com>

Ayrıca Abdülkerîm Zeydân yeni hükümet tarafından baskılara maruz kalan Müslüman kardeşler (ihvan-ı Müslimin)⁴² cemaatine katılmıştır. Hareketin genel koordinatörü olan Savvaf, ölümle tehdit edilmesinin ardından Suudi Arabistan’a gitmek zorunda kalmış ve Müslüman Kardeşler hareketinin başkanlığını da Abdülkerîm Zeydân’a bırakmıştır. Hareket onun başkanlığı zamanında o dönemdeki hâkim rejim tarafından uygulanan baskılar ve takipler nedeniyle çok değişikliklere şahit olmuştur.

Abdülkerîm Zeydân bu dönemde olan hadiselerle alakalı şöyle demektedir: “Müslüman Kardeşler Hareketinin genel koordinatörü Şeyh Muhammed Mahmûd es-Savvâf’ın, rejim ve komünistler tarafından ölümle tehdit edilmesi nedeniyle 1959 yılında Irak’tan Suudi Arabistan’a geçmesinin ardından, Irak Müslüman Kardeşler Hareketinin genel kurulu tarafından, Müslüman Kardeşler Hareketinin genel koordinatörü olarak seçildim.”⁴³ Bu, onun tevazusuna ve kardeşleri ve halkı adına fedakârlığına bir kanıttır. Zira o dönemde bu görevi yüklenmenin risklerine binaen bu görevi kabul etmeyebilir ve sorumluluktan kaçabilirdi. Çünkü Savvâf icra ettiği görev nedeniyle ölümle tehdit edilmiştir, doğal olarak ondan sonra bu görevi üstlenecek kişinin de aynı tehlide maruz kalma ihtimali bulunmaktadır.

Zeydân, uzak görüşlü kişiliye sahip bir insandı. Kendisi Müslüman Kardeşlerin ideolojisini anlamada yüksek bir güvene ve esnekliğe sahipti. Cemaatin ve müslümanların yararına olacak şekilde değiştirilebilecek bir meselede ısrarcı olmaz ve başkaları karşı çıksa bile görüşlerini açıklamaktan çekinmezdi. Bu bağlamda karar aldığı ve kararında ısrarcı olduğu bir konu şudur: Hareketin eylem planını, üyeleri ve eylemleri hakkında risk oluşturan toplu hareket planından, daha az risk taşıyan, hareket ve eylemler açısından daha esnek olan bireysel hareket planına değiştirmesidir. Bu karar, cemaatin bazı mensupları tarafından hareketin eylemlerini dondurmak ya da durdurmak olarak görülerek tepkilere sebep olsa da burada onun şu ifadelerini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır: “Baas rejimi yönetimi eline geçirdiğinde ve

⁴² Müslüman kardeşler (ihvan-ı Müslimin): İslami bir cemaat olup kendisini tam ıslahçı olarak tanımlamaktadır. Bu cemaati 1928 yılında Mısır’da Hasan Benna İslami bir hareket olarak kurmuştur. Bu cemaatin düşünceleri son derece hızlı bir şekilde yayılmış ve birçok ülkede aynı idolojii taşıyan cemaatler kurulmuştur. Günümüzde altı kıtayı kapsayacak şekilde bütün Arap ve İslam ülkeleri ile diğerlerini kapsayacak şekilde bu düşünce 72 ülkeye ulaşmıştır. Bkz <https://ar.wikipedia.org/wiki>

⁴³ Abdülkerîm Zeydân’ın biyografisi, 26.01.2014, <http://www.drzedan.com>

müslüman kardeşlere yönelik baskıyı artırdığında; eylem planının, toplu eylem planından bireysel eylem planına değiştirilmesi yönünde bir karar çıkararak bunu bütün cemaate tamim ettim. Bu maalesef bazılarının iddia ettiği gibi eylem ve hareketi dondurmak ya da durdurmak değil, aksine müslümanların içinde bulundukları şartlara göre metodu değiştirmekti.”⁴⁴

⁴⁴ Önceki kaynak

3. ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN KUR'AN-I KERİM VE TEFSİRİNE GÖSTERDİĞİ İLGİ

3.1 Kur'an-ı Kerim'e Gösterdiği İlgî

3.1.1 Kur'an-ı Kerim ve Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an'a İlgisi

Kur'an-ı Kerim, tariftten müstağni yüce Allah'ın bir kitabıdır. Buna rağmen ulema onu tanımlama konusuna özen göstermişler ve onun birçok tanımını zikretmişlerdir. Bu tanımlamaları yapan âlimler tanımlarının manalı ve cami olması konusunda aşırı hırs göstermişlerdir.⁴⁵ Bu tanımlardan bazıları şunlardır: "Kur'an-ı Kerim, Allah Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilmiş, mushaflarda yazılı, ondan bizlere mütavir olarak, şüpheye yer bırakmayacak şekilde ulaşan bir kitaptır."⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'in hüccet olmasıyla alakalı; Kur'an-ı Kerim'in herkese karşı hüccet olduğuna, onun İslam dininin birinci kaynağı olduğuna ve onun Allah katından olduğuna, bunun delilinin de onun icazı olduğuna dair müslümanlar arasında hiçbir ihtilaf yoktur.⁴⁷

Allah Teâlâ, onun bir benzerini getirmeleri için müşriklere meydan okumuş ve onlar bu konuda aciz kalmışlardır. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً) "De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."⁴⁸ Ardından Allah Teâlâ sadece on sure getirmeleri konusunda meydan okumuş ve aynı şekilde bunda da aciz kalmışlardır. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) "Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi

⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. ebi Bekir b. Eyüp b. Sa'd Şemsuddin, *İlâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemin*, thk. Muhammed Abdüsselam Harun, 1411/1991, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 1/171

⁴⁶ Bezdevî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdülkerim, *Fahru'l-İslam, Usulu'l-Bezdevî – Kenzu'l-Vusul ile Marifeti'l-Usul*, Cavid Beris Matbaası – Karaçi, s 5. Bkz. Kî'î, Muhammed Abdülmünim, el-Aslan fi Ulumi'l-Kur'ân, b 4, 1996, 174

⁴⁷ Bkz. Kî'î, Muhammed Abdülmünim, el-Aslan fi Ulumi'l-Kur'ân, b 4, 1996, 174

⁴⁸ İsrâ 17/88

Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."⁴⁹ Ardından tek bir sure getirmeleri konusunda onlara meydan okumuş ve aynı şekilde bunda da aciz kalmışlardır. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) “Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)⁵⁰

Araplar, belagat ve fesahat ehli olmalarına, Arap diline hâkimiyetlerine ve aynı zamanda Mekke'de yönetimi ellerinde tutmalarına rağmen bu açık ve net meydan okuma karşısında aciz kalmışlardır. Bütün bunlar, onların bu konudaki acziyetlerini ve Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın mucize bir kitabı ve Hz. Muhammed'in de (sallallahu aleyhi ve sellem) onun hak ve sadık peygamberi olduğunu ispat etmiştir. Bu nedenle insanların bu peygambere iman etmeleri ve âlemlerin Rabbi'nin şeriatı olan Kur'an-ı Kerim'e de tabi olmaları gerekir.⁵¹

İlim ve dava ile alakalı maddeleri ayetler arasından bulup ortaya çıkarma ve onları okuyucuya en anlaşılır şekilde ulaştırma adına onları kolay ve anlaşılır şekilde yorumladıktan sonra ifade ettikleri hüküm ve bağlamalarını anlamaya çalışma adına Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim naslarını ele alma konusunda büyük bir deneyimi ve uzun bir tecrübesi bulunmaktadır.

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim metnlerinin, fert ve topluma hitap eden, bazı anlayışları tashih edip düzelten, insanları doğru yola ileten canlı metinler olması ve bazılarının düşündüğü gibi bu nasların donuk ve sabit naslar olmaması nedeniyle bunları davetçilere (dava insanlarına) sunmaya çalışmıştır.

Bununla beraber Zeydân, Kur'an-ı Kerim hükümlerinin her zaman ve her yerde, bütün uluslara ve ırklara geçerli olduğunu ve bu gerçekliğin Kur'an-ı Kerim'in bir icazı ve yaşanabilir gerçekliği olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁹ Hûd 11/13

⁵⁰ Bakara 2/23

⁵¹ Bkz. Zeydân, Abdülkerîm, Nezarat fi'ş-Şeriatî'l-İslamiyye ve'l-Kavanini'l-Vediyye, s 225, 226

Zeydân eserlerinin çoğunda, araştırmalarının ve kitaplarının merkez ve ekseninin Kur'an-ı Kerim ilimleri, onun amaçları, ahkâmı ve kıssaları olmasına özen göstermiştir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim ve hadis metinleri arasında Allah'ın bu kıssa, ayet ve hükümlerdeki amaç ve muradını araştırmıştır. Bütün bu geçenler bir lider ve rehber olarak onun, Kur'an-ı Kerim'e bağlılığına, ona tutkusuna ve ona karşı ilgi ve alakasına delildir. Bu alanda telif ettiği kitaplar arasında şunlar bulunmaktadır: el-Müstefed min kısısı'l-Kur'an lidda'veti ve'd-duati, es-Sünen el-İlahiyye fi'l-Ümem ve'c-Cemaat ve'l-Efrad fi'ş-Şeriatı'l-İslamiyye, el-Kısas ve'd-Diyât fi'ş-Şeriatı'l-İslamiyye ve daha birçok kitap bulunmaktadır. Buna ek olarak konu ile alakalı kaleme aldığı araştırma yazıları ve Kur'ânî dokunaşların açık ve net görüldüğü makaleler bulunmaktadır.

Bunların dışında onun Kur'an-ı Kerim'den alıntılacağı dikkat çekici konular ve onun hikmetlerinden iktibas ettiği notlar bulunmaktadır. Bunların hepsi bu kitabın insanları en doğru yola davet ettiğine işaret etmektedir. Bu kitap bütün ilim ve marifeti içinde barındıran, insanları saadete davet eden, adalet, ihsan ve yakınları bakıp gözetme yoluyla toplumların saadet prensiplerine vurgu yapan ve toplumları, yıkım ve başarısızlığa götürecek neden ve öğelerden sakındıran bir kitaptır. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ) (وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”^{52 53}

Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim'e karşı ilgi ve inayetini gösteren bazı işaretler şunlardır:

1. Zeydân, çok Kur'an okuyan bir kimse idi. Zeydân'ın zamanı Kur'an-ı Kerim ile kitapları inceleme ve araştırma arasında taksim edilmiş durumda idi.

⁵² Nahl 16/90

⁵³ Bkz. Kardâvî Yusuf, Abdülkerim Zeydân'ı anma töreni, 09 Şubat 2014, al-qaradawi.net/node/857

2. Zeydân'ın Kur'an ilimleri alanında kaleme aldığı çok sayıdaki kitap, makale ve araştırma yazıları onun Kur'an-ı Kerim ve ilimlerine karşı ilgi ve önem göstergelerinden birisidir.
3. Kur'an metinlerini dava ve fıkıh bakış açısı ile anlamı ihlal etmeden güncel hayata uygun tefsir etmesi bu işaretler arasındadır.
4. Bilinen meşhur tefsirleri tanık göstermesi ile şaz ve ehlisünnet akidesine uygun olmayan muhalif tefsirleri almaması gene bu işaretlerden birisidir.
5. Fıkıh ya da dava ile ilgili bir konunun sunumunda Kur'an ayetlerini delil göstermesi buna delildir.
6. Zeydân'ın öğrencisi Dr. Sami el-Cenâbî'nin aktardığına göre aile efradı ve arkadaşları ile fasih Arapça konuşması ve bunu toplum içinde yayma çabası onun Kur'an diline karşı muhabbet ve sevgisinin bir teyididir.⁵⁴

3.1.2 Kur'an Yöntemli Dava Medodu

Hic şüphesiz bütün dava insanların Kur'an-ı Kerim'den beslenmesi gerekir. Çünkü Kur'an-ı Kerim bu kişilerin azığı ve dava malzemesi olup aslen ona davet etmekte, onun için dost ve onun için düşman olmaktadır. Kur'an-ı Kerim, dava insanların yollarını aydınlatan bir nur olup insanları ona ulaştırmak için gene onunla rehberlik yaptıkları bir araçtır. Bu açıdan her dava insanının ya da âlimin, insanları Kur'an ve sünnetle dine davet ederken kendine ait bir yöntemi ve uslubu vardır. Bu nedenle bu dava insanı ya da âlim okuma, anlama, tedebbür ve tefekkür adına Kur'an ve sünnete ne kadar yakın ve ilgili ise Allah'ın ondan istedikleri konusunda da o kadar anlayışlı ve şuurludur. Ayrıcı böyle bir insan, fertler ve toplum üzerinde de daha fazla etkiye sahiptir.

⁵⁴ Bkz. Cenâbî, Sami **Reşid**, *el-Allame Abdülkerim Zeydân Makale*, <http://www.drzedan.com>

İslam dinindeki ilk davetçi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'dir. Bu yönüyle bütün dava insanların ve ıslahçıların rehberi ve örneği odur. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي) (وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ) “De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.”⁵⁵ Aynı zamanda dava insanları, davayı ve bu mesajı insanlara ulaştırma ve tebliğ etme konusunda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) izinden giden ve ona tabi olan insanlardır.

Bu risaletin tebliğ edilmesinde ve daha sonraki nesillere ulaştırılmasında vazife alanlar ulemalar olmuştur ki Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurduğu gibi onlar peygamberlerin varisleridirler. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuştur: (إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوْرَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا، وَرَّثُوا) (الْعِلْمُ، فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ) “Âlimler peygamberlerin varisleridirler. Peygamberler miras olarak ne dinar ne de dirhem bırakmışlardır; onlar sadece miras olarak ilim bırakmışlardır. Kim ilimden nasibini alırsa çok büyük hayırlara kavuşmuş olur.”⁵⁶

Daha önce değinildiği gibi her dava insanının davayı anlama ve tebliğ etmede kendine has bir yol ve yöntemi vardır. Bu nedenle Abdülkerîm Zeydân'ın da dini insanlara tebliğ etmede kendine ait bir yöntemi bulunmaktadır. Kendisi bu konuda yani insanları Allah'a davet etmede çok becerikli, hünerli ve aynı zamanda Allah'a ve Kur'an'a davet konusunda çok sayıda eser kaleme almış bir dava adamıdır. Zeydân Kur'an'ı ve ondaki Allah'ın muradını anlama ve onu pratik hayata dökme konusunda çok kabiliyetli bir insandır. Böylece insanların Allah'ın rızasını kazanma ve dinin amaçlarını kavrama konusunda yollarını kolaylaştırırdı. Bu amaçla bazen eserlerinde Kur'an kıssalarını ve onlardan alınacak dersleri, bazen de hüküm ayetlerini ve Allah'ın onları zikretmedeki hikmetlerini kaleme almıştır. Zeydân ele aldığı bütün ayetleri insanları doğru yola davet edebilme adına onların güncel hayatlarında uygulayabilecekleri bir tarzda sunmuştur. Böylece bilgisizlikten kaynaklı eserleri

⁵⁵ Yûsuf 12/108

⁵⁶ Sünen ebû Dâvûd, ktp: İlim, bab: İlim öğrenmeye teşvik, No: 3641, 5/485, Beyhakî, âdâb, bab: Kitap ve sünneti öğrenme yolunda yolculuk, no: 862, 1/348

onların pratik hayatlarından temizleyerek modern dünyamızda ortaya çıkan ve güncellenen birçok problemi ve sorunu çözmeye çalışmıştır.

Zeydân, kitaplarının ve araştırmalarının merkezine hep Kur'an-ı Kerim'i koymuştur. Çünkü o kitap öyle bir kitaptır ki ne önünde ne arkasında bâtılın bulunmadığı ve Aziz ve Rahim olan Allah tarafından indirilmiş bir kitaptır. Zeydân yazdığı bütün kitaplarında ve kaleme aldığı bütün araştırmalarında mutlaka Kur'an-ı Kerim'e yer vermiştir. Böylece ya onu konunun ana teması yapmış ya da ele aldığı konuya delil olarak sunmuştur. İşte “el-Müstefed min Kısası'l-Kur'an li'd-Da'veti ve'd-Duat' kitabı. Bu eserde Kur'an-ı Kerim kıssalarından istifade konusundaki düşüncelerinin özünü ve Allah'ın buyurduğu gibi onların nasıl en güzel kıssalar olduğunu ortaya koymuştur. Allah Teâlâ bu konu ile alakalı şöyle buyurmuştur: (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ) “Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.”⁵⁷ Zeydân, Kur'an kıssalarının zikredilme hikmetleri ile bunların tekrar edilmesinin sebep ve ibretlerini açıklamış ve bunların aktarılmasının mutlaka bir hikmeti olması gerektiği fikrini işlemiştir. Kur'an-ı Kerim bir teşri ve hidayet kitabıdır. Bu nedenle onlarca kıssanın, sadece geçmiş milletlerin haberlerini bizlere aktarmak ve bizleri teselli etmek için aktarılmış olması düşünülemez.

Aynı zamanda Zeydân bu kıssaların davanın bizzat kendisi ve dava insanları için faydalarını ele almıştır. Bu kıssaların hidayet ve rüşde götürdüğünü, onlarda ibret ve derslerin bulunduğunu, bu kıssaların Allah'a itaate teşvik ettiğini ve aynı zamanda Allah'a isyan, şeriatına muhalefet etmekten ve onun veli kullarına düşmanlık, düşmanları ile de dostluk kurmaktan sakındırdığını belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim kıssalarının aktarılmasından çıkarılacak bazı fayda, ders ve hikmetler şunlardır⁵⁸

⁵⁷ Yûsuf 12/3

⁵⁸ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Mustefad min Kasası'l-Kur'ân li'd-Da've ve'd-Duât*, 1419/1998, Müessesetü'r-Risale, 1/6. Bkz. Reşîd Rızâ, Muhammed b. Ali b. Muhammed Şemsuddin el-Hüseyni, (1354), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim (Tefsîrû'l-Menâr)*, 1990, el-Misriyye el-Amme li'l-Kitap, 2/374. Bkz. Merâgî, Ahmed b. Mustafa, (1371), *Tefsiru'l-Merâgî*, 1946, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve oğulları-Mısır

1. Bu kıssaların aktardığı haberlerden ve içerdığı hakikat ve manalardan istifade etme.
2. Hak ve bâtil arasında cerayan eden çatışmaları öğrenme ve onlardan ibret alma.
3. Allah'ın milletler, toplumlar ve bireylerle ilgili işleyiş ve kanunlarını (sünnetini) açıklamak. Bu işleyiş ve kanunlar, müslümanların ibret alması adına daha önceki milletlerin başından geçmiş ve daha sonraki milletlerin başından da geçecek kanunlardır.
4. Allah'a davet konusunda peygamberlerin yol ve yöntemlerini ve onların bu yolda nasıl sabitkadem kaldıklarını açıklayıp izah etmek ve onları örnek almak ve aynı zamanda peygamberlerin teyit edildiklerini açıklamaktır.
5. Kendilerine düşmanlık eden kâfir ve mücrimlerin varlığına rağmen hak ve hakikat üzerine sabredip sabitkadem kalan müminlerin tutum ve davranışlarını açıklamak.
6. Zaman ve mekân değişse bile Peygamberler arasındaki dinin ortak yönünü açıklamak.
7. İnsan içgüdülerini ve Allah'ın onda yarattığı sıfatları izah etmek. Aynı zamanda insanın mal ve saltanat nedeniyle nasıl zalimleştiğini izah ederek, insan hallerini ve böyle bir durumun dünya ve ahirette ne tür cezalara neden olduğunu izah edip açıklamak. Bütün bunlarla beraber Kur'an kıssalarında bu geniş kâinat ve içindeki insan, hayvan, bitki, canlı cansız varlıklar, yıldızlar ve gökyüzü ile alakalı bazılarının ancak günümüzde keşfedilebildiği bilimsel bazı gerçeklikler de yer almıştır.

Kıssaların Kur'an-ı Kerimde tekrar etmesinin bazı faydaları şunlardır:

1. Aynı kıssa ne kadar tekrar ederse etsin sonuç itibari ile bu tekrarlar kendi arasında çelişmez. Çünkü aktarılmasındaki üslup farklılık arz etse bile bunlar ibret ve ders alınması ve akıl ve kalplerde etki oluşturmaları için indirilmiştir. İfade ve anlamların tekrar etmesi bıkkınlık vermemesi için de bunların bazılarında zikredilmeyen anlam ve faydalar diğer aktarımda ele alınmıştır. Bu nedenle Kur'an kıssalarını okuyan bir

insan bu kıssalar ne kadar tekrar ederse etsin diğer anlatımda yer verilmeyen gizli anlam ve ayrıntıları öğrenme adına okumaya teşvik ettiğini görmektedir. Sanki bir kıssanın tekrar edilmesi diğerinin devamı ve tamamı gibidir.

2. Bu kıssalarda kullanılan anlatım dili ondaki manayı ifade edecek ve hakikatlarını açıklayacak türde olup onların başından geçenleri görgü şahitlerinin dilinden aktaran bir anlatım tarzı değildir. Çünkü onlardan bazıları Arap değildir, Arap olsalar bile dilleri fesahat ve belagat yönüyle Kur'an-ı Kerim dili gibi değildir.⁵⁹

Zeydân bu eserinde önceki hadiselerin, ayrıntılı ve şahısların isimleri ile aktarmında Kur'an'ın icaz yönü ile bu kıssaların hayatın her alanında ve türlü insan için aksine tüm zaman ve mekânlarda alemşümül olması nedeniyle dava adına faydalarını bir araya getirmiştir. Ayrıca ferdî veya ictimâî toplumsal olsun her davanın yol haritasını çizmede dava insanlarına sağladığı faydalarına değinmiştir.

Zeydân'ın kitabı, kıssalarda geçen hadiseleri ve isimleri zikretmesine rağmen İsrailiyata ve zayıf rivayetlere yer vermemiştir. Aynı zamanda birden fazla rivayet bulunması halinde bu rivayetler arasındaki farklılıklara da değinmiş ve bunlardan en doğrusunu esas almıştır.

Zeydân, insanları Allah'a davet etmenin derdini ruhunda duymuş ve bu nedenle de Kur'an-ı Kerim'i ve ilimlerini okuyup inceleyerek ayetlerdeki ibret, ders ve faydaları çıkararak Kur'an için Kur'an'la beraber yaşamış tek başına bir ümmettir.

Zeydân, ele aldığı bir konuyu, seviyesi ne olursa olsun bir ilim talebesinin anlayabileceği bir kolaylıkta sunmuştur. Çünkü Zeydân konunun daha kolay anlaşılması için onu işlerken açık ve net bir metot izlemiştir. Bu nedenle onun kitapları birçok üniversitede ders kitabı olarak okutulmaktadır. Zeydân kitaplarında ele aldığı konuları ana ve alt başlıklara ayırmadaki ustalığı ve eserlerinin bu açıdan düzenli ve tertipli olması için gösterdiği aşırı dikkat ve hassasiyet ile tanınmaktadır. Örnek olarak Usulü'd-Da' ve kitabına bakılacak olursa buradaki özgün metodu görülecektir. Zeydân burada Allah'a davet usulünü anlatırken kitabı; a) Davet konusu, b) Davetçi, c) Davet

⁵⁹ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'an li'd-Da' ve ve'd-Duât, 1/6

edilen insanlar, d) Davet metotları ve araçları⁶⁰ olmak üzere şu dört ana bölüme ayırmıştır. Bu ana başlıklar altında konuyu ilmi olarak ele almış, problemlerini açıklamış, Kur'an ve sünnet öğretilerine dayanarak bunlara çözümler sunmuştur.

“Davet konusu” başlığı altında yazar, İslam dinin'den bahsetmiş ve onun, Allah tarafından insanları gene Allah'a davet etmesi için peygemberi Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) vahyettiği bir din olduğunu izah etmiştir. Zeydân, davetçinin davet ettiği konuda basiret sahibi olması için İslam dinini detaylı ele almıştır. Bu amaçla önce İslamı tanımlamış, rükünlerini, niteliklerini, sistemini, maksadını ve bu konularla ilgili tanım ve tarifleri zikretmiştir. Ardından davetin başka bir boyutu olan davetçi konusuna geçmiştir. Yani insanları Allah'ın dinine davet eden şahsı ele almıştır. Önce davetçinin tanımını yapmış, onun sahip olması gereken donanım ve ahlaki nitelikleri ile bunlarla ilişkili diğer ayrıntılardan bahsetmiştir. Daha sonra da üçüncü ana başlık altında davet edilen kişileri ele almıştır. Burada da bu kişilerin hak ve hukukundan, üzerlerine düşen vazifelerden, bu insanların sınıflarından bahsetmiştir. Ardından da son konu olan davet metotları ve araçlarını işlemiştir. Burada insanları Allah'a davet etmede tebliğin gerçekleşmesi, tesirin oluşması ve mevcut koşullardan faydalanılabilmesi için ilim ve yeterliliğe ihtiyaç olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Allah'a davet konusunun ihtiyaç duyduğu kaynak, referans ve araçları izah etmiş ve etkili ve başarılı yol ve yöntemlere değinmiştir.

Buradan da Zeydân'ın Allah'a davet ve bu işi yapan davetçiler konusuna aşırı ilgi göstermekte olduğu anlaşılmaktadır. Zeydân burada davetçi kelimesinin ifade ettiği mana ile onun bu yolda ihtiyaç duyduğu donanımı, kendisinden önce gelen davetçilerden ilham alarak açıklamıştır. Onun bu yolda en çok etkilendiği ibn-i Teymiyye⁶¹ ve kitaplarıdır. el-Akidetü'l-Vasitiyye ve't-Tedemmüriyye, el-Ubudiyyetü ve'l-Furkan beyne Evliya-u'r-Rahman ve Evliya-u's-Şeytan, el-Fetava el-Kûbra başka olmak üzere onun eserlerinden etkilenmiştir. Hatta İbn Teymiyye'nin yazmış olduğu bütün kitapları okumuştur demek daha doğrudur. Onun kitaplarındaki

⁶⁰ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *Usulu'd-Da'Ve*, b 3, 1976, Müessesetü'r-Risale, 5

⁶¹ Ahmed b. Abdülhalim b. Abdusselam. Teymiye Şiyhü'l-İslam, imam, mukre, muhaddis, müfessir, usuli ve nahvidir. Zühd, ilim, cesaret, bol eser yazma konularında çağının eşsiz şahsiyetlerinden birisidir. Dışak'ta hapsi esnasında vefat etmiştir. (728) bkz. Ziriklî, Âlam, 1/144, Zehebî, Mücemü'Şuyuh, bölüm 156

çoğu görüş ve metinleri ezberlemiştir. Zeydân İbn Teymiyye'nin "Minhacü's-Sünne" kitabını tavsiye eder, aksine derdi dava olan herkesi ona yönlendirirdi.⁶²

Zeydân'ın dava insanı olarak istifade ettiği çağdaş ilim insanları arasında da Seyyid Kutup⁶³ bulunmaktadır ki kitapları aracılığıyla ondan, onun davayı arz metodundan, Kur'an-ı Kerim ile hataları düzelme ve tedavi etme yol ve yönteminden gerçekten çok etkilenmiştir.

Aynı zamanda Zeydân, imam Gazzali'den,⁶⁴ Seyyid Sabık'tan⁶⁵ ve derdi dava olan birçok kişiden etkilenmiştir.

Zeydân, ölçülü ve mutedil düşünmeyi önermiş ve İslami cemaatler arasında ortak bir yol bulmaya çalışmış, özellikle sünni cemaatler başta olmak üzere farklı İslami gruplar arasında meydana gelen ayrılık ve dağınıklığı ortadan kaldırmaya ve onları bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu farklı düşünce ve görüşler arasından en doğrusunu, hak ve adalete en yakın olanını almıştır. Bu nedenle kitapları her cemaat ve ekolde kabul görmüştür. Zeydân bir dava insanında bulunması gereken nitelik ve ahlaka sahip nadir insanlardandır. Zeydân az konuşup çok iş yapmasıyla öne çıkan dava insanları arasında yer almaktadır. Zeydân, yüzünden tevazunun, sekinenin ve takvanın okunduğu ve vaktinin çoğunu okuma ve yazma ile değerlendiren bir şahsiyettir.⁶⁶

3.1.3 Usul ve Fıkıh Alanındaki Metodu

İslam hukuku âlimleri, müslümanlar için eşi benzeri olmayan çok büyük ve yüce bir ilim ortaya koymuşlardır. Bu ilim fıkıh usulu ilmidir. Bu ilmin ortaya konulma, anlam

⁶² Cenâbî, Sami, *Men Huva el-Allame Abdülkerim Zeydân* Makale, <http://aliraqnews.com/?p=67960>

⁶³ Seyyid b. Kutup b. İbrahim (1966), Müfessir ve çağdaş bir alim olup çağdaş İslami hareketlere en çok etki eden bir şahsiyettir, Fi Zilali'l-Kur'an tefsiri onun dava ve davet konusunda en meşhur eserleri arasındadır. Bkz. Nuvayhid, Adil, *Mücemu'l-Müfessirin*, (min Sadri'l-İslam ve hatta'l-Asri'l-Haderi), b 3, 1988, Nuvayhid es-Sakafiyye, Beyrut, Lübnan, 1/219

⁶⁴ Muhammed Gazzali b. Ahmed es-Seka, (1917-1996) Cize, çağının en büyük düşüdüğü ve davetçisidir, bkz. Alâvne, Ahmed, *Zeylu'l-Alam*, 1998, Daru'l-Menar, 193

⁶⁵ Seyyid Sabık, Mısır'ın el-Menufiyye bölgesinde doğmuştur, (1915-2000) dokuz yaşından önce Kur'an-ı ezberlemiş, Ezher'de okumuş, birçok eser kaleme almıştır. Fıkhu's-Sünne bunlar arasındadır. Bkz. Akil, Abdullah, *Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyyeti'l-Muasira*, b 8, 2008, Daru'l-Besir, 1/299

⁶⁶ Bkz. Kebisi, Ömer Hızır Hamid, *Na'y el-Fakid el-Allame Abdülkerim Zeydân*, 28.01.2015, Abdülkerim Zeydân'ın web sitesinden aktarılmıştır, <https://drzedan.com/content.php?id=287>

ve kriterlerinin açıklanma nedeni İslam dinine ve dünyanın dört bir köşesinde bulunan müslümanlara hizmet etmektir. Bu hizmet, Kur'an-ı Kerim'in ve sünneti seniyyenin anlaşılması, Kur'an ve sünnet metinleri ile icma, kıyas, örf gibi muteber teşri kaynaklarından hükümlerin çıkarılması ve bu ilmin kendine has kural ve temelleri ile yapılır.⁶⁷

Fıkıh ve fıkıh usulu âlimi olan Zeydân'ın; bu konudaki ilmi derinliğine ve kapasitesine kitapları ve araştırmaları tanıklık etmektedir. Zeydân bu alanla ilgilenmiş, derinleşmiş ve ders olarak okutmuştur. Zeydân fıkhi meselelerde ve özellikle konuları temellendirme konusunda Kur'an-ı Kerim'i kendisine rehber ve yol gösterici olarak almıştır.

Öğrencisi Dr. Huzeyfe es-Samirai onun hakkında şöyle demiştir: “Zeydân, usul âlimi, İslam hukukçusu, siyasi konularda yetkin, akide konusunda âlim, bir dava adamı ve rabbini bilen bir âlim idi. Kendisi, dinin muhkem kuralları ile çağın gereklerini bir araya getirmiş ve klasik ve moder düşüncüyü birleştirmiştir. Bir gözü dinin metinlerine bakarken diğer gözü güncel gelişmelerde ve ihtiyaçlarda idi. Onun İslam hukuku alanındaki bilgisi ve ilmi üretkenliği canlı, faydalı ve kalıcı olmuş ve onun bu yönünden; fakihler ve kanun insanları ile usulcüler, dava insanları, siyasiler ve diğer alanlardaki ilim insanları faydalanmıştır.⁶⁸

Fıkıh usulü ilminin, Müslümanlara özel bir ilim olduğu, Şeri ilimleri okuyanlar tarafından bilinen bir konudur. Bu ilmi, bazı kural ve standart disiplinlerle, fakihi ihtihatlarında hata ve zelleye düşmekten korumak için İslami düşünce yapısı ortaya koymuştur. Dini hükümleri ayrıntılı delillerden çıkarmış ve bu kural ve usullerle kayıt altına alınmış dini anlayışlar üretmek için onun doğru ve sağlam güzergâhında yoluna devam etmiştir.

Zeydân'ın çalışma alanı ve İslam hukuku ve usulü alanındaki sistematik uzmanlık araştırmaları arasında, kitapları ve yayınlanmış eserlerinin liste başında “el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh” kitabı yer almaktadır. Bu kitap çok ünlü, yaygın ve ilim insanları,

⁶⁷ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 1987, Ekurtuba, 5

⁶⁸ Sâmirrâî, Huzeyfe, *Allametu'l-Irak Abdülkerim Zeydân Hayatuhu ve Eseruh*, Saydu'l-Fevaid, https://www.saaaid.net/Minute/681.htm?print_it=1

talebeleri ile halk arasında kabul görmüş bir eserdir. Çok sayıda ilahiyat fakültesi ve fıkıh usulu hocası bu kitabı bir kaynak ve metodoloji kitabı olarak okutmuştur. Farklı İslam üniversiteleri, ilahiyat fakülteleri ve İslami çalışmalar yürüten bölümlerde okuyan ilim talebeleri bu eserden istifade etmiştir.⁶⁹

Zeydân'ın fıkıh ve usul alanındaki konuları ele alış metodolojisi şöyle özetlenebilir⁷⁰:

1. Kur'an ve sünnet ile bunlardan ve diğer hüküm kaynaklarından istinbat ettiği ahkâmları temel referans olarak kullanmıştır.
2. Konunun okuyucu tarafından daha kolay kavranabilmesi için bazı konulara önsöz eklemiştir.
3. 3.Konu ile ilgili meseleleri tanımlamaya, açıklamaya ve onlarla ilgili örnek vermeye ayrı özen göstermiştir.
4. Ele aldığı meseleyi derinlemesine incelemiş ve aslı fûrularla bağlamıştır.
5. Ele aldığı meselenin fayda ve yararlarını zikretmiştir.
6. İhtilaflı konuları ve aynı meselede âlimlerin ihtilaf ettikleri noktaları açıklamıştır.
7. Konular arasındaki sebep ve illet ile tefsir ve tevil gibi farkları göz önünde bulundurmuştur.
8. Fıkhi konularda usul âlimlerinin görüşlerini aktarmış ve delillerle bunları tartışmıştır.

⁶⁹ Bkz. Nasır, Bessam, Abdülkerim Zeydân: *Alimu'l-Usul ve Fıfhu'd-Da've*, es-Sebil sitesi, 31.01.2014, <https://www.assabeel.net/8605>

⁷⁰ Bkz. Dâvûd, Muhammed Gazi, *Menhec Abdülkerim Zeydân fi'l-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 2017, el-Ulumu'l-İslamiyye Dergisi, el-İmam el-Azam Fakültesi, Bağdat, 17. Sayı, s 735 ve sonrası. Bkz. Zeydân, *Abdülkerim, el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati*, 1/8-9

9. Şer'i metinlerin tefsir edilmesinin başka bir yönü ve aynı zamanda muteber delillerden dini hükümlerin istinbat edilme türlerinden biri olması nedeniyle fakihlerin görüşlerini ve delillerini aktarmıştır.
10. Fıkhi görüşler arasında tercih yapmış ve tercih nedenini delili ile belirtmiştir.
11. İlim insanlarının daha önce değinmedikleri güncel meselelerin hükümlerini özetlemiştir.
12. Fıkhi meseleleri ele alıp icelerken his ve duygularını bir tarafa bırakmıştır.

El-Veciz fi Usulü'l-Fıkıh kitabını telif etme nedeni ile ilgili bir grup ihtiyaçları aşağıdaki sebeplere bağlayabiliriz:

1. İslam dinine ve Müslümanlara hizmet etmek, bu Zeydân'ın eserlerindeki ana itici güçtür. Zira bu kitaplar İslami alanda eğitim alan ilim talebelerinin vazgeçemeyeceği kitaplar arasına girmiştir.
2. İlim talebelerinin dinin ve nasların amaçlarını anlamalarını kolaylaştırmak ve bu amaçlarla alakalı delilleri ortaya koymak suretiyle Kur'an ve sünnet metinlerini tefsir etmek.
3. Muteber kaynaklara dayanarak şer'i hükümleri istinbat etmek. Zira bu hükümlerin istinbat edilmesi nasların çok dikkatli ele alınmasını gerektirmektedir. Zeydân bu konudaki hünerini ortaya koymuştur.
4. Fıkıh usulü konularını açık ve kolay bir usulpla ele alarak şer'i ilim talebelerine fıkıh usulünü kolaylaştırmak.
5. Konuyu uzatmadan ya da nasların anlaşılmasına zarar verecek şekilde kısa kesmeden nassın tam hakkını vererek konuyu açıklamak suretiyle fıkıh usulünün gereksinim duyduğu konuya yoğunlaşmak.

6. Arapça yazılmış olması nedeniyle medeni hukuk kanunlarını yorumlamıştır. Bu, bahse konu kanunların vaz nedenini ve nasıl tatbik edileceğini anlamaları adına ilim talebelerinin gereksinim duyduğu bir konudur.

Abdülkerîm Zeydân'a göre Kur'an-ı Kerim çok sayıda hükmü içermektedir ki bunlar üç bölümde değerlendirilebilir.⁷¹

1. Tevhit veya başka bir ifadeyle akide ile ilgili olan hükümler. Bunlar, Allaha, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe iman ile ilgili hükümlerdir.
2. Ahlak veya başka bir ifadeyle nefis terbiyesi ile ilgili hükümler. Bu bölüm, nefsin terbiye ve tezkiyesi ile ilgili hükümleri içerir.
3. Bu bölüm Fıkıh olarak adlandırılır. Bu bölüm mükelleflerin söz ve davranışları ile ilgili hükümleri içerir. Böylece Kur'an-ı Kerim tüm şer'i hükümlerin açıklamasını içermektedir.

Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ) "Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler."⁷²

Kur'an'ı Kerim'de şura, yargıda adalet, hayırda yardımlaşma, antlaşmalara uyma, zaruretlere memnu olan şeyleri mubah kılar vb gibi bazı hükümlerin genel kural, kaide ve prensipler şeklinde yer almasının hikmeti; bunların dinin, diğer hükümleri ile uyumlu olarak zaman ve mekâna göre uyarlanabilmesini sağlama amacına yöneliktir. Ayrıca bunlar yeni gelişmelere göre güncellenme imkânına sağlar.

Kur'an-ı Kerim'de; kısasın farz olması, faizin haram olması, zekâtın farz olması vb gibi şer'i hükümlerin ayrıntılı ele alınmasının hikmeti; doğru yolu gösterme ve rehberlik ile insana Rabbini tanıtmaya, ona iman etmesini sağlama ve ardından sadece ona ibadet etme gibi imanın gereklerini yerine getirme, o ilk maksadın dışına çıkar. Bunun yanında Allah Teâlâ peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı

⁷¹ Bkz. Bkz. Zeydân, Abdülkerîm, Nezarat fi'ş-Şer'iyye'l-İslamiyye ve'l-Kavanini'l-Ved'iyye, s 227

⁷² En'am 6/38

Kerim’de indirilen hükümleri beyan etme yetkisi vermiştir. Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) beyanları aynı zamanda vahiy olup Kur’an-ı Kerim’in indirildiği vahiyleri tamamlayıcı ve onları tefsir ve yorumlayıcı niteliktedir. Tefsir de o tefsir edilenlerin bir parçası sayılır. Allah Teâlâ peygamberine hitaben şöyle buyurmuştur: (وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ) “Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”^{73 74}

Bunların yanında Kur’an-ı Kerim’de ayrıntılı ele alınan bazı hükümler de bulunmaktadır. Miras miktarı, had cezası, boşanmanın keyfiyeti, lian, evlenilmesi haram kadınlar, bahsi geçen bu ayrıntılı hükümler arasında yer alan sabit hükümler olup duruma, zamana ve mekâna göre değişime kabil değildir.

Netice itibari ile bahsi geçen bu çeşitli hükümler, rabbâni bir hikmet ve iradeyi içerir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Kullara karşı rahmet ve şefkat. Zira kullar bunlarla tutum, davranış ve hayatlarını düzene sokarlar ve bu da onları dünyayı da ıslah etmeye ve yönlendirir.
2. Her zaman ve mekânda geçerliliğini koruması açısından Kur’an-ı Kerim’in icaz yönünü ortaya koyar.
3. Genel hükümler; tefsir, yorum ve taksim edilmeye açıktır. Ayrıca uygulanacak zeminin gereklerine göre uyarlamaya imkân verecek şekilde esnekliğe sahiptir.
4. Şer’i hükümler, hayatın kanunları olmasının yanında onlar, insanlığın hidayeti, yaratıcısını tanıtmaları ve ardından ona iman etmesini sağlaması için indirilmiştir.
5. Genel hükümlerin varlığı Hz Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hükümleri yorumlama yetkisinin verilmesini gerekli kılmaktadır. Zira Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu genel ve icmalî hükümleri tasnif etmiş, ayıştırmış

⁷³ Nahl 16/38

⁷⁴ Bkz. Zeydân, Abdülkerîm, Nezarat fi’ş-Şeriatî’l-İslamiyye ve’l-Kavanini’l-Vediyye, s 230

ve Allah'tan gelen vahiy ile onları pratik hayata tatbik etmiştir. Çünkü onun beyanları Kur'an'ın vahyini tamamlayıcı konumdadır.

Yukarıda geçenlerden Zeydân'ın Kur'an-ı Kerim'e ve onu inceleyen ilimlere ve onun hükümlerine sıkı sıkıya bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Evet, bu açıdan bakıldığında Zeydân'ın hayatı Kur'an ve sünnete bağlıdır. Onun, insanlara Rablerini ve Allah'ın onlara buyurduğu emir ve yasaklar ile onu razı edecek ve onun da kullardan razı olacağı eylem ve amelleri tanıtmada derdinden başka bir derdi olmamıştır.

3.2 Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir Alanındaki Gayretleri ve Kaynakları

3.2.1 Kur'an Ayetlerini Tefsirde Gösterdiği İlgî ve Tefsirinin Özellikleri

Tefsir ilmi, ilim elde etme peşinde koşan birisinin çok önem vermesi gereken bir alandır. İlimlerin yüceleği ve büyüklüğü elde edilen ve öğrenilen bilgi ile alakalıdır. İbn Abdulber⁷⁵ bu konuyla alakalı şöyle demiştir: “Birinci sırada öğrenilmesi gereken ilim Allah'ın kitabı Kur'an'ın ezberlenmesi, onun anlaşılmasıdır. Bununla beraber onun anlaşılmasına yardımcı olacak her ilmin öğrenilmesi de vaciptir.”⁷⁶

İbn Teymiyye⁷⁷ de şöyle demiştir: “Bu defa, birçok âlimin bilmeyi temenni ettiği Kur'an-ı Kerim ve usul ilmine ait bazı anlamları bana açtı. Ben, vaktimin çoğunu Kur'an'ın mânâları dışında harcadığım için pişman oldum.”⁷⁸

Zeydân, ayetlerin tefsirinde farklı müfessirlerin görüşlerine yer vermeye dikkat etmiştir. Ayrıca bunlar arasında, güncel gerçekliğe en yakın, ehli-sünnet çizgisine en

⁷⁵ Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber en-Nemri el-Kurtubi el-Maliki, hadis hafızı, tarihçi, edebiyatçı, (463), bkz. Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, (748), *Siyeru Alamu'n-Nubela*, thk. Şuayb Arnavut ve bir grup araştırmacı, b 3, 1985, Müessesetü'r-Risale, 18/153. Bkz. Zirikî, Âlam, 8/240

⁷⁶ Kurtubî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber b. Asım en-Nemri, *Camîu Beyanu'l-İlmi ve Fadluh*, thk. Ebû Abdurrahman Fevvez Ahmed Zemreli, b 1, 2003, Müessesetü'r-Reyyan, Dar İbn Hazm, 2/321

⁷⁷ Takiyyuddin ebû'l-Abbâs Ahmed b. Şihabuddin Abdülhalim el-Herrani, Dimaşk Kalesi Habishanesinde vefat etmiştir, (728), bkz. Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, ö. 748, Tezkiretu'l-Huffaz, 1998, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 4/194, bkz. Zirikî, Âlam, 1/144

⁷⁸ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi b. Yusuf ed-Dimaşki el-Hanbeli, (744), *el-Ukudu'd-Dürriyye min Menakıb şeyhu'l-İslam Ahmed b. Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, Daru'l-Katibi'l-Arabi, Beyrut, 44

uygun görüşü tercih etmiş ve metnin doğruluğunu teyit etmiştir. Bununla beraber nassı, davaya ve insanların pratik hayatına yararlı olacak şekilde kendi bakış açısına göre, anlaşılması kolay ifadelerle, uzatmadan ve kafa karışıklığına neden olmayacak şekilde kısa ve özlü şekilde tefsir etmiştir.

Zeydân ayetlerin ve Kur'an kıssalarının tefsirinde ve çalışmalarında, “konulu tefsir” metodunu esas almıştır.⁷⁹ Bu metotta, ele aldığı bir konu ile alakalı tüm ayetleri tefsir etmiş, incelemiş ve onlarla alakalı çıkarımlarda bulunmuştur. Zeydân konu bütünlüğü, problemlerin ve olumsuzlukların çözümüne odaklanma, amaçlanan çıkarımlara ulaşma ve Kur'an, sünnet ve sahabe görüşleri ile elde edilen bu çıkarımları pratik hayatta uygulama açısından üstün başarı sağlamıştır.

Zeydân'ı ayrıcalıklı kılan başka bir konu da ele aldığı bir konuyu tüm yönleri ile incelemesidir. Bu amaca mâtuf olarak, ele aldığı konuyu fıkıh, iman, dava, siyaset, sosyal ve ekonomik açılardan ele almıştır. Sonunda da ele aldığı nas ile alakalı olarak genellikle çıkarılabilecek dersleri, hükümleri ve diğer çıkarımları sunmuştur.

Burada, Zeydân'ın bilinen anlamda bir müfessir olmadığını belirtmek de fayda vardır çünkü Zeydân, tefsir alanında müstakil bir tefsir ya da kitap kaleme almamıştır. Ancak kitapları incelendiğinde açık ve net olarak tefsir dokunuşları görülmektedir. Zeydân'ı Kur'an ayetlerini tefsirinde ayrıcalıklı kılan bazı özellikler şunlardır:

1. Ayetleri konu merkezli, dava ve fıkıh eksenli tefsir etmiştir. Başka bir ifadeyle ayetleri konularına göre ele almıştır. Bu amaçla, ele aldığı konu ile alakalı bütün ayetleri toplamış ardından bunları tefsir etmiş ve bunlardan çıkarılacak dersleri kaydetmiştir. Aynı şekilde bu ayetlerin dava ile ilgili yönlerini ele almış ve savunduğu dava ve görüşünün doğruluğuna bu ayetleri tanık ve şahit göstermiştir. Bunun gibi fıkıh ya da usulle alakalı yönleri de bu şekilde kaleme almıştır. Bu amaçla nasları, bu naslardan çıkarılacak fıkhi ve usuli hükümleri elde etmek için

⁷⁹ Konulu tefsir: aynı konu hakkındaki ayetlerin bir araya getirilerek incelenmesi ve çıkarımlar yapılmasıdır, Bkz. Şevke, Ahmed Abdülkerim, *Ehemmiyetu'l-Tefsiri'l-Mevdui ve Menheciyyetuh fi Mualeceti'l-Kadaya'l-Mustecedde*, Külliyyetu'l-İmami'l-Azam –el-Camia, sayı: 18, 2014, 122

ele almıştır. Bu tarz bir tefsirin farklı bir tadı bulunmakta olup davetçiler ve ilim talebeleri arasında geniş bir kabul görmüştür.

2. Kur'an, sünnet ve selefin görüşlerine dayanan rivayet tefsiri ile içtihat ve Arap dili bilgisine dayalı dirayet tefsirini bir arada ele almıştır.
3. Müfessirlerin görüşlerine önem vermiş, kitaplarını referans olarak olmuştur. Bu konu onun İbn Kesir, Kâsimi, Kurtubi, Râzi, Seyyid Kutup ve diğer birçoklarından yaptığı nakillerde açıkça görülmektedir. Denebilir ki farklı bir tefsir anlayışı ortaya koymuş ve konu merkezli ve fikir ağırlıklı bir tefsir metodu kullanmış ve sonuç olarak bir dava tefsiri ortaya çıkmıştır.
4. Batini tefsir, İsarailiyyat rivayetleri ve şaz görüşlerden uzak bir tefsiri esas almıştır. Çünkü Zeydân hata ihtimali içeren bir görüşe dayanmamış, var olan bir düşünceyi ispat etmiştir.
5. Ayet ve hadisleri güncel hayatta yaşanan konular üzerinde tatbik etmiş ve fertlerin ve toplumun olumsuz yönlerini Kur'an ve sünnetle tedavi etmeye çalışmıştır.
6. Kur'an kıssalarını, gerek davetçilerde ve gerekse davetin muhatabı insanlarda bulunan olumsuz yönleri düzeltme adına ders çıkarma yönüyle ele almıştır.
7. Kur'an her zaman ve mekâna uygun ve geçerlidir. Ayrıca Kur'an'da ferdî ve içtimai manada insanların tutum ve davranışlarını iyileştirip düzelterek dersler ve ibretler vardır düşüncesini işlemiştir.
8. Zeydân selef-i salihin metoduna bağlı kalmış, onların izinden gitmiş ve ilim ve amel yolunda onların görüşlerini esas almıştır.
9. Anlamların açıklanmasında anlaşılması kolay ifadeleri tercih etmiştir.
10. Görüşler arasında tercih yapmaya ve bu tercihin nedenini belirtmeye dikkat etmiştir.

11. İfadelerini kısa tutmuş ve detaydan uzak durmuştur.

3.2.2 Tefsirde Kullandığı Kaynaklar ve Bunlardan İstifade Yöntemi

3.2.2.1 Tefsirde kullandığı kaynaklar

Abdülkerîm Zeydân'ın modern ve klasik kitap ve eserlerden oluşan bütün kaynaklarına çok önem verdiğini burada belirtmek gerekir.

Çünkü onun amacı asıl İslami miras ile çağdaş düşünceyi araştırmaktır. Böylece şeriatın kullardan istediğini zihinlere yaklaştırabilme adına ve insanları yaratıcısına en kısa ve en net yoldan ulaştırabilme adına daha önce yazılanlarla güncelleri ve mazinin sabitleri ile çağdaş değişenleri bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla Zeydân'ın itimat edip güvendiği ve referans alıp delil olarak alarak üzerine hüküm beyan ettiği çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır.

3.2.2.1.1 İbn Teymiyye

Abdülkerîm Zeydân'ın referans olarak kullandığı temel kaynaklar arasında İbn Teymiyye'nin yazdığı kitap ve eserler yer almaktadır. İbn Teymiyye, Zeydân'ın fetvalarında, akide ve usul görüşlerinde dayandığı ana kaynak olup neredeyse ona hiç muhalif görüş beyan etmemiştir. İbn Teymiyye'nin tefsirdeki metodu, Kur'an'ı Kur'an, sünnet, sahabe ve tabiinin (a.anhum) görüşleri ile tefsir etme şeklindedir. Eğer bu bahsi geçenlerde konuyu tefsir edecek herhangi bir bilgi bulamazsa o zaman dil ve içtihat yolunu seçer. İsrâîliyyâtı ise ancak onların doğruluğunu teyit etmesinin ardından kullanır, aksi takdirde itibar etmez ve kullanmaz. Aynı nassın tefsiri hakkındaki farklı görüşleri bir araya getirerek onlar arasında tercih yapmak da onun izlediği bir metottur.⁸⁰

⁸⁰ Bkz. Bereka, İbrahim Halil, *İbn Teymiyye ve Cuhduh fi't-Tefsir*, 1405/1984, el-MektEbû'l-İslami-Beyrut, s 119 ve sonrası

3.2.2.1.2 el-Kur'an el-azim tefsiri (İbn Kesir)⁸¹

Bu tefsir kullandığı dilin kolaylığı, konuları kısaca ele alışı ile öne çıkar. Kur'an'ı Kur'an, sünnet, sahabe ve tabiinin (a.anhum) görüşleri ile tefsir eder. Nüzul sebebini aktarır, İsrâiliyyâtan uzak durur ve onlara cevap verir, hadislerin senetlerini ve râvi hakkındaki hükmü aktarır.⁸²

3.2.2.1.3 el-Cami' li-ahkami'l-Kur'an (el-Kurtubi)⁸³

Bu tefsir, Kur'an'da yer alan bilinmeyen Arapça garip kelimeleri izah etmesiyle öne çıkar. Dilin hakemliğine başvurur, nüzul nedenlerini belirtir, Arap şiirinin tanıklığına çok başvurur, fıkhi hükümlerle ilgilenir, delili esas alır ve konuları ele almada mezhep taasubu yoktur.⁸⁴

3.2.2.1.4 Mehasini't-tevil (el-Kâsimi)⁸⁵

Bu tefsir; ayetler arasındaki münasebetten, nâsih ve mensûhtan bahsetmesi, kelimelerin sözlük anlamlarını açıklaması, farklı ayetler arasında bağ kurması, ayetlerin zahiri hikmetlerini ortaya koyması, bazı faydalardan bahsetmesi, uyarılarda bulunması ve kıraatlar arasındaki ihtilaflı yönleri belirtmesi ile öne çıkar.⁸⁶

⁸¹ İsmail ibn Kesir el-Kureşi es-Şafii el-Hafız, ünlü et-Tarih eserinin yazarıdır (701-774) döneminin sonlarına doğru hadis konusunda onun bir eşi yoktu, fakih, muhaddis, muhakkik, müfessir, bkz. Kiladetu'n-Nahr fi Vefiyyati Ayani'd-Dahr, 6/313, bkz. Zeylu Tezkiretu'l-Huffaz, s 38

⁸² İbn Kesîr, ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşi el-Basri ed-Dimaşki, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (İbn Kesîr), thk. Muhammed hÜseyin Şemseddin, 1419, Menşurat Muhammed Ali Beydûn, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 1/4

⁸³ Muhammed b. Ahmed b. ebi Bekir b. Ferh el-Ansari el-Hezreci el-Endülüsi, ebu Abdullah, el-Kurtubî, (9 Şevval 671), bkz. Ziriklî, Âlam, 5/322, bkz. Mücemü'l-Muellifin, 8/239

⁸⁴ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ebi Bekir b. Farah el-Ansari el-Hazreci Şemsuddin, (671), *el-Camiu li'Ahkami'l-Kur'an* (Kurtubî Tefsiri), thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfîş, b 2, 1384/1964, Daru'l-Kütüp el-Mısriyye, Kahire,1/3

⁸⁵ Ebu'l-Ferec Muhammed Cemaluddin b. Muhammed Said b. Kasim b. Salih b. İsmail b. ebi Bekir, el-Kasimi olarak tanınır, döneminin Şafii imamıdır, (1332-1914), bkz. Ziriklî, Âlam, 2/135

⁸⁶ Bkz. Cemal, Abdurrahman Yusuf, *Menhecü'l-Kasimi fi Tefsirihi Mehasinu't-Te'vil*, 2003, Gazza el-İslamiyye Üniversite Dergisi, 1. Sayı, 94 ve sonrası

3.2.2.1.5 Mefatihü'l-gayb (Razi)⁸⁷

Bu tefsirin bazı öne çıkan yönleri şunlardır: Ayetler ve sureler arasındaki münasebetten bahsetmiş, âlimlerin görüşlerini aktarmış, çok sayıda istinbâta yer vermiş, konu dışı mevzulara değinmiş, evren ve doğa ile ilgili konulara çok geniş yer ayırmıştır.⁸⁸

3.2.2.1.6 Fi zilali'l-Kur'an (Seyyid Kutup)⁸⁹

Seyyid Kutup tefsirinde rivayet ve nakil yöntemini esas almıştır. Aynı zamanda ümmetin sosyal, ahlaki ve siyasi açıdan reforme edilebilmesi adına sosyal yöntemler başta olmak üzere modern yöntemlere de dikkat etmiştir. Bununla beraber yazar, İslam dini ile kapitalizm ve kominizm gibi beşeri doktrinler arasında karşılaştırmalar yapmış ve bu problemlere yüksek derecede edebi bir üslupla çözümler sunmuştur. Sonuç itibariyle; çözümün İslam'da olduğu, Kur'an'ın da tek ümmet olan Müslümanların anayasası olduğu ve bu nedenle de onların dağılmasının ve bölünmesinin imkânsız olduğu fikrini işlemiştir.⁹⁰

3.2.2.1.7 el-Menar tefsiri⁹¹

Bu tefsir; toplumdaki ahlaki problemlere çözümler sunmaktadır. Dili, anlaşılır ve üslubu kolaydır. İsrâîliyyâta ve uydurma kıssalara karşı uyarmakta, Kur'an ve İslam hakkında oluşturulan şüpheleri çürütmektedir. Kur'an kıssalarını ve bilinmeyen garip

⁸⁷ Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymi el-Bekri er-Râzî, Fahrüddin er-Râzî veya İbn Hatibu'r-Ray olarak tanınır, Ray (544-606) Hera, bkz. İbn Hıllikân, Ebü'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. ebi Bekir İbn Hıllikân el-Bermeki el-İrbili, ö. 681, *Vefiyyatu'l-Ayan ve Enba-u Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, 1971, Dar Sadır, Beyrut, 4/248, Ziriklî, Âlam, 6/312

⁸⁸ İslam Wep sayfası, *Râzî ve Menhecuhu fi't-Tefsir Makalesi*, tarih 15.09.2016, <https://islamwebnet/ar/article/38861/الرازي-ومنهجه-في-التفسير>

⁸⁹ Seyyid Kutub İbrahim eş-Şazili, düşünür, edebiyatçı, yazar, çok sayıda eseri vardır: bunlardan birisi de “et-Tasviru'l-Fenni fi'l-Kur'an, Fi Zilali'l-Kur'an, , 29.08.1966 tarihinde asılları idam edilmiştir, bkz. Akil, Abdullah, *Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyye*, 1/310

⁹⁰ Bkz. Fed'ak, Esmâ Ömer Hasan, *Menhec Seyyid Kurtub fi Zilali'l-Kur'an*, 1416, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke-i Mükerrreme, Usulu'd-Din Bölümü, 2/558

⁹¹ Bu tefsirin başı Muhammed Reşid'in, Muhammed Abdo'nun derslerinden elde ettiği bilgilerden oluşmaktadır, onlar üzerine bina etmiştir, rivayet ve dirayete dayanmaktadır, konular güncel meselelerle ilişkilendirilmiştir, bkz. Anzi, Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Yakup el-Yakup el-Cedi, *el-Mukaddimatu'l-Esasiyye fi Ulumi'l-Kur'an*, 2001, Merkez el-Buhusu'l-İslamiyye, Lidz, İngiltere, 385

kelimelerini açıklamaktadır. Bu tefsir çağdaş bir tefsir olup döneminin sosyal ve toplumsal problemlerini çözmekte, aktardığı kıssa ve rivayetlerin diğerlerine nazaran daha gerçekçi olduğu varsayımından hareketle bunları ele alıp ona göre işlemektedir.⁹²

3.2.2.1.8 el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-tevil (Zemahşeri)⁹³

Bu tefsir; konuları uzatmadan kısa ve özlü ele alması, İsrâîliyyât ve bâtil görüşlerin bulunmaması, anlamın yorumlanmasında Arap diline ve beyandaki üslubuna başvurması, konuları açıklamada soru cevap yöntemini kullanması ve Kur'an'ın belagat ve fesahatteki icazını açıklaması ile öne çıkar.⁹⁴

3.2.2.1.9 el-Muhariri'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz (İbni Atiyye)⁹⁵

Bu tefsir; nüzul sebepleri, sureler ve ayetler arasındaki münasebeti ele almakta olup Arap şiirini tanık olarak gösterir. Kevni ayetlerin tefsirine önem vermekte ve İsrâîliyyâta ve yalan haberlere karşı sert bir duruş sergilemektedir.⁹⁶

3.2.2.1.10 Ruhu'l-meânî fi tefsiri'l-kur'ani'l-azim ve's-sebi'l-mesani (el-Âlûsi)⁹⁷

Abdülkerîm Zeydân bu tefsiri kendisine kaynak ve referans olarak almıştır. Çünkü bu tefsir rivayet ve dirayet tefsirlerini beraber ele almıştır. Bu tefsir, öncekilerin (selef) görüşlerini ve sonrakilerin (halef) görüşlerini güvenilir bir tarzda ele almaktadır. Bu

⁹² Bkz. Abbas, Fazl Hasan, et-Tefsir ve'l-Mufessirûn: Esasiyyatuhu ve İticahatuhu ve Menahicuhu fi'l-Asri'l-Hadis, 2016, Daru'n-Nefais, Ürdün, 2/31-40

⁹³ Ebû'l-Kasim Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri el-Hevarizmi, müfessir, nahivci, dil ve edebiyat alanında alim, (538), bkz. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd b. Muhammed b. Abdullah b. Bekir b. Osman b. Yahya b. Gayhep b. Muhammed, *Tabakatu'n-Nessebin*, 1407/1987, Daru'r-Rişd, Riyad, 111. Bkz. Ziriklî, Âlam, 7/178. Bkz. Zehebî, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, 20/152

⁹⁴ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu Vehbe, 1/306. Bkz. Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, (1430), *Menahicu'l-Mufessirin*, 2000, Daru'l-Kitabi'l-Misri, Kahire, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 105

⁹⁵ Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip b. atiyya el-Endülüsi el-Magribi el-Gırnati el-Hafiz el-Kadi, fakih, hadis ve tefsir hükümlerine vakıf bir âlimdir, ö. 546, bkz. Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, 1/170

⁹⁶ Bkz. Muharibi, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galip b. Abdurrahman b. Temam b. Atiyya el-Endülüsi, *el-Muharrir el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, 1422, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 1/29. Bkz. Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, *Menahicu'l-Mufessirin*, 125

⁹⁷ Şihabuddin es-Seyyid Mahmud elÂlûsi el-Bağdadi, Bağdat müftüsüdür, el-cami el-Kebir tefsiri'nin sahibidir, (1270). Bkz. Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, *Menahicu'l-Mufessirin*, 283

açından bu tefsir modern ile klasîği cem etmektedir. Ayetlerin nüzul nedenlerini ve ayetler ile sureler arasındaki münasebeti ele almaktadır. Arap şiirini tanık olarak göstermekte ve kevnî ayetlerin tefsirine ilgi göstermektedir. Hüküm içeren ayetlerin tefsirinde fakihlerin görüşlerini ve delillerini açıklamakta ve aralarında tercih yapmaktadır. Ehlisünnete muhalif görüşleri çürütmektedir. Bu açıdan bu tefsir Zeydân için çok önemli bir kaynak konumunda olup konuları ele almada bu tefsirin görüş ve işaretlerini referans olarak almaktadır.⁹⁸

Yukarıda geçenlere ek olarak Abdülkerîm Zeydân'ın eserlerini kaleme alırken kullandığı başka tefsirler de bulunmaktadır, ancak burada konunun uzamaması adına onlardan bahsedilmemiştir. Zira Zeydân onları çok fazla kullanmamıştır. Bu nedenle yukarıda geçenlerle yetinilmiştir.

3.2.2.2 Kaynaklardan istifade yöntemi

Zeydân yukarıda bahsi geçen tefsirlerden, dirayet ve rivayet gibi farklı türlerde olmaları nedeniyle kaynaklardaki bu çeşitlilikten tam manasıyla istifade etmiştir. Bununla beraber bu tefsirleri çağın gereklerine ve insanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kullanmıştır. Çünkü her bir tefsirin kendine ait bir ilgi alanı bulunmaktadır, bu nedenle kaynakların çeşidi arttıkça konunun netliği de o derece yükselmekte ve onlardan istifade de artmaktadır. Zeydân'ın bu kaynaklardan istifade adına takip ettiği yöntemler şu şekilde özetlenebilir:

1. Abdülkerîm Zeydân itikadi konularda, tefsirle ilgili görüşlerin bir araya getirilmesinde, bunlar arasında tercih yapılmasında, onları kabul etmemesi ya da doğru olanları alması yönüyle ve İsrailiyyat karşısında duruşu ile İbn Teymiyye'nin eserlerinden istifade etmiştir.
2. İbn Kesir tefsiri: Kullandığı kolay ifadeler, anlatımdaki kısa uslubu, tanıklıktaki nas çeşitliliği yönüyle yararlanmıştır.

⁹⁸ Bkz. Eyüp, Hasen Muhammed, ö. 1429, *el-Hadis fî Ulumi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, b 2, 1425/2004, Daru's-Salam-İskenderiye, 161. Bkz. Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, 1/252

3. Kurtubi tefsiri: Bilinmeyen garip ifadeleri açıklama, Arap şiirini tanık olarak kullanma, naslardaki fıkhi ahkâmı ele alma ve konuları ele alma aşamasında herhangi bir mezhebe taassup derecesinde bağlı olmama yönüyle yararlanmıştır.
4. Kâsîmi tefsiri: Ayetler arasındaki münasebeti açıklama ve birbiri ile ilişkilendirme, nâsih ve mensûh konusu, kelimelerin sözlük anlamı, ayetin iniş hikmeti ve faydaları konularında istifade etmiştir.
5. Râzî tefsiri: Ayetin hükmü hakkında âlimlerin görüşleri, ayetin hükmü ya da anlamından bahsedildiği yerde istinbat ve istidrak, tabiat ve kâinat konularında istifade etmiştir.
6. Fî Zîlâli'l-Kur'an: Ümmetin sosyal, siyasi, ekonomik alanlarda ıslahı konusunda, toplumsal konulardan yararlanma, İslam hukuku ile beşeri hukukun karşılaştırılması, Kur'an'ın ümmetin anayasası olması konularında istifade etmiştir.
7. el-Menar tefsiri: Kur'an'ın mübhem konularında nassın sınırını aşmaması, Kur'an kıssaları, rivayetler ve naslarla ciddi ve gerçekçi şekilde ele alma konularında istifade etmiştir.
8. Zamahşeri tefsiri: Dilin sağlıklı kullanılması, belagat ve fesahat alanında, Kur'an'ın beyan ve icazı konularında istifade etmiştir.
9. İbn Atiyye tefsiri: Ayetlerin nüzül nedeni, sureler arasındaki münasebet, kevnî ayetlerin anlaşılması konularında istifade etmiştir.
10. Âlûsî tefsiri: Dirayet ve rivayet tefsirlerini bir arada kullanma, ahkâm ayetlerinde fakihlerin görüş ve delillerini açıklama ve onlar arasında tercih yapma, ehli-sünnet ve cemaate muhalefet edenlere cevap verme konularında istifade etmiştir.

Böylece, Abdülkerîm Zeydân'ın nasları tefsir etme konusunada modern düşünce ile klasik düşünceyi bir araya getirdiği görülmektedir. Ayrıca dirayet ve rivayete dayanan tefsirlerden nasıl istifade ettiği görülmektedir. Zeydân böylece eserlerinde

çağdaş ve klasik düşünceyi ortaya koymuş ve bu işlemi yaparken de ne sabit naslara ne de insanların içinde yaşadığı güncel hayata muhalefet etmemiştir

3.2.3 Tefsirle İlgili Görüşlere Gösterdiği İlgi

Abdülkerîm Zeydân yazdığı kitaplarda, savunduğu görüşü ikna edici bir üslupla sunmuş ve bunları Kur'an-ı Kerim nasları ya da hadislerle ya da selefın sözleri veya eylemleri ile desteklemiştir. Zeydân aşağıda özetlenen konulara önem vermiştir:

3.2.3.1 Akide yönü⁹⁹

Bu ifade ile Zeydân'nın Kur'an naslarını ve hadisi şerifleri anlamadaki itikat yönü kastedilmektedir ki onun bu konudaki görüşleri selefın itikat ve tevhit konularındaki bakış açısının dışına çıkmamaktadır. Zeydân kitaplarında itikadî konuları ele almış ve sağlam akide anlayışını bozuk akide anlayışından ayırarak bu konuyu detaylandırmıştır. Bidat ve bidatçılara savaş açmış, sağlam akideye sıkı sıkıya bağlanmanın zaruretine ve bunun amellerin kabul olmasında, ibadetlerin sıhhatinde, dünya saadatinin elde edilmesinde ve toplumun mutluluğundaki önemine uzun yer vermiştir.

İbn Kayyım el-Cevziyye İslami akidenin önemi konusunda şöyle demektedir: “Aksine bu konuda külli olarak şöyle deriz: Kur'an-ı Kerim'de yer alan bütün ayetler tevhit konusunu içermekte, ona şahit olmakta ve ona davet etmektedir: Muhakkak Kur'an-ı Kerim; ya Allah'tan ya isimlerinden ya sıfatlarından ya da fiillerinden haber vermektedir. Bu haber verme süreci ilmi bir tevhit türüdür. Ya da bu ayetler şirk koştaksızın sadece ve sadece tek olan Allah'a ibadet etmeye davet etmekte ve onun dışında ibadet edilen her şeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu da talep edilen iradi bir tevhit türüdür. Ya da bu ayetler emir ve nehiy konularını içermekte ve bu emir ve yasaklarda ona itaate bağlı kalmayı işlemektedir. Bu da tevhit ve onu tamamlayan konuların hukukudur. Bu tür de tevhit ve itaat ehlinin kerametleri, Allah'ın onlara dünyada bahsettikleri ile ahiretteki ikramlarından bahseder ki bu onu tek ve bir olarak kabullenmenin bir mükâfatıdır. Ya da şirk ehlinin dünyada başına gelenlerle ceza adına

⁹⁹ Bununla itikat sözcüğünden türemiş olan akide yönü kastedilmiştir. Bu konu Daha sonra ele alınacaktır

ahirette uğrayacakları azaptan bahseder. Bu da tevhidin dışına çıkanlardan haber verilmesidir. Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim baştan sona tamamen tevhit ve onun hakkındaki haberler ile mükâfatından ve şirki, şirk ehli ile onların başına gelecek cezaları konu alır.”¹⁰⁰

Abdülkerîm Zeydân bu aynı anlamları “Mekânetü't-Tevhid fi'l-İslam”¹⁰¹ başlığı altında teyit eder. Zeydân tevhidin, İslam dininin temeli ve onun özü olduğunu söylemiş ve İslam dininin diğer bütün hükümlerinin ondan doğduğunu ve ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Tevhidin Abdülkerîm Zeydân nazarındaki bu önemine binaen o sürekli akide ve onun önemine vurgu yapmıştır. Bu konuyu kitaplarında çok farklı konular altında ele almıştır.

3.2.3.1.1 Akide amellerin kabulünün temelidir

Abdülkerîm Zeydân akideyi şu şekilde tanımlar: “Kalbin inandığı ve huzur bulduğu şeydir. Bu hak olduğu gibi bâtıl da olabilir. Eğer bu hak üzere ise akide de hak ve sadık olur. Eğer öyle değilse akide de bâtıl, bozuk ve yalan olur. Yeryüzünde İslam akidesi dışında hak üzere olan başka bir akide bulunmamaktadır. Ona karşı gelen bütün inançlar bâtıl ve dalalet üzeredir.”¹⁰²

Abdülkerîm Zeydân'a göre amellerin kabulünün temelinde doğru bir akide ve inanç vardır. İşlenen amellerin arkasında sağlam ve doğru bir akide yoksa bu ameller kabul edilmez. Akidenin bozuk ya da bâtıl ya da temelsiz olması halinde ameller de bu durumda kabul edilmez. Akide ve onun temelleri insanlığın kalbinde ne kadar sağlam yerleşirse işlenen ameller de tartıda o derece ağır ve mükâfatı da o kadar güzel olur.¹⁰³ Buna delil Allah Teâlâ'nın şu beyanıdır: (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ)

¹⁰⁰ Cevziyye, İbn el-Kayyim, *Medâricu's-Salikin beyne Menazil İyyâke Ne'budu ve İyyâke Nes'tain*, thk. Muhammed el-Mutasim el-Bağdadi, b 3, 1416/1996, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 3/417

¹⁰¹ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *Usulu'd-Dave*, b 9, 1421/2001, Müessesetü'r-Risale, 23

¹⁰² Zeydân, Abdülkerim, *eş-Şerhu'l-Iraki li'l-Usuli'l-İşrin*, Müessesetü'r-Raid el-İlamiyye, 7

¹⁰³ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *eş-Şerhu'l-Iraki li'l-Usuli'l-İşrin*, 26

(مِنَ الْخَاسِرِينَ) “Kim İslam'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.”¹⁰⁴

es-Sa'di bu ayetin tefsiri ile ilgili şöyle der: “Kim Allah’ın kulları için razı olduğu İslam dışında başka bir din ararsa, onun amelleri kabul edilmez. Çünkü İslam dini ihlas, peygamberlere itaat konusunda teslimiyeti içeren bir dindir. Bu nedenle kul öncelikle bu şartı yerine getirmemesi halinde, Allah’ın azabından kurtulmak ve mükâfatına ermek için geçerli şartı yerine getirmemiş olur. Zira İslam dışındaki bütün dinler bâtıldır.”¹⁰⁵

İnsanların inanç ve akide açısından sınıflandırılması teorik bir bilgiden ibaret değildir. Aksine o, pratikte etkisi olan bir uygulamadır. Bu taksim son derece önemli ve tehlikelidir. Zira bunun üzerine dünya ve ahirette riskli sonuçlar bina edilir. Onun üzerine İslam devletinde bireyin dünyadaki değer ve kıymetli ile ahiretteki mükâfat ve cezası tayin edilir.¹⁰⁶

3.2.3.1.2 Allah’ın yardımı

Zeydân, Allah’ın Müslümanlara has yardımını ve bu yardımın sağladığı sonuçları “el-Müstefed min Kasası’l-Kur’an li’d-Da’veti ve’d-Du’ati” adlı eserinde ele aldığı Kur’an kıssalarında işlemiştir.

Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Ebu Bekir (r.a) ile beraber Medine-i Münevvere’ye hicretinden bahsettiği yerde, Allah’ın Hz. Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) ve arkadaşı Hz. Ebu Bekir’i (r.a) mağarada, Ümmü Mabel’in çadırında ve aynı zamanda, Sürâka ile karşılaşmalarında nasıl koruyup muhafaza ettiğini izah edip açıklamıştır. Bunların birer hissi mucize olduğunu ve Allah’ın onları muhafazasına delalet eden somut deliller olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Âl-i İmran, 3/85

¹⁰⁵ Sa’dî, Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah, ö. 1376, *Teysiru’l-Kerim er-Rahman fi Tefsiri Kelami’l-Mennan*, thk. Abdurrahman b. Muella el-Leveyhak, 1420/2000, Müessesetü’r-Risale, 137

¹⁰⁶ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *Ahkâmü’z-Zimmiyyîn ve’l-Müste’menîn fi dâri’l-İslâm*, b2, 1402-1982, Müessesetü’r-Risale, 11

¹⁰⁷ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *Usulu’d-Dav’e*, b 9, 1421/2001, Müessesetü’r-Risale, 23

Bu konuda şöyle demiştir: “Allah’ın mümin kulunun yanında olması ve ona sahip çıkması (maiyyetullah), sadece imanları nedeniyle Müslümanlara has bir durumdur. Bu durum onların imanlarının derinliği ve onun boyası ile boyanma dereceleri ile orantılıdır. Hiç şüphesiz bu ayete muhatap olanlar; mümin sıfatıyla sahabe-i kiram olup Allah’ın onlarla beraber olduğuna bir işarettir. İmanları, imanlarındaki derinlikleri, onun boyası ile boyanmaları ve ondan etkilenmeleri ölçüsünde bu özel birliktelik ve yardım konusunda en büyük hisse sahabe-i kirama aittir. Buna binaen de Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatta iken sayılarının azlığına ve düşmanlarının çokluğuna rağmen zafer elde etmişlerdir. Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatının ardından da Allah’ın Müslümanlara yardım ve teyidi ve sonrasında da zafer nasip etmesi Müslümanların sahip oldukları iman ve onun derinliği ile orantılı olarak devam etmiştir.”¹⁰⁸

Abdülkerîm Zeydân’ın, Allah’ın bu özel sahip çıkması ve onu takip eden teyit ve zaferle alakalı bu sözleri İbn Kayyım’ın görüşlerinden yapılan alıntılardır. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: “Aynı şekilde, Allah’ın kullarının yanında olması ve onlara sahip çıkması (وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ) “Muhakkak ki Allah müminlerle beraberdir”¹⁰⁹ ayetinde Allah Teâlâ’nın buyurduğu gibi bu durum iman sahibi kullar içindir. Eğer iman zayıflar ve eksilirse o kulun Allah’ın yardım ve desteğindeki nasibi de o oranda olur. Allah’ın tam teyit ve zaferi de tam iman sahibi kullar içindir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ) “Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”¹¹⁰ (فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ) “Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”¹¹¹ İmanı eksilen bir Müslümanın, bahsi geçen bu teyit ve zaferdeki nasibi de azalır. Gerçek imana sahip bir Mümin nerede olursa olsun Allah katından müeyyed

¹⁰⁸ Zeydân, Abdülkerim, eş-Şerhu’l-İraki li’l-Uslu’l-İşrin, Müessesetü’r-Raid el-İlamiyye, 7

¹⁰⁹ Enfal 8/19

¹¹⁰ Mü’min 40/51

¹¹¹ Saf 61/14

olup yardım edilmiş, dünya bir araya gelse düşmanlarından korunmuş ve onlardan uzaklaştırılmış birisidir.¹¹²

3.2.3.1.3 En güçlü bağ akide bağıdır

Abdülkerîm Zeydân şöyle der: “Bir Müslüman, Bedir’de müşrik kardeşi ile iman ve inancı uğruna savaşmıştır. Çünkü inanç ve akide onun dışındaki her şeyden daha üstündür, çünkü imanın sebep olduğu bağ, akrabalık ve soy bağından daha yücedir. Böylece sadakat, velâ ve yakınlık, akide ve o akideye sahip olanlar için olur. Bera ve uzaklık da, kan bağı ile bağlı yakın akraba bile olsa o islam itikadına sahip olmayan insanlar içindir.” Aynı zamanda Zeydân şöyle der: “İslam’da velâ İslam dinine ve ona bağlı Müslümanlara yönelik olur. Berâ ise şirk ve şirk üzere olan müşrikler için olur. İşte Allah’ın dinine davet eden davetçilerde de velâ ve berâ bu esasa göre uygulanır. Velâları İslam dinine, onun manasına, ona iman eden ve ona çağıranlara yöneliktir. Berâ ise söz, eylem ve inanç olarak İslam’ın karşısında duran her şeye ve bu fikirleri taşıyan herkese karşı uygulanır.¹¹³

Bu geçenlere binaen İslam kardeşliği kurulmuş ve kardeşin kardeşe yardım ve desteği sağlanmıştır. Aynı zamanda aynı nedenden ötürü ona düşmanlık edenlere de düşmanlık edilmiştir. Bundan dolayı bir Müslüman akide bağı nedeniyle vaktini, malını ve canını bu yolda feda eder. İşte Abdülkerîm Zeydân’ın teyit ettiği anlayış budur.

3.2.3.2 Fıkıh ve usul yönü

3.2.3.2.1 Ahkâm ayetlerini tefsir etme yöntemi

Bu başlık ile fıkıh alanındaki hükümleri ortaya koyan ayetler ile nas ve istinbat olarak onlara delalet eden ayetler ifade edilir. Bu nedenle ileriki dönemlerde “Ahkamü’l-Kur’an” olarak adlandırılan kitaplar ortaya çıkmıştır. Bu alanda eser ortaya koyan

¹¹² İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyüp b. Sa’d Şemsuddin, (751) *İğasetu’l-Lehfân min Mesayidi’s-Şeytan*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, Mektebetu’l-Mearif, Riyad, Suudi Arabistan. 2/182

¹¹³ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi’l-Kur’ân li’d-Da’ve ve’d-Duât, 2/78/160

yazarlar iki kısma ayrılmıştır: İbn Arabi¹¹⁴ gibi bazıları Ahkamü'l-Kur'an kitabında olduğu gibi sadece bu konuyu ele almış ve başka bir konuya yönelmemiştir. Kurtubi gibi bazı müellifler de “el-Cami' li-ahkamü'l-Kur'an” kitabında olduğu gibi bu konuya ağırlık vermiş ve özel bir ilgi göstermiştir.

İşte yukarıdaki başlıkla kastedilen anlam budur. Bunun yanında bazı âlimler de konuyu genel olarak ele almış ve Kur'an hükümlerini (Ahkamü'l-Kur'an) sadece fıkıh alanı ile sınırlı tutmamıştır. Aksine, fıkıh hükümlerinin yanında onunla inanç, davranış ve ahlak alanındaki hükümleri de amaçlamışlardır. İşte Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an hükümlerini (Ahkamü'l-Kur'an) ele aldığı kitaplarında işlediği konular bu türdendir.

Kur'an-ı Kerim bir hidayet kitabı olması nedeniyle, hükümlerin beyanında belagati ve icazı nedeniyle farklı yöntemler kullanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümlere delalet eden üsluplar şunlardır:

1. Bahsi geçen konunun vacip (farz) ve mendup olduğuna delalet eden üslup: Buna aşağıdaki ayetler örnek verilebilir: “وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ” “Şahitliği Allah için dosdoğru yapın.”¹¹⁵ “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”¹¹⁶ (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ) “Kim Allah'a ve Resulüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir.”¹¹⁷
2. Bahsi geçen konunun haram ve mekruh olduğuna delalet eden üslup: Buna aşağıdaki ayetler örnek verilebilir: “وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ” “Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin.”¹¹⁸ (وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَّقِ اللَّهَ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ) “Kim de Allah'a ve

¹¹⁴ Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. el-Arabi el-Endülüsi el-İşbili el-Maliki, künyesi Ebu Bekir, imam, allame, hafız, Fas 543, bkz. İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali b. Muhammed, Bürhanüddin el-Yamuri, ö. 79, *ed-Dibacu'l-Muzehep fi Marifeti Ayani Ulemai'l-Mezhep*, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebû'n-Nur, Daru't-Turas, Kahire, 2/252

¹¹⁵ Talak 65/2

¹¹⁶ Bakara 2/183

¹¹⁷ Nur 24/52

¹¹⁸ En'am 6/151

Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”¹¹⁹

3. Bahsi geçen konunun mubah olduğuna delalet eden üslup: Buna aşağıdaki ayetler örnek verilebilir: (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي) (الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) “De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.”¹²⁰

Yukarıda geçenlerden anlaşıldığı üzere, Kur'an-ı Kerim'den hüküm istinbat etmek isteyen herkesin bu üsluplara ve bunların hangi hükümleri içerdiğine vakıf olması gerekir.¹²¹

Ahkâm ayetlerini tefsir etme yöntemine gelince Zeydân'ın bu konudaki üslubu şu şekildedir: Önce ayeti zikretmiş, sonra müfessirlerin ve fakihlerin incelediği konudaki görüşlerini ve ihtilaf ettikleri konuları aktarmış, ardından da dayandığı tercih kurallarına göre bu görüşler arasından birini tercih etmiştir. Son olarak da verilen hükümle ilgili problemi çözmeye çalışmıştır.

Bu konuya Abdülkerîm Zeydân'ın, içkiyi ve sarhoş edici içecekleri haram kılan aşağıdaki ayeti tefsir etmesi ve sarhoş edici maddeler hakkındaki hükmü açıklaması örnek verilebilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ) (وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”¹²² Zeydân, ardından içkiyi ve onun yerine geçen ve onun hükmünü alan şeyleri de haram kılan hadisi şerifleri de zikretmiştir. Daha sonra da içkinin haram olduğuna dair fakihlerin ittifaklarını aktarmış ve son olarak kendisi şöyle demiştir: “Özet olarak; bira veya viski veya konyak veya rakı gibi sarhoş edici her türlü içecek az olsun çok olsun haram olup içmesi caiz değildir.

¹¹⁹ Nisa 4/14

¹²⁰ A'raf 7/32

¹²¹ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usulî'l-Fıkıh*, 158

¹²² Maide 5/90

Bununla beraber afyon kullanımı da haramdır çünkü o da sarhoş edici bir madde olup o da terminolojide aynı sınıf içine girmektedir. Bu nedenle onu kullanan da sarhoş edici içecekleri içenler gibi kırbaç cezasına çarptırılır. Bu nedenle sarhoş edici yani aklın işlevini ortadan kaldırıcı ve kendinden geçirici her türlü madde hakkındaki hüküm haramdır. Ancak kendinden geçirmeyen ve sadece akli alıcı maddeler için tazir cezası uygulanır.”¹²³

Zeydân, estetik ameliyatları hakkındaki hüküm ile ilgili de aşağıdaki ayete dayanarak konu hakkındaki görüşünü açıklar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (وَلَا ضِلَّالَهُمْ وَلَا مِئْيَافَهُمْ) وَلَا مَرْئَهُمْ فَلْيُبَيِّتْكَ أَذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْئَهُمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا) “Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler.” Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür.”¹²⁴ Zeydân önce fakihlerin konu ile ilgili görüşlerini aktarmış, ardından onların delillerine değinmiş ve sonra ameliyat türleri ve hükümleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiş ve konuyu şu sözleri ile sonlandırmıştır: “Zorunlu estetik ameliyatlarının yapılması caizdir. Bedendeki bozuklukların giderilmesi adına zaruret nedeniyle zorunlu estetik ameliyatlarının yapılması caizdir. Sadece bedenin güzelleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen estetik ameliyatları caiz değildir, çünkü bu tür ameliyatlarda Allah'ın yarattığı bedenin değiştirilmesi söz konusudur.”¹²⁵

Burada Zeydân'ın, fakihlerin içtihatlarını anlama noktasındaki derin ilmini ve idrakini bilmek gerekir. Bununla beraber mezheplerin yeni bir din olmadığı, sadece doğru ve yanlış olma ihtimalini içeren içtihatlar içerdiğini bilmek gerekir. Öyleyse fakihler ellerindeki Kur'an naslarını nasıl tefsir edip yorumlarlar ve nasıl onlardan sabit naslarla çelişmeyecek hükümler elde ederler. Ayrıca Kur'an nasları mezheplerin ve onların içtihatlarının üstünde olup mezheplerin de hata yapma ihtimali vardır. Müçtehit böyle bir durumla karşılaştığı zaman o ictihâdı bırakarak başka bir ictihada

¹²³ Zeydân, Abdülkerim, el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatil-İslamiyye, 1413/1993, Müessesetü'r-Risale, 5/201

¹²⁴ Nisa 4/119

¹²⁵ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatil-İslamiyye, 3/204 ve sonrası. Bkz. Bedr, Enes Galip, Dr. Abdülkerim Zeydân ve İhtiyaratuhu'l-Fıkhiyyeti'l-Muasira, 1438/2016, Kudüs Üniversitesi, 91 ve sonrası

yönelir ki bu günah değildir. İnsanların da mezhebi ne olursa olsun müçtehitlere saygı duyması gerekir. Çünkü onlar ilim ve irfan erbabı insanlar olup, eylem ve fiilleri de insanların ve dinin hizmetine yöneliktir.¹²⁶

Daha önce, Zeydân'ın ahkâm ayetlerinin tefsirinde izlediği yöntem hakkında bilgi verilmişti. Abdülkerîm Zeydân bu konuda nasların tefsiri hakkında ortaya konan kuralları uygular. Önce konu hakkındaki farklı görüşleri bir araya getirir, her görüşü delillerini zikrederek izah eder, sonra bu görüşleri pratik hayata uygular ardından nassın yeni gelişmelere ne derece uyumlu olup olmadığını kontrol eder ve son olarak da incelemeleri sonunda ulaştığı sonucu ortaya koyar.

3.2.3.2.2 Fıkıh usulüne verdiği önem, temel kuralların istinbatı ve ahkâm ayetlerinin tefsiri

İmam ez-Zerkeşi¹²⁷ fıkıh usulünün önemi hakkında şöyle der: “İlimler üç türdür. Birincisi matematik ve geometri gibi akli ilimlerdir. İkincisi dil, nahiv, sarf, mana, beyan ve aruz gibi dilsel ilimlerdir. Üçüncüsü ise Kur'an, sünnet gibi şer'i / dini ilimlerdir. Hiç şüphesiz bunlar arasında en önemli tür ardından en önemli ilim, ameli hükümleri ortaya koyan ilim türüdür.”¹²⁸

Abdülkerîm Zeydân, bir fıkıh âliminin ele almak istediği ve hükmünü öğrenmek istediği bütün konularda içtihatlarını ortaya koyacağı delillerini istinbat edebilmesinin temel kuralları olması yönüyle fıkıh usulüne büyük önem vermiştir. Bu nedenle fıkıh usulü alanı, ele aldığı eserler ve araştırmalar ile verdiği önem açısından ayrı bir yere sahiptir. Zeydân bu ilmi büyük faydaları olan, ne eski dönemde ne de modern dönemde yeryüzünde eşi benzeri olmayan yüce bir ilim olarak değerlendirmiştir. Bu ilmin yani fıkıh usulünün ortaya konulması, anıtının inşa edilmesi, işaretlerinin, çeşitli yönlerinin ve anlamlarının aydınlatılması ve açıklanması; Kur'an-ı Kerim'in, sünneti seniyyenin

¹²⁶ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 412, 413

¹²⁷ Muhammed b. Behadır b. Abdullah ez-Zerkeşi, ö. 794, 1392, bkz. Zirikî, Âlâm, 6/60

¹²⁸ Zerkeşi, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, ö. 794, *el-Bahru'l-Muhit fi Usuli'l-Fıkıh*, 1414/1994, Daru'l-Kütüp, 1/20

anlaşılması ve hükümlerin, bu ilmin kuralları ışığında naslardan ve muteber kaynaklarından istinbat edilmesi ile İslam dinine sunulmuş bir hizmettir.¹²⁹

Aynı zamanda Zeydân, fıkıh usulü ilminin yüce konumunu ve şer’i hükümler ile bu hükümlerin kaynaklarını elde etmedeki önemi hakkında şöyle demektedir: “Şer’i hükümlerin, muteber şer’i kaynaklardan istinbat edilmesi gelişigüzel yapılamaz. Aksine onun içtihatlarının makbul olabilmesi ve doğru hükümlere ulaşabilmesi için müctehidin izlemesi ve bağlı kalması gereken belli yol, yöntem ve kurallar bulunmaktadır.

Hükümlerin kaynaklarını ve delillerini araştıran, istidlal derece ve şartlarını ortaya koyan, istinbat yöntemleri ile ilgilenen ve müctehidin tafsili delillerden hükümler çıkarabilmesi için belli kaideleri ortaya koyan ilim, fıkıh usulüdür. (usulü’l-fıkıh)”¹³⁰

İstinbat yöntemleri ve kaideleri ile alakalı Zeydân, âlimlerin bir hükmü ortaya koyabilmesi, hükmün verilmesine neden olan problemleri çözebilmesi için âlimlerin gereksinim duyduğu konularla alakalı şöyle demiştir: “Şer’i kaynakların ilki Kitap ve sünneti nebeviyedir. Bunlar, bütün istinbatların ve delillerin kaynağıdır. Bu naslar Arap dilinde gelmiş olması nedeniyle özellikle nasların tefsiri için Arap dilinin kural ve kaidelerinin bilinmesi gerekmektedir. Usul âlimleri, Arap dili yöntemlerini, lafızların kullanılan anlamlarını, anlamlara delalet eden sözcükleri ve diğer ilgili konuları incelemelerinin ardından bu kaideleri ortaya koymaya önem vermişlerdir.

Usul kaideleri olarak adlandırılan bu kaideler, nasların anlaşılması ve tam manasıyla tefsir edilmesi için tek başını yeterli değildir. Aksine şari’ olan Allah’ın bu hükümleri koymadaki genel maksatlarının bilinmesi de gerekir. Bunula beraber müctehit, naslar ya da hükümler arasında çelişki sayılabilecek konuları ortadan kaldırmaya yardımcı olacak kural ve kaideleri de bilmesi gerekir. Bunlar arasında nâsih, mensûh ve deliller ve hükümler arasında tercih kuralları da yer almaktadır.¹³¹

¹²⁹ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkıh*, 5

¹³⁰ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkıh*, 7

¹³¹ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkıh*, 275,276

Yukarıda geçenlerden; Abdülkerîm Zeydân'ın özellikle ahkâm ayetleri başta olmak üzere her bir ayeti ele alırken tefsir usul ve kaidelerini gözeterek onları güncel problemlere uygulamaya önem verdiği anlaşılmıştır. Ayrıca bu ayetlerden istinbat edilen fayda ve yararları zikrettiği, âlimlerin görüşlerini tartıştığı ve en doğru, en sağlam, delili en güçlü ve insanların güncel hayatına en yakın görüşe ulaşabilme adına bunlar arasında tercih yaptığı ve kendisinin konuları ele alma ve inceleme konusunda mükemmel bir yol izlediği anlaşılmıştır.

4. ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TERCİH METODU

Konuya girmeden önce metot ve tercih kelimelerinin sözlük ve terim anlamlarını verelim.

4.1 Metot

Sözlük anlamı: Bir konuda izlenen ve takip edilen yol ve yöntem anlamındadır. Arapça karşılığı olan menhec (المنهج) sözcüğü nehece (نهج) kelimesinden türemiş olup Kur'an-ı Kerim'de (لَكُمْ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk.”¹³² Şeklinde yer almaktadır. Enhece't-tarik: Açıkladı, beyan etti, açık ve net bir yol haline geldi anlamındadır.¹³³

Terim anlamı: İnsanı hakikat ya da marifete ulaştıran yol ve yöntemdir.¹³⁴

Muhammed el-Bedvi metodolojiyi yöntem ilmi olarak tanımlamıştır. Bu ilim vakit ve efor tasarrufu yapma ile beraber bilgiye ulaşma adına araştırmalarda kullanılacak en kolay yol ve yöntemlerle ilgilenir. Aynı zamanda kelime, bilimsel maddeyi düzenleme ve bilimsel olarak sınıflandırma anlamlarını da ifade eder. Kendisi bu konuda şöyle der: “Metodoloji; bir sözün açık ve anlaşılır hale gelmesini, araştırmanın düzenli olmasını, düşünce ve bölümlerinin açık ve net olmasını sağlar.”¹³⁵

4.2 Tercih

Sözlük anlamı: Meyletmek, yeğlemek, üstün tutmak, ağır basma anlamlarıdır. Kelime, bir şey ağır bastı anlamında racaha's-şey olarak kullanılır. Aynı zamanda tartılarda bir kefe diğerine ağır bastı anlamında racaha ifadesi kullanılır. Yeğledi ve güçlendirdi anlamında da ercehahu ifadesi kullanılır. Kelimenin asıl kullanımı önceleri

¹³² Maide 5/132

¹³³ İbn Manzûr, ebü'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, ö. 711, *Lisanu'l-Arap*, b 3, 1414, Dar Sadır, Beyrut, 2/383

¹³⁴ Bkz. Tahir, Ali Cevad, *Menhecu'l-Bahsi'l-Edebi*, b 3, 1974, Mektebetu'l-Lügati'l-Arabiyye, Bağdat, el-Mutenebbi Caddesi, 19

¹³⁵ Bedevi, Muhammed, *el-Menheciyye fi'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Edebiyye*, 1998, Daru'l-Mearif, Susa, Tunus, 9

somut şeyler için kullanılırken daha sonraları mecaz olarak soyut şeyler için de kullanılmaya başlamıştır.¹³⁶

Terim anlamı: İlim insanları kullanımında ortaya çıkan görüş ayrılığı nedeniyle terim anlamının tanımında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu müctehidin eylemi midir? Yoksa tercih edilen delilin özelliği midir? Yoksa ikisi birden geçerli midir?

Zerkeşi onu şu şekilde tanımlamıştır: “Sahih olma yönünün ağır gelmesi için tercih yapılacak iki görüşten birisinin güçlendirilmesidir.”¹³⁷

Muhammed Mustafa Zuhayli¹³⁸ de tercih ile alakalı şöyle demiştir: “Müctehidin, amel etmek ve kullanmak üzere birbirine karşıt iki görüşten güçlü olanını ortaya koymasıştır.” Ardından bu ifadeyi şöyle açıklamıştır: “Burada tercih eylemini yapacak kişi müctehittir. Delili tercih etme nedeni de daha güçlü olmasıdır. Bu durum, birbiri ile çelişen tüm delilleri kapsar ve ardından aralarında tercih yapar. Sonra racih olan görüşle amel etmek üzere tercih nedenini açıklar.”¹³⁹

4.3 Abdülkerîm Zeydân’ın Fıkıh ve Usul Alanındaki Tercih Metodu

Abdülkerîm Zeydân’ın tercih metodu, açık, net ve güçlü bir metot olup bu durum eserlerinde gerek fıkıh ve gerekse usul görüşlerinde görülmektedir. Zeydân’a göre şer’i deliller kesinlikle çelişmez. Çelişki varsa bu müctehidin bakış açısından kaynaklanır. Bu nedenle Zeydân bu duruma zahiri çelişki adını vermektedir. Başka bir ifadeyle, müctehit çelişki olduğunu zanneder. Ancak gerçekte öyle bir çelişki bulunmamaktadır. Müctehidin meselede çelişki görme nedeni de birbirine karşıt iki

¹³⁶ Mucemmeu’l-Lügati’l-Arabiyye-Kahire, *el-Mücemü’l-Vasit*, Daru’d-Dave, 1/329. Fârâbî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tacu’l-Lüga ve Sihahu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed AbulGafur Attar, b 4 / 1407-1987, Daru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1/364

¹³⁷ Zerkeşi, *el-Bahru’l-Muhit fi Usuli’l-Fıkıh*, 8/147. Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn et-Teymi, ö. 606, Fahrud-din er-Râzî Hatibu’r-Rey olarak tanınır, *el-Mahsul*, thk. Taha Cabir Feyyad el-Alvani, b 3, 1997, Müessesetü’r-Risale, 5, 1997/397

¹³⁸ Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, d. Dimaşk 1941, bkz. Mektebetu’s-Şamile el-Hadise, Fıkıh, fıkıh usulü, tarih alanında kitaplar kaleme almıştır, <https://al-maktaba.org/author/1353>

¹³⁹ Bkz. Zühayli, Muhammed Mustafa, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkıh*, b 2, 2006, Daru’l-Hayr, 2/422

delili aynı anda aynı konu hakkında kullanmasıdır. Bu nedenle de aynı hadisede birbiriyle çelişen iki hüküm ortaya çıkar.¹⁴⁰

Çelişki: “Bir hüküm hakkında iki farklı delilin varlığıdır. Bunlar beraber ele alınabilir ya da biri diğerine tercih edilebilir.”¹⁴¹

Naslar ya da şer’i deliller arasında tercih nedeni öğrenilmek istenirse bu durumda meselenin aslına dönmek gerekir. O da müctehidin nazarında deliller ve naslar arasında çelişki oluşmasıdır. Bu durumda da müctehit şer’i delillerde oluşan zahiri çelişki ve ihtilafı ortadan kaldırmak için tercih yolunu kullanır.

Tercih konusuna, kadının saçlarını siyah renge boyaması konusundaki ihtilaf örnek verilebilir. Zeydân’ın iki grubun konu hakkındaki görüşlerini ve delillerini aktarmış ve ardından ikisinden birisi yönünde tercih yaparak şöyle demiştir: “Benim konu hakkındaki tercihim; gerek saç rengini değiştirmek amacıyla, gerekse beyaz saçlarını kapatmak amacıyla olsun evli kadının saçlarını siyaha boyamasının caiz olduğu yönündedir. Saçlarını siyaha boyamak kadına ve saçının doğasına uygunsa bu boyama işlemi onun için süslenme ve dış görüntüsünü güzelleştirme yerine geçer. Çünkü süslenme kadın için müstahaptır. Kadının saçlarını siyaha ya da başka bir renge boyaması ya da bu boyayla beyazlarını saklamak istemesinde, kadının kocasını kandırması ya da aldatması söz konusu değildir. Zira koca karısını tanımakta ve yaşını bilmektedir. Kadın bu yaptığını ona süslenmek için yapmaktadır ki bu amaç dini açıdan tavsiye edilen bir davranış olup kadın, gerek siyah ve gerekse başka bir renge saçlarını boyayabilir.”¹⁴²

Bu ruhsat kadının evli olması halinde geçerli olup evli olmaması durumunda mesele başka bir boyut almaktadır. Zeydân bu konuda da şöyle demektedir: “Eğer kadın evli değilse, onunla nişanlanmak isteyen kişiyi kandırma şüphesinden uzak durma adına

¹⁴⁰ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkıh*, 393

¹⁴¹ Zelmî, Mustafa İbrahim, *Delalatü’n-Nusus ve Turuku İstinbatı’l-Ahkâm fi Davi Usuli’l-Fıkhi’l-İslami*, 1435/2014, İhsan, 22

¹⁴² Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufessal fi Ahkami’l-Mer’ati*, 3/357

kadının saçlarını siyaha ya da başka bir renge boyamasının caiz olmadığı görüşünü tercih ediyorum.”¹⁴³

Kadının evli olması halinde ruhsat verilmesi ve evli olmaması halinde yasaklanması zahiri bir illete binaen belirlenmiştir. Bu zahiri illet de kandırma ve aldatma illetidir. Bunun anlamı, konu hakkındaki hüküm, müctehidin bakış açısı, ictihâdı ve konu hakkındaki maslahat tercihinine göre verilmiştir.

Zina ve zina eden erkeğin öldürülmesi ve kişinin karısı ile zina eden erkeği öldürmesi konusunda Zeydân; önce konu hakkındaki hadisleri, ardından fakihlerin konu ile ilgili görüşlerini aktarmış ve konuyu her yönden ayrıntılı bir şekilde ele almış ve şöyle demiştir: “Kim karısıyla ya da yabancı bir kadınla zina eden bir erkek görürse onu öldürmesi caizdir görüşü râcih olan görüştür. Bununla beraber kadın da rızasıyla böyle bir eylemi yapmışsa onun da öldürülmesi caizdir. Bu cevaz onunla Allah arasındadır. Ancak dünya şartlarında konu incelenir ona göre karar verilir. Maktulün velisi onun zina ettiğini itiraf ederse katil hakkında ne kısas ne de diyet gerekmez. İtiraf edip kabul etmez, ancak deliller (katilin, şahsı eşiyile beraber kendi evinde yatakta veya şüpheli bir vaziyette görmesi gibi) maktulün aleyhine çıkarsa bu durumda da kısas gerekmez fakat kısas hakkında şüphe bulunması nedeniyle diyet gerekir.

Bütün bunlardan sonra; kâtil, maktulün zina ettiğine tanıklık eden dört şahit göstermesi durumunda ne kısas ne de diyet gerekmez.”¹⁴⁴

4.4 Abdülkerîm Zeydân’ın Tefsir Edilen Naslar Arasındaki Tercih Metodu

Allah’ın kitabını en doğru şekilde tefsir edip yorumlama arzusu, tefsir ilmi başta olmak üzere ilim elde etmenin en önemli amaçlarından birisidir. Bu amaçla; sahabenin icması ya da tabiinin icması ya da onlardan sonra gelenlerin icması gibi âlimlerin ve bölge/ülkelerin ilim insanların ittifak edip hemfikir oldukları görüşlerin bilinmesi gerekmektedir.

¹⁴³ Önceki kaynak, 3/358

¹⁴⁴ Önceki kaynak, 5/142,143

İbn Kudame¹⁴⁵ şöyle demiştir: “Müçtehit her meselede, ilk önce konu hakkında icma olup olmadığına bakması gerekir. İcma olması halinde onun dışındaki hüccetlere bakılmaz.”¹⁴⁶

Bu tür tefsir en üst derecedeki tefsir türü olup ayet bu tefsire hamledilir.

Örnek: (وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ) “Sana yakın gelinceye kadar Rabbine ibadet et”¹⁴⁷ ayeti hakkındaki ümmetin icması bu konuya örnek verilebilir. Zira burada geçen yakın (الْيَقِينِ) kelimesinin tefsirinin ölüm manasında olduğu konusunda selef ittifak etmiştir.¹⁴⁸

Ancak ayetlerin çoğunun tefsiri hakkında ihtilaf oluşmuştur. Bu ihtilaf:

- Ayet hakkındaki bütün görüşlerin ihtimal dairesinde olmasından ve her bir görüş sahibinin, savunduğu görüşe Kur’an ve sünnetten delil sunmasından kaynaklanmaktadır.
- Görüşlerin birbiriyle çelişmesi nedeniyle ayetin sadece bu görüşlerden birisine hamledilmesini imkânsız kılması ya da bunların çelişmemesi ancak bunlardan bazıları başka ayetlerle veya sünnet veya icma ile çelişmesidir.
- Kur’an’ın ve lafızlarının ya da sünnetin ya da Arap dilinin ya da bağlamın delalet ettiği anlamın bunlardan birisine tanıklık etmesi nedeniyle bunlardan bazılarının diğerlerinden daha evla olmasıdır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Abdullah b. Ahmed b. Kudame, Şeyhu’l-İslam, Muvaffakuddin, Hanefî fıkında el-Muğni isimli kitabı kaleme almıştır, usulde er-Ravda, bkz. Zehebî, Şemseddin, *Siyeru Alamu’n-Nubela*, thk. Şuayb Arnavut ve bir grup araştırmacı, b 3, 1985, Müessesetü’r-Risale, 22/165

¹⁴⁶ İbn Kudâme el-Makdisî, Ravzatu’n-Nazır ve Cennetu’l-Menazır fî Usuli’l-Fıkh ala Mezhebi’l-İmam Ahmed b. Hanbel, b 2, Müessesetu’r-Reyyan, 2/389

¹⁴⁷ Hicr 15/99

¹⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyüp b. Sa’d Şemsuddin, ö. 751, Tefsiru’l-Kur’âni’l-Kerim, thk. İbrahim Ramazan, 1410, Dar ve Mektebetu’l-Hilal, Beyrut, s 98

¹⁴⁹ Bkz. Harbî, Hüseyin b. Ali, *Kavaidu’t-Tercih inde’l-Müfessirin*, 1996, Daru’l-Kasim, 1/41

Tercih kuralları şunlardır: Kur'an ayetlerinin tefsir edilmesinde ortaya konan görüşler arasındaki râcih görüşe ulaşılmasını sağlayan genel kurallardır.¹⁵⁰ Bu kurallar aşağıdaki kısımlara ayrılırlar:

1. Kur'an nassı ile ilgili tercih kuralları ki râcih ve mercuhun, kıraatlara ve Mushaf harekesine göre belirlenmesidir.
2. Sünnet ile ilgili tercih kuralları ve görüşlerden birini destekleyen diğer karineleridir.
3. Arap dili ile ilgili tercih kuralları ki bunlar lafızların kullanım tarzı, irap, zamirin konumu ile ilgili kurallardır.¹⁵¹

Tercih yapmak zorunda kalan birisi mutlaka bu kural ve kaideleri göz önünde bulundurması ve nasların tercihini buna dayandırması gerekir. Kaide ve kuralların bilinmesi ve uygulanması müfessirin ya da müctehidin râcih olan nasları bu kurallara göre tercih etmesine ve bunların hükümlerini açıklamasına yardımcı olacaktır. Bununla beraber tercihe yönelen birisi nasları tam anlayamamasından kaynaklı yanlışlığa düşmekten kaçınması gerekir. Zira böyle bir durum bu nasların rolünü ortadan kaldıracaktır. İşte Zeydân, dinin ruhuna ve amaçlarına uygun olarak, nasların anlaşılmasında selefın yol ve yöntemini izleyerek ve nasların hükümlerini güncel hadiselerle uygulamada da muasır âlimlerin insanların metotlarını takip ederek, ayet naslarının tercihinde bu yöntemi kullanmıştır. Böylece Zeydân güncel olayları çözüme klasik ve çağdaş uslubu birleştirmiştir. Onun bu tarzı nedeniyle kitapları ilim talebeleri için önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Burada onun tefsir alanındaki bazı tercihlerine örnekler verilecektir. Böylece dinin ruhuna uyan, akıl ve nakille çelişmeyen, o şık kitapları ve çok hassas tercihlerinde ilim, fıkıh ve güncel gerçeklikleri bilmenin etkileri görülecektir.

¹⁵⁰ Bkz. Naim, Abir bint Abdullah, *Kavaidu't-Tercih el-Muteallika bi'n-Nas inde İbn Âşûr fî tefsirihi et-Tahrir ve't-Tenvir*, 1436/2015, Dar et-Tedmuriyye, Riyad, Suudi Arabistan, 122

¹⁵¹ Bkz. Harbî, Hüseyin b. Ali, *Kavaidu't-Tercih inde'l-Müfessirin*, 1/69

sabit değildir. Bu nedenle Zeydân İsrailiyyat ya da Mesihiyat kaynaklarına dayanarak ya da zan ve görüşe göre tercih yapmamaktadır. Çünkü burada o elbisinin türü, şekli ya da renginin bilinmesinin bir faydası bulunmamaktadır. Burada önemli olan elbisenin varlığı ve onun örtme işlemini yerine getirmesi veya getirmemesidir. İşte Abdülkerîm Zeydân'ın Kur'an veya hadis-i şerif naslarını ele alış tarzı bu şekildedir.

4.4.2 Aşağıdaki Ayetin Anlamı Hakkındaki Tercih

(وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون) “Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”¹⁵⁸

Abdülkerîm Zeydân bu ayetin tefsiri hakkında İbn Kesir'den başlayarak müfessirlerin görüşlerini aktarmış ve şöyle demiştir¹⁵⁹. İbn Kesir şöyle demiştir: Benim dediklerimi doğrulasın ve onun aracılığıyla Allah'tan haber vereyim (Allah'ı anlatayım), çünkü iki kişinin verdiği haber karşı tarafta bir kişinin verdiği haberden daha güçlü etki yapar. Böylece kabul ve tasdik edilme ihtimali daha yüksek olur. Bu nedenle “beni yalanlamalarından korkuyorum” demiştir. Muhammed b İshak da şöyle demiştir: (رِدْءًا يُصَدِّقُنِي) Yani, Onlara benden ve onlara anlattıklarımın bahseder ve açıklar, zira o, onların anlamadıkları şeyleri onlara anlatır.”¹⁶⁰

Ardından Zimahşeri'nin ayetle ilgili yorumunu aktarmıştır: “Kardeşinin onu tasdik etmesinin ne faydası var? dersin, ben de şöyle cevap veririm: Burada tasdikten amaç “ben seni tasdik ediyorum” diyerek onu tasdik etmesi ya da insanlara “Musa'yı tasdik edin” demesi değildir. Buradaki amaç, akıllı ve mantıklı düşünen insanların yaptığı gibi diliyle hakkı açıklaması ve onun adına inanmayanlarla tartışmasıdır. İşte böyle bir eylem faydalı bir tasdik olabilir. Bu bir sözün kanıtlarla desteklenerek tasdik edilmesine benzer ki ayette de buna işaret vardır. Zira ayette; “Kardeşim Hârûn'un dili

¹⁵⁸ Kasas 28/34

¹⁵⁹ Bkz. el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'an, 1/314

¹⁶⁰ Tefsir İbn Kesîr, 6/212

benimkinden daha düzgündür” denilerek “ben seni tasdik ediyorum” ifadesinin değil, güzel konuşmasının bu konuda duyulan bir ihtiyaç olduğuna işaret etmiştir.”¹⁶¹

Mukatil de; (رُدَّاءُ يُصَدِّقُنِي) ayetinin anlamının “Firavun’un beni tasdik etmesi için...” manasında olduğunu belirtmiştir.”¹⁶²

Taberi ve diğerleri İbn Abbas’ın (كَي يَصْدُقْنِي) (beni tasdik etsin diye) ifadesini, es-Sedi’nin de (كَيْمَا يَصْدُقْنِي) beni tasdik ettiği gibi) beyanını aktarmıştır.¹⁶³

et-Tenvir ve’t-Tahrir tefsirinde de “onu tasdik etmesi” ifadesi, Firavunun, Musa’yı tasdik etmesine aracı olması manasında yorumlanmıştır.¹⁶⁴

Zeydân, müfessirlerin konu ile alakalı görüşlerini aktardıktan sonra tercihini şu şekilde ortaya koymuştur: “(رُدَّاءُ يُصَدِّقُنِي) ayetinin bana göre tercih edilen anlamı; İbn Kesir, Muhammed b. İshak ve Zemahşeri’nin ifade ettikleri anlamdır. Çünkü Harun’un (as) Rabbinden vereceği haber veya ondan bahsetmesi aslen onun Hz. Musa’yı tasdik etmesini içermektedir. Böylece İbn Kesirin ifade ettiği; “iki kişinin verdiği haber karşı tarafta bir kişinin verdiği habere daha güçlü etki yapar,” anlamı gerçekleşmiş olur. Harun’un (as), Hz.Musa’nın (as) Rabbinden getirdiklerini anlatma noktasında sahip olduğu fesahat ve açıklaması Hz. Musa’yı tasdik ettiği anlamına gelmektedir. Onun bu tutumu, kendisini dinleyenleri de Hz. Musa’yı tasdik etmeye ve kabullenmeye sevk edecektir.”¹⁶⁵

Yukarıda geçenlerden; Abdülkerîm Zeydân’ın dirayet ve rivayete uygun görüşleri aktarmaya ve tercih yapmaya önem verdiği ve zayıf ya da sahih olmayan rivayeti delil olarak almadığı ortaya çıkmaktadır. Burada, zayıf görüşe; bazı müfessirlerin, Harun’un (as) buradaki vazifesinin ya da gönderilme sebebinin Hz. Musa’nın

¹⁶¹ Zemahşeri, Tefsir el-Keşşaf, 3/409,410

¹⁶² Balhî, Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el- Ezdî, ö. 150, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehate, 1423, Daru İhyau’t-Turas, Beyrut, 3/344

¹⁶³ Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip el- Âmilî, Ebû Cafer, ö. 310, *Camîu’l-Beyan fî Te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed mUhammed Şakir, 1420/2000, Müessesetü’r-Risale, 19/578. Bkz. Sa’lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Ebû İshak, ö. 427, *el-Keşf ve’l-Beyan an Tefsiri’l-Kur’ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1422/2002, Daru İhyau’t-Turasî’L-Arabi, Beyrut – Lübnan, 7/249

¹⁶⁴ İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed, et-Tahir et-Tunisi, ö. 1393, *et-Tahrir ve’t-Tenvir, Tahrirul-Ma’na’s-Sedid ve Tenviru’l-Akli’l-Cedid min tefsiri’l-Kitabi’l-Mecid*, 1984, ed-Daru’t-Tunisiyye, Tunus, 20/116

¹⁶⁵ Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi’l-Kur’ân, 1/315

kavminin huzurunda konuştuğu zaman “ben Musa’yı tasdik ettim” ifadesi olduğunu belirtmeleri örnek gösterilebilir. Bu ya da diğer ortaya konulan görüşler konunun bağlamı ile uyumlu değildir. Allah Teâlâ’nın bir peygamberi, diğer peygamber arkadaşını tasdik ettiğini ifade etmesi için göndermiş olması düşünülemez. Ancak onu, Hz Musa ile bereber Allah’a davet etmesi ve ona yardımcı olması için göndermiş olabilir. Bu anlam peygamberlerin vazifelerine daha yakın durmaktadır.

4.4.3 Teberrüc Ayeti Hakkındaki Tercihi

Zeydân önce “cahiliye teberrücü” ifadesinin anlamı hakkındaki âlimlerin görüşlerini aktarmıştır.

1. Mücahid: Kadın cahiliye döneminde erkekler arasına çıkar ve dolaşırdı, işte bu cahiliye teberrücüdür.¹⁶⁶
2. Mukatil b. Hayyan: Teberrüc, kadının başına örtüyü koyması ancak boynunu, küpelerini ve gerdanlığını gösterecek şekilde onu gevşek bağlamasıdır. Bu nedenle de örtülmeyen yerler görünür hale gelmesidir.¹⁶⁷
3. Katade: Kadınlar yürürken dikkat çekecek tarzda sallanarak yürürlerdi. Allah Teâlâ onların bu şekilde yürümelerini yasaklamıştır.¹⁶⁸
4. Teberrüc; kadının, güzelliğini erkeklere göstermesidir.¹⁶⁹
5. Teberrüc; kadının, gizlemesi gereken süs ve güzelliğini teşhir edip göstermesidir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Tefsir İbn Kesîr, 6/364. Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er- Râzî el-Hanefi, ö. 370, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, 1415/1994, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 3/471

¹⁶⁷ Tefsir İbn Kesîr, 6/364. Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî, ö. 1270, *Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sabî'l-Mesani* (Tefsiru'l-Âlûsî), thk. Ali Abdulbari Atiyye, 1415, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 11/189

¹⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/471. Kinnûcî, ebu't-Tayyib Muhammed Sadik Han b. Hasan b. Ali b. Lutfullah el-Hüseynî el-Buhari, ö. 1307, *Fethu'l-Beyan fi Mekasidi'l-Kur'ân*, 1412/1992, el-Mektebetu'l-Asriyye, Sayda, Beyrut, 11/83

¹⁶⁹ *Tefsiru'l-Âlûsî*, 11/189, *Fethu'l-Beyan*, 11/83

¹⁷⁰ *Tefsiru'l-Âlûsî*, 11/189, *Fethu'l-Beyan*, 11/83

6. Ebu Katade: Kadının, erkeklerin şehvetini harekete geçirecek şekilde güzelliğini göstermesi ve teşhir etmesidir ki işte teberrüc budur.¹⁷¹

Müfessirlerin “ilk cahiliye” ifadesi ile ilgili görüşleri şunlardır:

1. O, Hz. İbrahim’in (as) doğduğu dönemi ifade eden, cahillerin bulunduğu dönem anlamında “ilk dönem” manasında kullanılır. Onun için, Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında geçen dönemdir, diyenler olmuştur. Onun için, Hz. İdris ile Hz. Nuh arasında geçen dönemdir, diyenler olmuştur. Ayrıca onun için, Hz. Davut ile Hz. Süleyman dönemidir, diyenler olmuştur. Diğer cahiliye dönemi ise, Hz. İsa ile Hz. Muhammet (sallallahu aleyhi ve sellem) arasında geçen dönemdir.¹⁷²
2. Cahileye tek olup bahsi geçen o cahiliye İslam öncesi dönemi ifade eder. İlk olarak tanımlanmasının nedeni de onu tanımlayacak bundan başka bir sıfatın bulunmamasıdır.¹⁷³
3. İlk cahiliyeden kastedilen İslam öncesi, inkâr ve küfür cehaletinin bulunduğu dönemdir. Diğer cahiliye dönemi ise İslam dininin gelmesi sonrası fık-u fücür cahilliğinin yaygın olduğu dönemdir. Bu durumda sanki manası şöyle anlaşılmaktadır; İslam dini geldikten sonra, küfür dönemine benzer teberrüc eylemine girmeyiniz.¹⁷⁴
4. Diğer cahiliye ifadesi ile Müslümanların, eylem ve filleri ile cahiliye dönemi insanlarına benzer eylem içine girmeleri kastediliyor olabilir. Bu durumda anlam şöyle olur: Ey Müslüman kadınlar, müslüman olduktan sonra cahiliye dönemi kadınları gibi teberrüc içine girmeyin. Sizler ve sizden öncekiler o hal üzere idiniz. Başka bir ifade ile söz ve davranışlarınızla daha önceki cahiliyete benzer bir cehalete düşmeyin.¹⁷⁵

¹⁷¹ Tefsiru’l-Âlûsî, 11/189, Fethu’l-Beyan, 11/83

¹⁷² Zemahşerî, ebü’l-Kasim Mahmud b. Amr b. Ahmed, Carullah, ö. 538, *el-Keşşaf an Hakaik Gavamizi’t-Tenzil*, b 3, 1407, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 3/537. Tefsir İbn Kesîr, 6/364

¹⁷³ İbnü’l-Arabî, Kadi Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir el-Muafiri el-İşbili el-Maliki, ö. 543, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, b 3, 1424/2003, Daru’l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 3/571

¹⁷⁴ Tefsiru’z-Zemahşerî, 3/537

¹⁷⁵ Fethu’l-Beyan, 11/84

5. Cahiliye belli bir zaman dilimini değil hayata dair belli bir sosyal yapıyı ve düşüncesini ifade eder. Bu tarz bir düşünce yapısı her yerde ve dönemde bulunabilir. Bu yönüyle de nerede olursa olsun cehalete tanıklık eder.¹⁷⁶

Zeydân müfessirlerin, “cahiliye teberrücu” ve “ilk cahiliye” ifadeleri hakkındaki görüşlerini aktardıktan sonra bu görüşler arasında tercih yaparak şöyle der: “وَلَا تَبَرَّجْنَ (تَبَرُّجُ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى)¹⁷⁷ ayetinin ifade ettiği anlam ile ilgili tercih edilen ya da seçilen görüş şudur: Bu ayet, kadınların yabancı erkeklerin şehvi arzularını harekete geçirece tarzda, göstermesi caiz olmayan süs ve güzelliklerini gösterme konusunda İslam dini öncesi uygulamalarını ifade etmektedir. İşte İslam dini, kadınların bu tarz eylemlerini yasaklamıştır. Kurtubi tefsirinde bu konuya işaret ederek şöyle demiştir: “Ayette kadınların, güzelliklerini erkeklere gösterme, cilveli ve edalı yürüme gibi caiz olmayan eylemleri yapan kendilerinden önceki kadınlar gibi yapmamaları gerektiği anlatılmaktadır.”¹⁷⁸

Haram olan teberrüc, kadının ev dışındaki teberrücüdür. Başka bir ifadeyle, kadın evinden örtünmeden çıkarsa cahiliye teberrüc âdetini işlemiş sayılır. Fakat dışarıya çıkmadan kendi evinde süslenir ve süsünü, zinetini ve güzelliklerini kocasına gösterirse bu günah değildir.¹⁷⁹

Abdülkerîm Zeydân’ın tercihi, içinde yaşadığımız güncel hayata uygun bir tercihtir. Zira cahiliye dönemi ile çağımız arasındaki farklar; fitneye maruz kalınmaması durumudur. Ayrıca dinin temel değerlerine ve ahlaka karşı gelen ve muhalefet eden bir teberrüc fitne, fesat ve dinin zayi olmasına neden olmaktadır.

Abdülkerîm Zeydân, akla, mantığa ve Arap diline uygun olan, aynı zamanda şaz olmayan, tefsir usul ve kaidelerine muhalif olmayan görüşleri tercih etmiştir.

¹⁷⁶ Kutub, Seyyid İbrahim Hüseyin eş-Şâribi, ö. 1385, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, b 17, 1412, Daru's-Şuruk, Beyrut-Kahire, 5/2861

¹⁷⁷ Ahzab 33/33

¹⁷⁸ Tefsiru'l-Kurtubî, 14/180

¹⁷⁹ Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati*, 3/415,416

5. ABDÜLKERİM ZEYDÂN'IN TEFSİRİNDEKİ TECDİD YÖNLERİ

Konuya geçmeden önce tecdid kelimesinin sözlük ve terim anlamı açıklanacaktır.

Sözlük anlamı: Cedid sözcüğü yeni anlamında olup tecdid yenilemek manasındadır. Yeni, eski kelimesinin karşıt anlamıdır. Üzerinden günlerin geçmediği her şey yeni sayılır. Gece ve gündüz için de cediden (iki yeni şey) ifadesi kullanılır, çünkü onlar eskimez hep yeni kalır. Yeniden abdest almak manasında da abdest tazelemek / yenilemek (tecdîd-i vudû') ifadesi kullanılır.¹⁸⁰

Terim anlamı: İlim insanları kelimenin terim anlamında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Tecdid: “Eskiyen, kaybolan şeylerin Kur'an ve sünnet ile yeniden ihya edilip hayat kazandırılması ve ona göre amel edilmesidir.”¹⁸¹

Tecdid: “Dinin ihya edilmesi ve Kur'an ve sünnet nasları ile selefin anlayışına göre ilmi ve ameli alâmetlerinin tekrar yaşatılmasıdır.”¹⁸²

Müceddidin niteliklerinden bahsederken de onun “müctehid olması, delile dayanması, sünnete sahip çıkması, müteşabih ayetleri muhkem ayetlere atfedebilmesi, Kur'an naslarından ve onun işaret ve delaletlerinden istinbat edebilme gücüne sahip olması ve canlı bir kalp ve vidana sahip olması” sayılır.”¹⁸³

¹⁸⁰ Fârâbî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, ö. 393, *es-Sihah Tacu'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed AbulGafur Attar, b 4 / 1407-1987, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2/454. Bkz. Râzî, Ahmed b. Faris b. Zekerîya el-Kazvîni, ö. 395, *Mücem Mekayisu'l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, 1399/1979, Daru'l-Fikr, 1/409. Bkz. Lisanu'l-Arap, 3/111

¹⁸¹ Âbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Hayder el-Azîm, ö. 1329, *Avnu'l-Mabud Şerhî Sünen ebi Dâvûd*, b 2, 1415, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 11/260

¹⁸² Bestami, Muhammed Said Hayr, *Mefhum Tecdidî'd-Din*, Merkez et-Tasil, 1433/2012, Cidde-Suudi Arabistan, 28

¹⁸³ Âbidin, Zîynuddin Muhammed, Abdurrauf b. Tacu'l-Ârifin b. Ali b. Zeynu'l-Âbidin el-Haddad el-Mennavi el-Kahiri, ö. 1031, *Faydu'l-Kadir Şerhu'l-Camiu's-Sagîr*, 1356, el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kübra, Mısır, 1/9

İşte Abdülkerîm Zeydân müctehidin sahip olması gereken nitelik ve özelliklere sahip, hüccet ve delil gücünü elinde tutan, belâgat ve mantık sahibi bir âlim idi.

İlk dönem (selef) âlimlerine göre tecdid unsurları aşağıdaki gibi özetlenebilir:¹⁸⁴

1. Dinin tecdid edilmesi, onun ihyası, yeniden canlandırılması, ilk dönem Müslümanlarının yaşadığı gibi yaşanması için çabı gösterilmesidir.
2. Tecdidin olmazsa olmaz şartlarından birisi asıl, orijinal dini naslarının, onlar için konan standartlara göre doğru olarak muhafaza edilmesidir.
3. Tecdidin muhtaç olduğu şeylerden birisi de dinin naslarının ve Sünni düşünce ekolünün sunduğu şerhlerdeki anlamların anlaşılması için sağlıklı bir metodun benimsenmesidir.
4. Tecdidin amacı, dinin ahkâmlarını hayatın farklı yönlerinde geçerli kılmak, bunların uygulanmasındaki çatlakları hızla onarmak ve bozulan alanları tekrar yenilemektir.
5. Bu ictihâdın sonuçlarından bazıları da ortaya çıkan her olağanüstü hadiseye İslami çözümler üretebilmek, her hadiseye dini hükümler teşri edebilmek, dinin yönelimleri, maksatları ve külli kaideleri ile uyumlu olan dinin hüküm dairesini genişletmektir.
6. Tecdidin nitelikleri arasında, dinden olan ve dinden olduğu zannedilen şeyleri ayırt edebilmek ve dini, bidat ve sapıklıklardan korumaktır. Bu sapıklıklar gerek Müslüman toplumda yer alan iç faktörlerden ve gerekse dış etkilere kaynaklansın bunlardan korunması gerekir.

“İslam da tecdid, dinde değişiklik yapma anlamına gelmez. Aksine Kur'an ve sünnet ışığında amel ederek dine geri dönüş, onun gereklerine göre amel etme ve dinden

¹⁸⁴ Bestami, Muhammed Said Hayr, *Mefhum Tecdidi'd-Din*, 28

olmayan şeylerin ayıklanması manasını ifade eder. Böylece tecdid, onun İslam dininde ifade ettiği manaya göre gerçekleşir.”¹⁸⁵

Bazı Müslümanlar tecdidi, gerek fıkıh alanında ve gerekse çağdaş ve güncel gelişmelere göre nasların, çağdaş yorumlarla yorumlanarak dinde değişiklik yapmak anlamına geldiği şeklinde anlamışlardır. Bu tarz bir değişikliği ne dirayet ve ne de rivayet kabul etmez. Aksine tecdid, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) aşağıdaki beyanları ile sabittir. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا) “Şüphesiz ki, Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinî işlerini yenileyecek bir müceddid gönderir.”¹⁸⁶

İslam'daki tecdid kavramının, değişiklik yapmak anlamına gelmediğini ispat eden bazı delil ve kanıtlar şunlardır:¹⁸⁷

1. İslam dinini tecdid edecek kişiyi bizzat Allah Teâlâ kendisi seçer. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا) “Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim/razı oldum”¹⁸⁸ Allah'ın bir dinden önce razı olması, ardından da onun peygamberinin (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah, bu dini değiştirecek insanlar gönderir demesi düşünülebilir mi?
2. Değişiklik sözcüğü, neshetmek ya da tebdil etmek anlamındadır. Bu İslam dini için mümkün değildir. Çünkü şer'i kaide, nâsihin, mensûh gücünde olduğunu teyit etmektedir. Bu nedenle dinin neshedilmesi ancak yeni bir dinle gelecek yeni bir peygamberle mümkün olabilir. Ancak bunun olması aşağıdaki ayete göre mümkün değildir, zira Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ) “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin

¹⁸⁵ Zeydân, Abdülkerim, Nazariyyetu't-Tecdid fi'l-Fikri'l-İslami, 2

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, **es-Sicistani, Sünen Ebû Dâvûd**, ktp: el-Melahım, bab: Yüzüncü asır olayları, No: 4291, Albânî tashih etmiştir, 4/109. Tebarânî, **el-Mücemu'l-Evsat**, bab: Kimin adı Muhammed, No: 6527, 6/323

¹⁸⁷ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, Nazariyyetu't-Tecdid fi'l-Fikri'l-İslami, 2

¹⁸⁸ Maide 5/3

sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁸⁹ Bu nedenle tecdid kavramının değiştirmek anlamında olduğu söylenemez.

5.1 Tefsirde Tecdid Kuralları

Tefsirde tecdid kural ve kriterlerinin konulması sadece müfessirle sınırlı kalmaması gerekir. Aksine çağdaş tefsirin bir sistematığa sokulması adına bu işlemin kökü sağlam yöntemlere ve sabit kurallara dayanması gerekmektedir. Böylece tecdid prensipleri, tefsir usulüne muhalif anlayışlara neden olacak beklenenin zıttına sonuçları netice verecek tefsir hatalarına düşmeden sağlam temeller üzerine oturacaktır. Bu konuda kural ve kaide koymanın amacı, tefsir metodolojisinin standartlarını yükseltmek, güncel olaylara ve çağdaş hadiselerle uyum sağlayabilmektir.¹⁹⁰

Tefsir alanında tecdid kurallarından bazıları şunlardır:

5.1.1 Rivayet Ve Dirayet Tefsirinin Birlikte Ele Alınması

Eski dönemden itibaren tefsir alanında dirayet ve rivayet olmak üzere iki yöneliş olmuştur.

Bu açıdan bu alanda en güçlü tefsir medodu bu iki yönelişi beraber ele alan metot olmuştur. Aynı zamanda doğru aktarım ile makul görüşü beraber değerlendiren görüştür. Ayrıca selefın mirası ile halefın bilgisini yaklaştıran yaklaşım en güçlü yönelim olmuştur. İşte bu bahsi geçen ele alış yöntemi gerçekliğe ve problemleri çözmeye en yakın övülen yöntemdir.¹⁹¹

İmam Şevkânî'nin tefsirinin önsözünde ifade ettiğı gibi, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bütün Kur'âni terkipler her zaman selefın sabit tefsiriyle yorumlanamaz. Aksine Kur'an'ın çok sayıdaki ayeti bu şekilde yorumlanamaz. Buna ek olarak Kur'an ayetlerinin tefsiri konusunda Allah Rasûlü'den (sallallahu aleyhi ve sellem) rivayet olunan sahih hadislerin sayısı oldukça azdır. Bu konudu ihtilaf yoktur. Bununla

¹⁸⁹ Ahzâb, 33/40

¹⁹⁰ Bkz. et-Tecdid fi't-Tefsir, 48

¹⁹¹ Bkz. Kardâvî, Yusuf, *Keyfe Neteâmel ma'a'l-Kur'âni'l-Azim*, b 3, 2000, Daru's-Şuruk, 217

beraber dilin ifade ettiği diğer anlamlar da ihmal edilemez. Ayrıca anlam ve beyan ilmi gibi Arap dilinin inceliklerini ve sırlarını ortaya koyan diğer ilimler de ihmal edilemez. Böylece dilin inceliklerine dayanarak yapılan tefsir türü, sadece görüşe (reye) dayalı yapılan yasaklanan tefsir türü değildir. Buradan hareketle bu iki yöntemin bir araya getirilerek birleştirilmesi ve sadece biri ile yetinilmemesi gerekmektedir.¹⁹²

“Bu bahsi geçen metodu müfessirlerin çoğunluğu izlemiştir. Öyleki Taberi gibi rivayet tefsiri alanında tanınmış müfessirler bile rivayet ve görüşleri aktarmak suretiyle bu iki yönelişi kullanmışlardır. Ardından bunları tartışmış, karşılaştırmış ve kendi bakış açısına göre birini savunmuş ya da ayete yeni yorumlar eklemiştir. Aynı zamanda aralarında çok ince nüans farklılıkları ile beraber, İbn Kesir ve Kurtubi ile ileri dönem müfessirlerinden Şevkani de bu metodu kullanmıştır.”¹⁹³

Bu metot, yani rivayet ve dirayet tefsirinin beraber ele alınması metodu Abdülkerîm Zeydân’ın izlediği bir metottur. Zeydân, Kur’an-ı Kerim’in tefsir edilmesinde en güzel yöntemin Kur’an’ın Kur’an ile tefsir edilme yönteminin olduğunu ifade etmiştir. Kur’an’ın bir yerde ifade ettiği bir meseleyi başka bir yerde yorumlaması ne kadar güzeldir. Bu tarz bir tefsiri Kur’an’da bulamadığımız zaman Sünnet-i mutahharaya yöneliriz, çünkü sünnet Kur’an’ın açıklayıcısıdır.

Konu ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de ve sünnet-i seniyyede bir tefsir bulamazsak bu durumda sahabenin (r.anhum) görüşlerine başvururuz. Çünkü onlar Kur’an’ın anlam ve tefsirini başkasından daha iyi bilirler. Bununla beraber birçok imam, ilim, anlayış ve dirayet konusunda tanınmış tabiinin görüşlerine başvurmayı tercih etmiştir. Bahsi geçen bu tabiin arasında tefsir ilmini Abdullah b. Abbas’tan öğrenmiş Mücahit, Said b. Hudayr, İbn Abbas’ın mevlası İkrime, Ata ibn Ebi Rabah, Hasan Basri ve daha birçoğu bulunmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹² Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemeni, ö. 1250, *Fethu’l-Kadir*, 1414, Dar ibn Kesir, Daru’l-Kelimi’t-Tayyip, Dimaşk, Beyrut, 1/14

¹⁹³ Abdürrahim, Osman Ahmed, *et-Tecdid fi’t-Tefsir Nazra fi’l-Mefhum Ve’z-Zevabit*, el-Vayu’l-İslami Dergisi, sayı: 11, el-Asriyye Matbaası, Kuveyt, 50

¹⁹⁴ Bkz. Âni, Muhammed Said, *el-Kavlu’s-Sahih fi Ta’yini’z-Zebih*, 1985, el-Âni Matbaası, Bağdat, 3-4

Bu konuya Zeydân'ın (وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ) “Bu dünya hayatı ise aldatma metândan başka bir şey değildir”¹⁹⁵ ayetinin tefsirinde ifade ettiği görüşleri örnek verilebilir: Yani bu dünya, ona ve onun metâna yönelenleri aldatan geçici bir metadan ibarettir. Bu dünyadan başka bir yer olmadığına inananları kandırır ve onların cazibesine kaptırır. Hâlbuki bu dünya hayatı ahirete kıyasla çok az metaya sahip ve değersizdir. Ebu Said el-Hudri'den (r.a) gelen bir rivayete göre Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى مُسْتَخْلَفُكُمْ) (فيها فينظر كيف تعملون، فائتقوا الدنيا وائتقوا النساء) “Dünya tatlı ve yeşilliktir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır. Dünya ve kadınlardan sakının. (Dünyaya aldanmaktan sakının. Kadınlara kapılmaktan korunun).”¹⁹⁶

Hadisi şerifte dünya tadı açısından tatlı, görünümü açısından ise yeşillik bir alan olarak tanımlanmıştır. Bunlar, nefse hoş gelen şeylerdir. Dünyadan sakındırma ise (فائتقوا الدنيا) beyanı ile ifade edilmiş ve ondan sakının ve onun cazibesine kapılmayın, kapılırsanız sizi ahireti kazandıracak amellereden alıkoyar demek istenmiştir.¹⁹⁷

5.1.2 Rivayet ve Dirayet Dengesi

Bu denge, Allah'ın her akla bahşettiği güç ve kabiliyet ölçüsüne göre, nasları kabul etme ya da etmeme yönünde Allahın insana bahşettiği bu aklın hakkı verilerek sağlanır. Zira akıllar anlayış, idrak, düşünce ve ayırt etme gücü gibi özellikler açısından farklılık arz eder. Bu nedenle, nasları anlama ve onlar hakkında hüküm verme konusunda hiç kimse, rivayetlere başvurmadan ve onlardan yardım almadan sadece aklı ile hüküm veremez.

Ayrıca sahih ve doğru bir rivayet, sağlam ve doğru bir akıl yürütme ile çelişmez. Eğer böyle bir durumun varlığından şüphe edilirse, bu durumda ya ikisinden birisi sıhhat

¹⁹⁵ Ali İmran 3/185

¹⁹⁶ Sahih Müslim, ktp: Rekaik, bab: Cennetin çoğunluğu fakirlerden cehennemden çoğunluğu kadınlardan oluşur, No: 2742, 4/2098. Münzirî, Abdülazim b. Abdulkavi b. Abdullah, Ebû Muhammed, ö. 656, **Zekiyuddin, et-Tergib ve't-Terhib mine'l-Hadisi's-Şerif**, thk. Mustaf Muhammed Amara, b 3, 1388/1968, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi-Mısır, 4/161

¹⁹⁷ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'an, 1/77

veya delalet açısından zayıf ya da akıl konuyu idrak edememiş demektir. Din, aklın anlayamayacağı yasakları koymaz ancak akıl bazen onaları anlamaktan aciz kalır.¹⁹⁸

Abdülkerîm Zeydân, ayet naslarını ele alırken bu önemli kaideye muhalefet etmeme konusunda çok hassas davranmıştır. Bu nedenle Zeydan, ele aldığı her konuda aktarımının, anlayışının ve nas hakkında verdiği hükmün doğruluğunu ispat adına ya Kur'an'dan ya da sünnet-i sahihadan bir delil ortaya koymuştur. Bununla beraber bu nasların yorumlanmasında, açıklanmasında ve onlardan ders ve hükümlerin istinbat edilmesinde tefsir yol ve yöntemlerini kullanmıştır

Bu meseleye, dinimizde heykellerin haram olduğuna dair ele aldığı konu örnek verilebilir. Zeydân önce, heykel yapma, heykel yapan ve kullanan kişiler hakkında verilecek ceza konusunda ardından da Hz. Süleyman (as) için zikredilen ayet hakkındaki âlimlerin görüşlerini aktarmıştır. Zeydân onların şeriatında mubah olan heykelin bizim dinimizde haram kılındığı yönündeki görüşlere değinmiş ve heykel olmasına rağmen çocukların bu tür oyuncaklarla oynamasının caiz olduğunu belirtmiştir. Hz. Aişe'den (r.anha) rivayet olunan hadis gibi bunların oyuncak olarak kullanılmasının cevaz veren hadisleri aktarmıştır. Hz. Aişe (r.anha) dokuz yaşında iken Hz peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında başından geçen hadiseyi şu şekilde aktarmıştır: (كنت أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهَنَّ اللَّعِبُ، وَكَانَ لِي (صَوَاحِبُ يَلْعَبْنَ مَعِي، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا دَخَلَ يَنْقَمَعْنَ مَعَهُ فَيَسْرِبُهُنَّ إِلَيَّ فَيَلْعَبْنَ مَعِي) “Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında arkadaşlarımla beraber kız oyuncaklarımla oynadım, Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) içeri girdiği zaman onlar perde arkasına saklanırlar, o da onlar benim ile oynasınlar diye onları benim yanıma gönderirdi,”¹⁹⁹

Diğer bir rivayette de şöyle geçmektedir: (كنت أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ فَرَبَّمَا دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَعِنْدِي الْجَوَارِي، فِإِذَا دَخَلَ خَرَجْنَ، وَإِذَا خَرَجَ دَخَلْنَ “Ben kız oyuncak bebeklerle

¹⁹⁸ Bkz. İbn Teymiyye, Takiyyuddin ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim el-Herrani el-Hanbeli ed-Dimaşki, ö. 728, *Deru Tearuzu'l-Akl ve'n-Nakl*, thk. Muhammed Reşad Salim, b 2, 1411/1991, İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye Üniversitesi, Suudi Arabistan, 1/79-80. Bkz. Lahmî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, Şâtibî olarak tanınır, ö. 790, *el-Muvâfêkât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman, 1417/1997, Dar İbn Affan, 5/341

¹⁹⁹ Sahihu'l-Buhârî, bab: İnbisat ile'n-Nas no: 6130, 8/31. Sahih Müslim, bab: Hz Aişe'nin fazileti No: 2440, 4/1891

oynuyordum ve yanımda kız arkadaşlarım vardı, Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) içeri girdiği zaman onlar dışarı çıkarlar, dışarı çıktığı zaman da içeri girerlerdi.”²⁰⁰

Zeydân, oyuncaklara cevaz veren rivayetleri aktardıktan sonra, onlarla oynanmasının caiziyetini ve bunun delilini açıklamıştır. Bunların uzun süre insanın kullanımında kalmadığını ve belli bir süre sonra bir şekilde ortadan kaybolduğunu belirtmiştir. Ayrıca bunların sadece kız çocuklarına has olmadığını ve erkek çocukların da erkek çocuklara özel oyuncaklar olması şartıyla oynayabileceğini ifade etmiştir.²⁰¹

Ayet ve hadisleri temsil eden rivayetlere itimat ile ictihâdı temsil eden akıl ve görüşe itimatta denge çok önemlidir. Abdülkerîm Zeydân bu konuda üstün bir başarı göstermiştir. Zeydân bu konudaki delillerin, nakli ve akli (rivayet ve dirayet) olmak üzere iki tür olduğunu ifade etmektedir. Konu incelendiğinde dini delillerin Kur'an ve sünnetten ibaret olduğu görülmektedir. Çünkü sabit deliller akıl ile belirlenemez. Ancak bunlar Kur'an ve sünnet ile belirlenebilir ve bu ikisi ile bu delillere güven sağlanır. Bu yönüyle Kur'an ve sünnet, iki açıdan elde edilen hükümlerin kaynağını oluşturur. a) Fer'i hükümlere delalet yönü (örnek: zekât, bey' ve cezalar vb.) b) Fer'i hükümlerin dayandığı kaide ve usullere delalet yönü (örnek: İcma ve delil hükümler için asıl kaynaktır. Kıyas ve bizden öncekilerin şeriatı da böyledir.)

Sünnet, Kur'an'ı açıklayıcı ve anlamını yorumlayıcıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.”²⁰²

Bu nedenle Kur'an bütün asılların aslı ve temeli, bütün kaynakların temel kaynağı, bütün delillerin referansıdır. Delillerin sıralama ve tertibi şu şekildedir: Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas.²⁰³

²⁰⁰ *Sünen Ebû Dâvûd*, bab: Kızlarla oynama No: 4913, 4/283

²⁰¹ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati*, 3/460

²⁰² Nahl 16/44

²⁰³ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 149, 150

Bu sıralama ve tertip, icma ve kıyasın delil olduğunu ifade eden cumhurun tercihidir. Bu sıralamaya gösterdikleri deliller şunlardır:

1- Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle buyurmuştur: (قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ. قَالَ: "فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ." قَالَ:) فَسُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: "فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ." قَالَ: أَجْتَهُدُ (رَأَيْي). قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ (Sana bir dava geldiğinde) nasıl hüküm vereceksin? Allah"ın kitabına göre hüküm vereceğim. (O konuda) Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan? Resûlullah"ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti ile (karar vereceğim). Resûlullah"ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinde de yoksa? Kendi görüşümle ictihad ederek bir karara varacak ve ona göre hüküm vereceğim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): “Resûlü"nün elçisini muvaffak kılan Allah"a hamdolsun.”²⁰⁴ Buyurmuştur.

2-Meymun b. Mehran şöyle demiştir: Hz. Ebu Bekir'e bir dava geldiğinde önce Kur'an'a bakar, orada hüküm vereceği bir cevap bulursa onunla hüküm verirdi. Kur'an'da herhangi bir cevap bulamazsa sünnete bakar, orada bir cevap bulursa onunla hüküm verirdi. Orada da bir cevap bulamazsa sahabenin ileri gelenlerini toplar ve istişare ederdi. Bir konuda anlaşılırsa onunla hükmederdi. Hz. Ömer de bu şekilde davranırdı.²⁰⁵

3-Şerih'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ömer bana şöyle dedi: Kur'an'da bulunanlara göre hüküm ver. Kur'an'da bulunan herşeyi bilemezsen Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine göre hüküm ver. Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinde bulunan herşeyi bilemezsen o zaman hidayet üzere olan imamların kararları ile hüküm ver. Hidayet üzere olan imamların bütün kararlarını da bilemezsen bu durumda ilim ve irfan sahibi insanlarla istişare ederek sen karar ver.²⁰⁶

²⁰⁴ Müsne el-İmam Ahmed b. Hanbel, Muaz b Cebel hadisi, No: 22061, 36/382. Sünenü't-Tirmizî, bab: Kadı nasıl hüküm verir, No: 1327, 3/608

²⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. ebi Bekir b. Eyüp b. Sa'd Şemsuddin, ö. 751, *İlâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemin*, thk. Muhammed Abdüsselam Harun, 1411/1991, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut, 1/49

²⁰⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-Muvakkîn*, 1/156

5.1.3 Ümmetin İcmasından Sapmamak

Bu ifade ile kastedilen; müfessirin, ictihad yolunun açık olmadığı ya da ihtilafın söz konusu olmadığı konularda Allah'ın, kitabı ya da peygamberi aracılığıyla ortaya koyduğu delillerle sabit ve kesin hükümlerde, ümmetin icmasının dışına çıkmamasıdır.²⁰⁷

İmam Şafii şöyle demiştir: Allah'ın, kitabı ya da peygamberi aracılığıyla ortaya koyduğu delillerle sabit konularda ihtilaf olamaz.²⁰⁸

İbn Teymiyye de şöyle demiştir: “Günümüzde şeriatın üç tür lafzı bulunmaktadır: Bunlardan birisi; Allah tarafından tenzil olanlar ki bunlar Kitap ve sünnettir ve bunlara uymak fazdır. Bunların hükmünün dışına çıkanın katli vaciptir. Bunun içine dinin temel esasları ve fer'i konuları, devlet başkanlarının politikaları, hâkimlerin kararları, hocaların beyanları vb. konular girer. Ne öncekiler ne de sonradan gelenler Allah ve rasûlüne itaat sınırları dışına çıkamazlar.”²⁰⁹

Abdülkerîm Zeydân icmanın, ittifak edilen konu hakkında verilen hüküm konusunda kesin delil olduğu prensibini teyit etmiştir. Şartlarına riayet edilerek verilen bir hüküm Müslümanlar için kesin uyulması gereken bir delil olup ona muhalefet edilmesi ya da geçersiz kılınması caiz değildir. İcmanın hüccet olduğunu savunan âlimlere göre onun hüccet delilleri şunlardır:

1-Allah Teâlâ'nın şu beyanı (وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ) “Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”²¹⁰

²⁰⁷ Bkz. Sâvî, Salah, es-Sevabit ve'l-Mutegayyirat fî Mesireti'l-Ameli'l-İslami'l-Muasir, b 2, 1994, Daru'l-İlami'd-Devli, Kahire, 35

²⁰⁸ Şafii, Muhammed b. İdris b. el-Abbâs, ö. 204, *er-Risale*, thk. Ahmed Şakir, 1358/1940, 560, Mektebetu'l-Halebi, Mısır, 560

²⁰⁹ İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim el-Harrani, ö. 728, *Mecmu'ul-Fetava*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasim, 1416/1995, Mucemma el-Melik Fahd, Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan, 35/395

²¹⁰ Nisa 4/115

Delalet yönü: Allah Teâlâ müminlerin yolundan başka bir yola gitmeme ve ona muhaletfet etmeme yönünde söz almaktadır ve bu konuda uyarmaktadır. Çünkü hak olan onların yolu olup uyulması vaciptir.

2-Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) şu ifadesi: (لَا تَجْتَمِعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ) "ümmetim dalalet üzerine bir araya gelmez"²¹¹ Bu hadis zayıf bile olsa anlamı mütevatirdir. Zira ümmet bâtil ve sapıklık üzerine birleşmez ve bir araya gelmez. Burada ümmet kelimesi ile kastedilen bu dinin müctehitleri olup onlar ilim ve marifet sahibi insanlardır. Geri kalanlar ise onlara tabi olup uyarlar.

3-Müctehitler kendi heva ve heveslerine göre ya da herhangi şer'i bir delile dayanmaksızın içtihat edip karar vermezler. Onlar heva ve heveslerine göre karar vermekten onları koruyacak kural ve prensipler dâhilinde karar verirler. Bundan ötürü, müctehitlerin bir konuda görüş birliğine varmaları demek onların aldıkları bu kararda şer'i kesin bir delil buldukları anlamına gelir. Zira akıl ve tabiatlarının birbirinden farklı olması ve delilin de farklı ihtimalleri taşıması nedeniyle bir konuda hemfikir olmaları düşünülemez.²¹²

5.2 Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir Anlayışındaki Bazı Yenilikçi Yönleri

Tefsirde tecdid ihtiyaçları, her Müslüman için İslam akidesinin karar kıldığı gereksinimlerdir. Kur'an her zaman ve mekân için geçerlidir, onun etkileri kıyamete kadar geçerlidir. İndiği andaki emirleri sadece sahabeyle (a.anhum) sınırlı değildir, aksine onların arkasından gelen nesiller için de geçerlidir.

Kur'an'ın üslubu, insan topluluklarının yenilenmesi nedeniyle onların hidayet ve reform gibi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için sürekli yenilenmektedir. Bu Kur'an'ın amaç ve maksadı olması nedeniyle müfessirlerin de Kur'an'a bakış açılarını yenilemeleri gerekmekte ve ondan bu amaç ve gayeyi anlama adına yararlanmaları ve teyit etmeleri gerekmektedir. Bunu da toplumun yararına olacak faydaları ortaya

²¹¹ Sünen İbn Mâce, ktp: Fitneler, bab: Çoğunluk, No: 3950, 2/1303, (بَلَفَظَ "إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ، فَإِذَا (رَأَيْتُمْ اخْتِلَافًا فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ)

²¹² Bkz. Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 182

çıkarmak ve bunları açıklamak suretiyle yaparlar. Bununla beraber, tefsir yöntemlerini yenilememeleri Kur'an hakkının verilememesi anlamına gelir.²¹³

Burada işaret edilmesi gereken bir konu da İslam düşüncesinde tecdid konusunun ve toplumu İslam öğretilerine geri döndürme çabalarının Abdülkerîm Zeydân'ı meşgul etmiş olmasıdır. Fakat bunun çağdaş bir bakış açısıyla yapılması gerekmektedir. Ancak böylece insanlar Allah'ın ve rasulünün (sallallahu aleyhi ve sellem) muradını anlayabilirler. Bu nedenle Zeydân'ın eserlerinde tecdid ve yenilenme dokunuşları açık ve net bir şekilde hissedilmektedir.

Zeydân'ın tecdid ve yenilenme konusunu ele aldığı kitaplarından birisi de Nazratü't-tecdid fi'l-fikri'l-İslami'dir.

Bununla beraber Abdülkerîm Zeydân'ın nazarındaki tecdid düşüncesi; kolay bir üslup, karmaşık olmayan anlaşılır ifadeler ve faydasız konuların uzatmadan dava hedefli ve eksenli ele alınmasıdır. Zeydân, tecdid düşüncesini okurlarına ulaştırabilmek, dini ve pratik açıdan kabul edilebilir olmasını sağlamak için istinbat yöntemini izlemiştir.

Bu meselenin anlaşılabilmesi için konu üç alt başlık halinde ele alınacaktır

5.2.1 Kur'an Naslarını Dava Eksenli Tefsir Etmesi

Abdülkerîm Zeydân, dava ve davet ile iştigal etmiş ve hayatını, içinde yaşadığı toplumu ve asrının insanlarını tevhide, birlik ve beraberliğe davet etmiştir. Bu yolda da kitap yazma, dergi çıkarma, sempozyumlar düzenleme, camilerde sohbet ve üniversitelerde ders verme gibi sahip olduğu bütün imkânları kullanmıştır.²¹⁴

Adeta dava, onun damarlarında dolaşmaktadır. Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de ifade ettiği muradını anlama ve bunları yorumlama konusunda Abdülkerîm Zeydân'ın yazıları daha önce de ifade edildiği gibi dava eksenli tefsir olarak adlandırılabilir. Zeydân dava insanının, davasında tutum ve davranışlarını düzeltmesi gerektiğini savunmuş ve ona çağırmıştır. Ayrıca, dava insanların ve toplumun aynı anda

²¹³ Bkz. Abdürrahim, Osman Ahmed, *et-Tecdid fi't-Tefsir*, 20

²¹⁴ Bkz. Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, <https://drzedan.com/content.php?id=24>

şikâyetçi olduğu, İslam toplumunun ve İslam davetinin pratik hayatta karşılaştığı engel ve problemlere yoğunlaşmıştır. Bu engel ve problemleri, dava insanlarını Kur'an ve onun anlam ve hükümlerine yönlendirmek ve özelde Kur'an kıssaları genelde de diğer ayet ve hükümlerden ders ve ibretler çıkarmak suretiyle çözmeye çalışmıştır.

Zeydân, el-Müstefed min Kısasi'l-Kur'an Li'd-Da'veti ve'd-Duat kitabı başta olmak üzere, Kur'an kıssalarını ve siyeri ele almada mümtaz ve yeni bir üslup kullanmıştır. Zeydân, Kur'an kıssalarını incelerken; aynı kıssa hakkında farklı surelerde yer alan ayetleri bir araya getirmiş, ardından bu kıssa hakkında özet bilgi vermiş, sonra ayetleri bazı müfessirlerin görüşlerine dayanarak kısaca tefsir etmiş, daha sonra ayetlerin maksatlarını izah etmiş ve son olarak da onlardan çıkarılacak dersleri, ibretleri ve hükümleri çağdaş bir dil, yenilikçi bir yaklaşım ve okuyucunun anlam ve terimlerini kolayca anlayabileceği şekilde kaleme almıştır.²¹⁵

Bu konuya Müzzemmil suresinin başındaki ayetlerin tefsiri örnek gösterilebilir:

يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ (1) قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا (2) نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا (3) أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا (4) إِنَّا (يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ) (سَنُلْقِيْ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا (5) إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيْلًا (Resûlüm)! {1} Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku. {2-4} Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz. {5} Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kiraata daha elverişlidir. {6}”²¹⁶

Zeydân “Dava insanların geceleri değerlendirmeye ihtiyaçları” başlığı altında ele aldığı konuda şöyle demektedir: “Gecenin namaz ve Kur'an ile değerlendirilmesi nafil bir ibadet olmasına rağmen dava insanların buna ihtiyacı vardır. Çünkü onlar Allaha davet yükünün altına girmişlerdir. Böyle bir yük tabiatı gereği derin bir iman, Allah ile sürekli bir irtibat ve manevi yüksek bir enerji gerektirmektedir. Gecelerin bu manada değerlendirilmesi ise bunun gerçekleştirilmesine katkı sağlar. Çünkü geceler, dava insanların halvet anı olup o gecelerde gündüzün meşgalelerinden ve insanlarla

²¹⁵ Bkz. el-Mustefad min Kasasi'l-Enbiya, 1/9

²¹⁶ Müzzemmil 73/1-6

beraber, ziyaret etme ve olma onlarla sohbet etme gibi dava ile ilgili işlerden ve ihtiyaçlarından uzak olarak rablerine dua dua yalvarırlar.

Bu nedenle geceler, onların rablerine yönelmeleri ve Kur'an ve namaz ile ona münacatta bulunmaları için en uygun zeminlerdir. Bu nedenle Allah Teâlâ geceler hakkında şöyle buyurmuştur: (أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيَلًا) Yani geceler gündüzlere nazaran, kıraat ve onu anlama adına zihnin toparlanacağı en uygun anlar ve bununla beraber huşu ile namazların eda edileceği en uygun zeminlerdir. Çünkü gündüzler genelde insanların hareket halinde olduğu ve seslerin yükseldiği anlardır.

Teheccüt namazının -nafile bir ibadet olmasına rağmen - emredilmesinde, davetçiler başta olmak üzere Müslümanların, memur kılındıkları büyük işleri yerine getirmeleri esnasında daha fazla ibadet etmeye, daha fazla Kur'an okumaya ve daha fazla namaz kılmaya duyulan ihtiyaca işaret vardır. Zira dava insanların daha fazla ibadet etmeye ve geceleri değerlendirmeye daha fazla ihtiyaçları vardır.”²¹⁷

Tefsirdeki bu dava eksenli metodun dava insanlarını harekete geçirmede ve Allah'ın muradını anlamada doğrudan büyük bir etkisi bulunmaktadır. Sadece bu değil aksine Kur'an nasları ile değişen güncel konular arasında ilişki kurmaya da çalışmaktadır. Nasıl böyle olmasın ki? Çünkü bu Kur'an her zaman ve mekân için geçerli bir kitaptır.

Zeydân bu anlamda (وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ) “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın”²¹⁸ ayetini şöyle yorumlamaktadır: “Bilinmesi gerekir ki tek başına iman, zafer elde etmek için savaş araç ve gereçleri, savaşçı sayısı vb. gibi fiziki faktörleri ve gereksinimleri ortadan kaldırmaz. Bununla beraber savaş dışındaki alanlarda da fiziki başarı elde etmek için durum aynıdır. Başka bir ifadeyle, diğer cihat meydanlarında ve bâtıla karşı koyma alanlarında durum aynıdır. Çünkü İslam dini, gerçekçi bir din olup güç, kuvvet gibi fiziki faktörleri göz ardı etmez ve imanın da zafer elde etmek için gerekli bir kuvvet ve sebep olduğunu belirtir. Ancak zafer ve başarı elde etmek için gerekli olan bu iman gücü veya sebebinin belirli bir sınırı bulunmaktadır ki Allah Teâlâ bu konuda

²¹⁷ Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'ân, 2/23

²¹⁸ Enfal, 8/60

yanlışığa düşmememiz ve ölçme ve değerlendirmede adına herşeyin hakkını vermemiz için bunları beyan edip açıklamıştır. Böylece hesap ve planlamalarda yanlışığa düşmekten korunur ve düşmanlarımıza karşı zafer ve başarı elde ederiz.

Bu geçenlere şu ayet işaret etmektedir: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ) عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (65) الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ) “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. (65) Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”²¹⁹

Birinci Ayetin delalet yönü; Allah Teâlâ, Rasûlüne (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabına sabırlı yirmi kişinin iki yüz kâfire galip geleceğini haber vermiştir. Bu yükün hafifletilmeden önceki halidir. Allah Teâlâ müminlerden yirmi kişinin ikibin kişiye galip geleceğini ifade etmemiştir. Sabırlı müslümanların iman gücünün kâfirlerin gücünden daha fazla olmasına rağmen kâfirlerin yenilgiye uğratılmasında bu iman gücünün bir sınırı bulunmaktadır. Allah Teâlâ bir müslümanın iman gücünü on kâfirden daha güçlü kılmış ve yirmi müslümanı da iki yüz kâfiri yenecek hale getirmiştir.

Eğer kâfirler bin kişi ise Allah bu durumda yirmi kişinin bu bin kişiyi yeneceğini bildirmemiştir. Aksine bu durumda müslümanların sayısının genelde onları yenmeye yeterli gelmeyeceğini bildirmiştir. Bunun anlamı, savaşçıların sayısı da dâhil olmak üzere fiziki gücün, dengenin ve bunun etkisini inkâr etmemiştir. Bu nedenle Müslümanların ve Müslüman cemaatlerin bu noktaya dikkat etmesi ve gözlerini açmaları ve bundan ders almaları gerekmektedir. Ayrıca müslümanların, güçlerini dengeleme ya da düşmanlarının güç ve kuvvetine yakın omasını sağlama adını kendi güçlerini ve düşmanlarının sahip olduğu güç ve kuvveti iyi hesap etmeleri

²¹⁹ Enfal 8/65-66

gerekmektedir. İşte bu durumda müslümanlar Allah'ın izniyle iman güçleri ile kâfirlere karşı zafer kazanırlar.²²⁰

Zeydân burada akli ve pratik gerçekliği hakem tayin ederek dava erlerine sebeplere riayet etmenin önemini açıklamaktadır. Müslümanlar ne kadar mümin, müttaki ve mütevekkil olurlarsa olsunlar, mutlaka sebeplere riayet etmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Allahın yeryüzündeki işleyişi (sünnetullah) tevekkülle birlikte aklın da işletilmesi yönündedir. Düşmanların güç ve kuvveti Müslümanların güç ve kuvveti ile eşit ya da birbirine yakın olması durumunda zafer mümin Müslümanlarındır. Çünkü Allahın yeryüzündeki işleyişine (sünnetullah) riayet edildiği takdirde iman üstün gelir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذَرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ) “Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve kâfirler: Bu pek yalancı bir sihirbazdır! Dediler.”²²¹

Zeydân bu ayetle ilgili şöyle demektedir: “Müşrikler Mekke’de İslan dinine karşı çıktılar ve peygamberini (sallallahu aleyhi ve sellem) yalanladılar. Onu yalancılık, sihirbazlık ve çok ağır sıfatlarla itham ettiler. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bunlardan beri olduğu ve onlar da bunu bildikleri halde böyle bir yola girdiler. Çünkü onlar Allah Rasûlü’nde (sallallahu aleyhi ve sellem) doğruluk ve emanet dışında herhangi yanlış bir şey görmedikleri halde küfürlerinde inatları ve davaya düşmanlıkları yüzünden dini kubül etmemiş ve Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsına karşı suçlamalarda bulunmuşlardır.

Bu nedenle dava insanların, insanların tamamı ya da bir kısmı davalarına karşı çıkmaları, onlara düşmanlık etmeleri ve haksız yere suçlamaları durumunda bundan rahatsız olmamaları ve buna şaşırılmamaları gerekir. Zira bu dava insanları, Hz. Peygamberden (sallallahu aleyhi ve sellem) daha iyi durumda ve Allah tarafından daha çok desteklenir bir halde değillerdir. Buna rağmen bâtil, onu (sallallahu aleyhi ve sellem) ittiham ettikleri şeylerle ittiham etmişler, davası hak dava olmasına rağmen davasına karşı çıkmışlardır.

²²⁰ Zeydân, Abdülkerim, es-Sünenu'l-İlahiyye fi'l-Umem ve'l-Cemaat ve'l-Efrad, 44, 45

²²¹ Sâd, 38/4

Dava erleri bu meseleyi kavradıklarında onları yalanlayanların yalanlamalarına ve kendilerine yönelttikleri suçlamalara aldırış etmeden yollarında yürürler ve Allah'ın onlara yardım edeceğine yakın derecesinde inanarak ısrarla davalarına devam ederler.”²²²

Zeydân, müfessirlerin bu ayet hakkındaki yorumlarını aktarmış, nüzül sebebine değinmiş ve ehli bâtılın Kur'an-ı ve peygamberlerin davetlerini dinlemediklerini ve peygamber olmalarına rağmen onları yalanladıklarını ifade etmiştir.

Daha sonda Zeydân ayeti şu şekilde yorumlamıştır. Dava erlerinin, insanları Allah'a ve onun dinine çağırmaları peygamberlerin yoludur. Bu nedenle de dava insanları da yalancılıkla itham edilecekler, din ve dava düşmanları tarafından yollarından döndürülmeye çalışılacaklardır. Onlara düşen almaları gereken tedbirleri alarak davalarında sabitkadem kalmalarıdır.

İşte Zeydân ayetleri ve siyeri bu şekilde tefsir edip yorumlamakta ve bu yorumlarda dava insanlarına ve davete muhatap insanlara seslenmektedir. Zeydân'ın dava derdi, sahip olduğu bütün imkânları, İslam sancağını savunma ve koruma yolunda kullanmaya yönlendirmiştir. Bunu, değişen güncel gelişmeleri ele alıp işleyerek ve dava insanların dinlerine ve halklarına karşı yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri izah edip açıklayarak yapmıştır.

5.2.2 Kur'an Ayetlerinden Hüküm ve Fayda İstinbat Etme Kabiliyeti

Taberi şöyle demiştir: “Bilinmeyen ya da göz önünde olmayan bir şeyi ortaya çıkaran ve görünür, bilinir hale getiren kişiye müstenbıt denir. Bu manada (الرَّكِيَّةُ اسْتَنْبَطَتْ) sözcüğü de kuyunun suyu çıkarıldı alamına gelir.”²²³

Gizli halinin ardından görünür hale getirilen her şey için istinbat ifadesi kullanılır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (لَعَلَّهِ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) Yani onu ortaya çıkarırlardı

²²² Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'an li'd-Da've ve'd-Duât, 2/54

²²³ Tefsir et-Taberî, 8/571

anlamındadır. Fakih, kendi ictihad va çalışmasıyla bilinmeyen bir meseleği ortaya çıkarması halinde buna “fakih istinbat etti” ifadesi kullanılır.²²⁴

İstinbat, mana ifade eden bir sözü bir yolla ayetin delaleti ile ilişkilendirmektir. Bu işari ya da manevi ya da başka bir delalet yolu olabilir. Bu istinbat; fıkhi bir meselenin hükmünü istinbat da olabilir veya genel bir dini kaide veya muamelat alanında ahlaki bir kural veya nefislerin tezkiyesi adına terbiyevi bir fayda veya ilmi yarar sağlayacak bir istinbat da olabilir.²²⁵

Tefsirdeki istinbat hakkında ise Kurtubi şöyle demektedir: “Mücmel olan ayetlerin açıklanması, kapalı olanların yorumlanması, ihtimalli olanların netleştirilmesi peygamberlik tebliğ vazifesinin yanında Allah Rasûlü’ne (sallallahu aleyhi ve sellem) aşağıdaki ayet ile yüklenmiş bir görevdir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.”²²⁶ Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra anlamların istinbat edilmesi, ictihad yoluyla kastedilen hükme ulaşılma vazifesi âlimlere yüklenmiştir. Bu özellikleri ile âlimler diğer insanlardan ayrılırlar ve bu eylemlerinin sevabına nail olurlar. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: (يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا) (الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) “Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”²²⁷

Bu durumda Kitap asıl, sünnet de onun beyanı, âlimlerin istinbatları da onun açıklayıcısı ve yorumlayıcısıdır.”²²⁸

Müfessirlere göre istinbat, ayetlerin mantuk anlamına ek anlamlar olup sadece hükümlere özel olmayıp Kur'an'ın delalet ettiği bütün ilimleri kapsamaktadır.²²⁹

²²⁴ Bkz. Herevî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, Ebû Mansur, ö. 370, *Tehzibu'l-Lüga*, thk. Muhammed Avad Mur'ib, 2001, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 13/250. Bkz. Farabi, *es-Sihah Tacu'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye*, 3/1162

²²⁵ Bkz. et-Tecdid fi't-Tefsir, 61

²²⁶ Nahl, 16/44

²²⁷ Mücadele 58/11

²²⁸ Tefsir el-Kurtubî, 1/2

²²⁹ Bkz. Bâzemûl, Muhammed b. Ömer b. Salim, *el-İstinbat inde'l-Mufessirin*, 2017, el-Cemiyetu'l-İlmiyye es-Suudiyye li'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulumih, 15

“Buna binaen bu iş için bir bütçe oluşturulabilir ve buna “dava erleri bütçesi” denebilir. Bu bütçe birinci dereceden bu işe gönül vermiş cemaat mensubu insanların gönül rızası ile verdikleri hayırlarla ve ayrıca hayır yapmak isteyen diğer Müslümanlardan alınan hibelerle de desteklenir. Böylece cemaat, gerektiğinde dava erlerinin ihtiyaçlarını karşıyabilir.”²³³

Zeydân aynı zamanda yukarıdaki ayetlerden Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) ismetini, dinini ve davasını yayarken Allah’ın onu muhafaza ettiğini istinbat etmiştir. Zira Allah Müslümanların devlet başkanına ve müslümanlara, dava insanların ailelerini ve evlerine dönünceye kadar mücahitlerin ailelerini muhafaza etmelerini emrederek onları himayesi altına almaktadır.

Tefsir kaide ve usulüne muhalif olmayan bu bakış açısı ayetin tefsiri adına Zeydân’ın dikkat çektiği güzel bir yorumdur. Aksine bu yorum ayetin delalet ettiği mefhum yönünde bir çıkarımdır. Ayet ona delalet ettiği sürece bu mefhum ve anlayış onun tefsirlerinden birisi olarak kalmaya devam edecektir.

5.2.3 Ayetleri Güncel Hayata Uygulama Kabiliyeti

Tenzil: Tenzil kelimesi nezzele kelimesinin masdarıdır. Bir şeyin inmesi ve başka bir şeyin üzerine yüksekten düşmesi / inmesi anlamında kullanılır. Kelimenin aslı “Nezele’r-racülü an debbetihi nüzülen (نزل الرجل عن دابته نزولا) Adam bineğinden indi, Nezele’l-mataru mine’s-semee-i nüzülen (ونزل المطر من السماء نزولاً) Yağmur gökyüzünden indi /yağdı şeklinde kullanılır ve aynı zamanda düzünleme ve her şeyi yerli yerine koyma anlamında da kullanılır.²³⁴

Ancak Reşid Rıza, İbn Badis, Mahmud Şeltun, Seyyid Kutup vb. gibi muasır müfessirler et-Tetbık (tatbik) terimini tefsirlerinde Kur’an ayetlerinin, genel anlam ve yorumlamaya muhalif olmayacak şekilde muasır güncel konulara uygulanmasını

²³³ Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi’l-Kur’ân, 2/44

²³⁴ İbn Manzur, *Lisanül-Arap* c 11, s 656, bkz. Cemheretü’l-luga, Ebu Bekir Muhammed b el-Hasan b. Dureyd el-Ezdi (ö 321), Thk. Rimzi Munir Balepki, Darü’l-ilim lilmeleyin, Beyrut, 1987, c 2, s 827, bkz. Mucemu’l-Luğa, İbn Faris, c 5, s 417

kasdetmişlerdir. Bundan da Kur'an yoluyla fertlerin ve toplumun tutum ve davranışlarını düzeltmeyi amaçlamışlardır.

Tenzil kelimesinin kullanılması tatbik kelimesinden daha evladır. Çünkü tenzil kelimesi, Kur'an ayetlerinin hadiseler göre yenilenerek tekrar indiği hissini uyandırmaktadır.²³⁵

Vaki': Vaka'a kelimesinin ismi faili olup bir şeyin düşmesini ifade eder. Vaka'-ş-şey (وقع الشيء وقوعاً) bir şey düştü, mevaki-u'l-matar (مواقع المطر) yağmurun düştüğü yer anlamında kullanılır.²³⁶

Burada vaki sözcüğü ile muasır dönemde ortaya çıkan beşeri hadise ve olaylar kasdedilmektedir. Bundan da Kur'an ayetlerinin bu olaylar üzerine indirilerek yani uygulanarak problemlerin çözülmesi ardından da sonuçlara göre insanların yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Tenzil sözcüğünün buradaki rolü; Kur'an ile güncel gerçeklik arasındaki iletişimin sağlanmasıdır. Bu işlem, Kur'an'ın güncel konular yönünde aldığı keyfiyet ile güncel konuların Kur'an'ın emirlerine göre aldığı konum açıklanarak yapılır.²³⁷

5.2.3.1 Ayetlerin güncel hayata uygulanma kuralları

Kur'an-ı Kerim'in külli usul ve kaideleri içerdiğini bilmek gerekir. Bu külli usul ve kaideler altında bunlara benzer ve onlara kıyas edilebilecek konular yer alır. Bu nedenle Allah Teâlâ birçok yerde Kur'an'ı teemmül ve tedebbür etmeye teşvik etmiştir. Müslüman Kur'an'dan bir ayet okuduğu zaman o ayetin içinde yaşadığı güncel gerçekliklerle ilişkisiz ya da alakasız olduğunu zannetmesin. Aksine o ayetler ona ve toplumuna ve ondan sonra gelecek nesillere bir hitaptır. Bundan dolayı her bir

²³⁵ Damir, Abdulaziz b Abdurrahman, Tenzili'l-Ayet ala'l-vaki' inde'l-Müfessirin, El-Meclis el-Vatani lil-İlam, BAE, 1428, 2007, 28

²³⁶ Bkz. Cemheretu'l-luge, c 2, s 944, Mu'cemu Mekayisi'l-Luga c 6, s 133, Lisanü'l-Arap c 8, s 402

²³⁷ Bkz. Neccar, Abdulmecid, *Hilafetu'l-İnsan Beyne'l-Vahyi ve'l-Akl*, b 3, 1420/2000, el-Ma'hedu'l-Ali li'l-fikri'l-İslami- Amerika Birleşik Devletleri, 115, 120

Müslüman Kur'an ayetlerinin ve onda yer alan hadiselerin muhatabı olup onları tefekkür etmek ve gereklerini yerine getirmekle yükümlüdür.

Ayetler güncel hayata uygulanırken, ayetin amacının ve ibadet edilen anlamının dışına çıkmaması gerekir. Bunun sağlanabilmesi ve uygulamanın doğru ve faydalı olabilmesi için de ancak bu işlem belli kurallar ve koşullar çerçevesinde kabul edilebilir. Bu kural ve kaidelerden bazıları şunlardır:

1. Ayetin uygulanmasında; iyi niyet bulunması ve mezhepcilik, hizipçilik, tarafgirlik olmaması, siyasi ve dünyevi amaçlar güdülmemesi gerekir. Bundaki amaç sadece Allah rızası olmalı ve birey ve toplumun ıslahı hedeflenmelidir.
2. Bu işlemi yapacak kişinin bu konuyla ilgili kaide, kural ve usule vakıf olması gerekir. Böylece ayetleri tefsir usul ve kaidelerine muhalif olarak ve yanlış tevیل etmemesi gerekir.
3. Ahiretle ilgili ayetlerin dünyevi işlere uygulanmaması ve dünyevi işler için tevیل edilmemesi gerekir.
4. Ayetlerin iniş nedenlerinin ve şartlarının karıştırılmaması için nüzül sebeplerinin bilinmesi gerekir.
5. Müfessirin, insanların arasında olması, onların hallerini görmesi, durum ve şartlarını kavraması gerekir.
6. Ayetin güncel hayata uygulanması ayetin asıl anlamı kapsamında olması gerekir. Onun tefsiri ile güncel hayata uygulanması birbirinden ayrılmaması ve güncel meselelerin kişisel analizlere dayanmaması gerekir.

5.2.3.2 Ayetleri güncel hayata uygulama konusuna örnekler

Abdülkerîm Zeydân'ın kitapları müslümanların güncel toplumunun problemlerini çözme konusunda ayrıcalıklı kitaplar arasında yer almaktadır. Öyle ki Zeydân eserlerinde toplumun elit tabakasını oluşturmaları nedeniyle dava insanlarına ve

toplumu ıslah etmeye çalışan insanlara seslenmektedir. Onlar, ümmeti içinde bulunduğu bu acı durumdan kurtaracak ve reforme edecek bu ümmetin ümididir.

“el-Müstefed min kısasi'l-Kur'an lidda'veti ve'd-duati” kitabı dava alanında yazılmış en enfes ve en faydalı kitaplardan birisidir. Bu kitap dava alanında ayetlerden istifade edilecek faydaları ve hükümleri özetlemiş ve bunları içinde yaşadığımız çağda güncel hayata uygulamıştır. Zeydân Kur'an'ın hitabındaki ibretin, lafzının has sebeplere dayanmasında değil âm ve genel olmasında görmektedir. Bu nedenle ayetleri, insanların yaşadıkları güncel problemleri ortaya koyma ve Kur'an'ın bu problemleri çözmeye yönelik sunduğu çözümleri ele almıştır.

Zeydân, Kur'an kıssalarını ele alma ve onları güncel hayata uygulama nedenini; geçmişte yaşayan insanlar hakkında bilgi edinme, hak bâtıl arasındaki çekişmeyi öğrenme, onlardan alınacak derslerden istifade etme, Allah yolunda peygamberlerin ve onlara tabi olanların çektikleri eza ve cefaları anlama ve bunların dava insanlarının ve İslami cemaatlerin de başına gelme ihtimalini göstermeye yönelik olduğunu ifade etmiştir. Zeydân Kur'an kıssalarının anlatılma amacının, peygamberlerin tarihini, davada kullandıkları metotları ya da milletleri ve şahısları anlatma amacına yönelik olmadığını aksine o kıssalarda, onlardaki ders ve ibret alınacak konuların aktarıldığını bu nedenle de hadiselerin ve olayların tarihi akışı içinde sırayla anlatılmadığını ifade eder²³⁸ bunlardan bazı örnekler şunlardır:

1-Zalime yardım etmek haramdır ve halkı zalim yöneticilere destek olmaktan sakındırmak gerekir

Zeydân şöyle demiştir: “Allah Hz Musa'yı (as) affetsin, o zalimi öldürme kasdı olmaksızın öldürdü ve Hz Musa o zaman suçlulara yardım etmeyeceği yönünde Allaha söz vermdi. Allah Teâlâ Hz Musa'nın (as) söylediklerini bizlere şöyle aktarmaktadır: (قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ) “Musa şöyle dedi: Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara asla arka çıkmayacağım”²³⁹ İbn Atiyye bu ayeti tefsir ederken şöyle demiştir: “İlim ve fazilet sahibi insanlar, zalime arka çıkılmasının

²³⁸ Bkz. Dâmir, Abdülaziz, Tenzilu'l-Âyât ala'l-Vaki inde'l-Mufessirin, 89 ve sonrası

²³⁹ Kasas 28/17

ve ona destek olunmasının yasak oluşuna bu ayeti delil göstermişlerdir. Bu ayetin bu konuyu ele aldığını söylemişlerdir. Ata b. Ebi Rabah'ın metni bu şekildedir.”²⁴⁰ Kurtubi'nin aktardığına göre, Atiyye'nin işaret ettiği Ata b. Ebi Rabah'ın metni şöyledir: “Zalime yardım edilmesi, onunla dostluk kurulması, onun lehinde yazı kaleme alınması caiz değildir. Bunlardan birini yapan yapanlar zalimlere yardım etmiş sayılır.”²⁴¹

Ata'dan aktarılan İbn Atiyye'nin ifadeleri açık ve net olup Kurtubi de onları bu görüşlerinde teyit etmekte ve onların, yardım etmekten sakındırdıkları zalimin, zalim yöneticiler olduğunu belirtmektedir. Onlar özellikle belirtmemiş olsalar bile zalimlere yardım edilmemesine yönelik yapılan bu uyarı ve sakındırma zalim yöneticiler için olması daha doğrudur. Ancak çok azı müstesna müslümanlar genel manada zalim yöneticilere destek olma ve yardım etmenin yasak olduğunu ve bunun tehlike ve risklerini göz ardı etmektedirler. Bu açıdan dava insanların görevleri arasında aksine görevlerinin başında; zalim yöneticilere yardım etmenin ve destek olmanın riskleri ve tehlikeleri konusunda ümmeti uyarmaları gelmektedir.

Bu konuyu şu iki mesele teyit etmektedir:

- a) Zalim yönetici, ona sahip çıkan ve destek olanlar olmasa zulmüne devam edemez.
- b) Müslümanların çoğu dinin uyulması gereken emirlerine uymakla zalim yöneticiye destek çıkma arasında herhangi bir çelişki görmemektedirler. Bu nedenle onları namaz kılarken, oruç tutarken hatta bazılarını mescit inşa ederken görmekteyiz. İşte bunlar zalim ve ceberut idareciye en çok destek çıkan ve İslam dini ve müslümanlar hakkındaki zalim emirlerini uygulayan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴²

Burada Abdülkerîm Zeydân'ın o dönemdeki Irak hükümetinden çektiği eziyetleri unutmamak gerekir. Bu çektikleri, onun Yemen'e hicret etmesine ve vefat edinceye kadar orada yaşamasına neden olmuştur. Onun, dini ve davası yolunda akidesi ve prensiplerine zalim elinin değmesine engel olmak amacıyla hicret etmesi, ülkesini ve

²⁴⁰ Tefsir İbn Atiyya, 4/281

²⁴¹ Tefsir el-Kurtubî, 13/263

²⁴² Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'ân, 1,365

ülke insanını terk etmek zorunda kalması, onun için pratik bir ders idi. Kendisi bu yolda ülkesini terk ederek daha güvenli, dini ve davası için daha selameli bir beldeye göç etmeyi tercih etmiştir.

Zeydân hicretin Allah'ın Kur'an'da koyduğu bir yol olduğunu bilmeseydi hicret etmezdi. Bununla beraber Hz peygamberin hicretinin de onun için ayrı bir yeri vardır. Bahsi geçen bütün bu örnekler ve hadiseler onda dinin ve prensiplerin korunması adına din ve dava yolunda hicret edilmesi gerektiği kanaatini oluşturmuştur.

2-Dava insanının, davanın başarıya ulaşması yönündeki çabası ve başkalarından yardım alması

Allah Teâlâ Hz Musa'nın dilinden onun şu ifadelerini aktarır: (وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي) (لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون “Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum.”²⁴³

Zeydân da bu ayetten bahsettiği yerde, Hz Musa'nın rabbinden, kardeşi Harun'u kendisine yardımcı olarak göndermesini istemesinden bahsettiği yerde şöyle der: “Sadık bir dava insanın özelliklerinden birisi; başkalarının yardım ve desteği ile bile olsa davanın başarısı ve amaçlarına ulaşması için çalışmaktır. Dava insanı, özellikle davanın gereklerini yerine getirme konusunda kendisinin eksik ve yetersiz kaldığını ve tek başına işlerin altından kalkamayacağını düşündüğünde başkalarını da kendisiyle beraber bu işlere dâhil etmeye daha çok çalışır.

Bu mana, Hz Musa'nın rabbinden kardeşi Harun'u kendisiyle beraber göndermesini istemesinden anlaşılmaktadır. Bunun nedenini de onun dilinin kendisinden daha düzgün olduğu şeklinde açıklamış ve kendisine davanın tebliğ edilmesinde yardımcı olmasını talep etmiştir. Davasında ihlaslı ve sadık bir dava insanı diğer dava arkadaşlarından ya da cemaat üyelerinden yardım alma konusunda kesinlikle tereddüt etmez. Başkalarından yardım almasında ya da onun yerine o işi başkasının yapmasında davası adına bir maslahat ve yarar gören bu cemaat yetkilisi bunda da tereddüt etmez.

²⁴³ Kasas 28/34

Dava insanı, kendisine yardım edilmesinden ve insanların da onlara yönelmesinden rahatsızlık duyuyorsa bilsin ki onun ihlas ve samimiyetine riya ve şöhret sevgisi karışmıştır. Bu nedenle ihlas ve samimiyetini bu lekelerden bir an önce temizlemek için harekete geçmesi ve bu işi yapacak başka dava insanlarına yol açması ve fırsat vermesi gerekir.”²⁴⁴

Ayrıca Abdülkerîm Zeydân, Hz Musa kıssasından esinlenerek Hz Musa’nın Allah’tan davası adına nasıl yardım istediğini ve bu konuda ihlas ve samimiyetin önemini anlatma adına dava insanlarına başka bir yol daha çizmektedir. Çünkü o bir insandır. Bu nedenle de insan, kardeşi ile bir bütün ve tam olur. Bunda ayıplanacak ve eksik görülecek bir yön yoktur. Aksine bu, davası adına bir endişenin ve insanların hidayete ermesi adına gösterilen bir çabanın sonucudur. Bu, kemâlin sadece Allah’a ait olduğunun itirafıdır. Dava insanları, mütevazı olsa ve önceliği diğer dava arkadaşlarına verse dava adına daha hayırlı olur.

Allah Teâlâ Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben şöyle buyurmuştur: (فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (94) إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ) “Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir! (94) (Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.”²⁴⁵

Allah Teâlâ’nın Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben söylediği bu ayetle ilgili de Zeydân şöyle demiştir: “Mekke müşrikleri, İslam dinini kabul etmemekle birlikte Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile alay ediyorlardı. Bu metot kâfirlerin eskiden beri peygamberleri için kullandıkları bir metot idi. Zira Allah teala bu konuyu şöyle haber vermişti: (وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ) (يَسْتَهْزِئُونَ) “Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti.”²⁴⁶ Bu nedenle günümüzde din ve dava düşmanlarının dava erleri ile alay etmeleri şaşılacak bir durum değildir. Bu nedenle dava insanları bu tarz insanların alay etmelerine aldırış etmemeleri gerekir. Bunlar da tevbe etmemeleri ve Allah’a dönmeleri halinde kendilerinden önce gelen ve peygamberleri ile alay edenlerin akıbetine duçar olacaklardır. Burada dava

²⁴⁴ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi’l-Kur’ân, 1/374

²⁴⁵ Hicr 15/94-95

²⁴⁶ En’am 6/10

insanlarına düşen onların bu tutum ve davranışları karşısında sabırlı olmaları ve davalarına devam etmeleridir. Zira öyleleri vardır ki hak davaya ancak yıllar sonra icabet etmektedirler.”²⁴⁷

3-Kâfirlerin, küfürlerinde ve şirklerinde sabitkadem kalabilmeleri adına birbirlerine tavsiyeleri, destekleri ve Hz peygamberin davası karşısında birlik ve beraberlikleri ki Allah Teâlâ bu konuyu şöyle ifade etmektedir: (وَإِنَّمَا أَمَلْنَا أَنَّمِنُكُمْ أَن تَقُولُوا وَنُحَذِّرُكُم بِهِ نَسْتَخِرُ اللَّهَ) “Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur.”²⁴⁸ Zeydân bu konu hakkında şöyle der: “Burada bahsi geçen ileri gelenler Mekke müşrikleri yani onların ileri gelenleridir. Bunlar kendi bâtıl inançlarına sadık kalma konusunda anlaşmışlar ve birbirlerine tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Buna benzer ya da buna yakın hadiseler bugün de dava insanları için vuku bulmaktadır. Davayı bitirmek isteyen ileri gelenler, aralarındaki ihtilaflara rağmen dava insanları ve davaları ile mücadele etme konusunda anlaşmaktadırlar. Bazı ülke başkanları, parti başkanları ve onlarla beraber hareket eden diğer insanlarla beraber İslam davası ile savaşıma, onlara dünyayı dar etme ve dava erlerine iftiralar atma konusunda anlaşmaktadırlar.

Onların küfürde ısrarları karşısında dava insanlarına düşen, davalarına sıkı sıkıya sarılmalarıdır. Onlara bu konudaki en güzel örnek Allah Rasûlüdür (sallallahu aleyhi ve sellem). Düşmanların bu ısrarlı saldırıları karşısında dava insanları yumuşak bir üslupla cevap vermeli ve Allah Rasûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekkelilerin ileri gelenlerine (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) “Allahtan başka ilah yoktur deyin” sözlerini hatırlamaları gerekir. Fakat onlar bunu reddederek başka birşey istedediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) “Güneşi getirip sağ avucuma koysanın başka bir yol tutacak değilim”²⁴⁹ buyurdular.

²⁴⁷ Bkz. Zeydân, Abdülkerim, el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'ân, 2, 54

²⁴⁸ Sâd 38/6

²⁴⁹ İbn Kesir tefsirind ebu şekilde zikretmiştir. İbn Ebi Hatim ve İbn Cerir rivayet etmiştir demiştir, Ancak hadis kitaplarında rastalamadım

Dava erlerinin davalarında sabitkadem kalmaları ve onu tebliğ etmedeki sabırları ölçüsünde o düşmanların ısrarı zayıflayacaktır.

Bunun yanında dava düşmanlarının, bâtıl davalarında gösterdikleri ısrarı, hak davaya ve bu davanın erlerine karşı düşmanlıklarını gören dava insanları, kendi hak davalarına sahip çıkmaya ve onların bâtıl davalarına karşı koymaya daha fazla sarılmaları ve bu konuda ısrarcı olmaları gerekir. Başka bir ifadeyle davaları uğrunda yollarına devam etmeleri ve davalarında ve onu tebliğ etmede sebat etme hususunda birbirlerine destek olmaları gerekir ki onlar bu konuda başkalarından daha çok hak sahibidirler.

6. SONUÇLAR

Salih amellerin onun nimeti ile tamama erdiği Allah’a hamd olsun, salat ve selam da yaratılanların en hayırlısı zata ve onun al ve ashabına olsun.

Abdülkerîm Zeydân’ın, Allah’ın kitabına ve özellikle de güncel meselelerle ilgili Kur’an naslarının tefsiri ve belirttiği görüşleriyle sunduğu hizmetlerdeki gayret ve çabalarını elimden geldiği kadar ortaya koymaya çalıştım. Kendisi bu konuda taşı gedğine koyan ve toplumun, tefsirin çözümlerine gereksinim duyan ihtiyaçları ile nas ve yorumun asıl manasını ihlal etmeyen bir denge izlemiştir. Çalışma sonunda ulaşılan sonuçlardan bazıları şunlardır:

1. Abdülkerîm Zeydân Kur’an’a özel bir önem, ilgi ve alaka göstermiştir.
2. Birçok farklı görüşü aktarmak suretiyle tefsire de ayrı bir önem vermiştir.
3. Abdülkerîm Zeydân, ilmiyle amel eden ve aynı zamanda güncel meselelere vakıf bir âlimdir. O kitaplarda yazılı olan meselelerin hayata tercüme ve tatbik edilmesi gerektiğini teyit etmiştir.
4. Abdülkerîm Zeydân, fıkıh, usul ve tefsir olmak üzere farklı alanlarda ilim ve marifet sahibi bir âlimdir. Bu da onun ilimdeki derinliğine bir delildir.
5. Abdülkerîm Zeydân’ın usul, fıkıh ve tefsirdeki tercih metodu, delillere ve ilmi tanıklıklara dayanmaktadır.
6. Abdülkerîm Zeydân’ın tecdid alanındaki görüşleri ayrıcalıklı olup onun güncel hayatı doğru okuduğuna delalet etmektedir.
7. Abdülkerîm Zeydân’ın ayetleri güncel olaylarda uygulama yöntemi onu ayrıcalıklı kılmaktadır. Böylece kendisi toplumdaki birçok probleme çözüm üretebilmiştir.

KAYNAKLAR

- Âbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Hayder el-Azîm, *Avnu'l-Mabud Şerhî Sünen ebi Dâvûd*, b 2, 1415, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.
- Abbas, Fazl Hasan, et-Tefsir ve'l-Mufessirûn: Esasiyyatuhu ve İticahatuhu ve Menahicuhu fi'l-Asri'l-Hadis, 2016, Daru'n-Nefais, Ürdün.
- Abdülkerîm Zeydân'ın biyografisi, tarih 26.01.2014 <https://www.drzedan.com>
- Abdürrahim, Osman Ahmed, *et-Tecdid fi't-Tefsir Nazra fi'l-Mefhum Ve'r-Revabit*, el-Vayu'l-İslami Dergisi, sayı: 11, el-Asriyye Matbaası, Kuveyt.
- Âbidin, Ziynuddin Muhammed, Abdurrauf b. Tacu'l-Ârifin b. Ali b. Zeynu'l-Âbidin el-Haddad el-Mennavi el-Kahiri, *Faydu'l-Kadir Şerhu'l-Camiu's-Sagir*, 1356, el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kübra, Mısır.
- Ahmed el-Mısbahi'nin biyografisi, Necran Üniversitesi, Suudi Arabistan, <https://nu.edu.sa/web/amalmesbahy/cv1>
- Akil, Abdullah, Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyyeti'l-Muasira, b 8, 2008, Daru'l-Beşir.
- Akil, Abdullah, Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslamiyyeti'l-Muasira, b 8, 2008, Daru'l-Beşir.
- Alâvne, Ahmed, Zeylu'l-Alam, 1998, Daru'l-Menar.
- Ali, Suhayb, *Nafize ala Şahsiyyeti Dr. Abdülkerim Zeydân el-Âlim el-Mucahid*, Eluka web sitesi, 10.05.2009, <https://majles.alukah.net/t33034>
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseyni, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Sabi'l-Mesani* (Tefsiru'l-Âlûsî), thk. Ali Abdulbari Atiyye, 1415, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.
- Âni, Muhammed Said, *el-Kavlu's-Sahih fi Ta'yini'z-Zebih*, 1985, el-Âni Matbaası, Bağdat.
- Anzi, Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Yakup el-Yakup el-Cedi, *el-Mukaddimatu'l-Esasiyye fi Ulumi'l-Kur'ân*, 2001, Merkez el-Buhusu'l-İslamiyye, Lidz, İngiltere.
- Balhî, Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehate, 1423, Daru İhyau't-Turas, Beyrut.

- Bâzemûl, Muhammed b. Ömer b. Salim, *el-İstinbat inde'l-Mufessirin*, 2017, el-Cemiyetu'l-İlmiyye es-Suudiyye li'l-Kur'âni'l-Kerim ve Ulumih.
- Bedevisi, Muhammed, *el-Menheciyye fî'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Edebiyye*, 1998, Daru'l-Mearif, Susa, Tunus.
- Bedr, Enes Galip, Dr. Abdülkerim Zeydân ve İhtiyaratuhu'l-Fıkhiyyeti'l-Muasira, 1438/2016, Kudüs Üniversitesi.
- Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd b. Muhammed b. Abdullah b. Bekir b. Osman b. Yahya b. Gayhep b. Muhammed, *Tabakatu'n-Nessebin*, 1407/1987, Daru'r-Rişd, Riyad.
- Bereka, İbrahim Halil, *İbn Teymiyye ve Cuhuduh fi't-Tefsir*, 1405/1984, el-MektEbû'l-İslami-Beyrut.
- Bestami, Muhammed Said Hayr, *Mefhum Tecdidi'd-Din*, Merkez et-Tasil, 1433/2012, Cidde-Suudi Arabistan.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdi el-Horasani Ebû Bekir, *el-Âdâb- Beyhakî*, 1988, Müessesetü'l-Kütüp es-Sakâfiyye-Beyrut.
- Bezdevî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdülkerim, *Fahru'l-İslam, Usulu'l- Bezdevî – Kenzu'l-Vusul ile Marifeti'l-Usul*, Cavid Beris Matbaası – Karaçi.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *el-Camiu'l-Müsned es-Sahih el-Muhtasar min Umuri Resuli'llah-sav-ve sünenih ve eyyamih* (Sahihu'l-Buhârî), thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, 1422, Daru Tavku'n-Necat.
- Cemel, Abdurrahman Yusuf, *Menhecu'l-Kasimi fî Tefsirihi Mehasinu't-Te'vil*, 2003, Gazza el-İslamiyye Üniversite Dergisi, 1. Sayı.
- Cenâbi, Sami Reşid, *el-Allame Abdülkerim Zeydân Makale*, <https://www.drzedan.com>
- Cenâbî, Sami, *Men Huva el-Allame Abdülkerim Zeydân Makale*, <http://aliraqnews.com/?p=67960>
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er- Râzî el-Hanefi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, 1415/1994, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.
- Cevziyye, İbn el-Kayyim, *Medâricu's-Salikin beyne Menazil İyyâke Ne'budu ve İyyâke Nes'tain*, thk. Muhammed el-Mutasim el-Bağdadi, b 3, 1416/1996, Daru'l-Kitabi'l-Arabi.

Dâmir, Abdülaziz b. Abdurrahman, *Tenzilu'l-Âyât ala'l-Vaki inde'l-Mufessirin*, 1428/2007, el-Mecclisu'l-Vatani li'l-İlam-BAE.

Dâvûd, Muhammed Gazi, *Menhec Abdülkerim Zeydân fi'l-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 2017, el-Ulumu'l-İslamiyye Dergisi, el-İmam el-Azam Fakültesi, Bağdat, 17. Sayı.

Dîb, Kemal, *Mü'cez Tarihu'l-Irak*, 2013, Daru'l-Fârâbî, Lübnan.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'es b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen Ebû Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut – Muhammed Kamil Kara Belli, 2009, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'es b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-Asriyye, Sayda, Beyrut.

Eyüp, Hasen Muhammed, *el-Hadis fi Ulumi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, b 2, 1425/2004, Daru's-Salam-İskenderiye.

Ezdî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, *Cemharatu'l-Lüga*, thk. Remzi Munir Balebki, 1987, Daru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrut.

Farabi, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tacu'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed AbulGafur Attar, b 4 / 1987, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.

Fârâbî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tacu'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed AbulGafur Attar, b 4 / 1407-1987, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.

Fed'ak, Esmâ Ömer Hasan, *Menhec Seyyid Kurtub fi Zilali'l-Kur'ân*, 1416, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke-i Mükerrreme, Usulu'd-Din Bölümü.

Fellâhî, İsa Ahmed Mehel, Râvî, Ahmed Muhyiddin, *el-Cuhudu'l-Fıkhiyye ve'l-Usuliyye li'd-Dr. Abdülkerim Zeydân*, 182, <http://gazette.edu.iq/237>

Hasanât, Ahmed İbrahim Hasan, *Menhecu'l-İmam Taceddin es-Subki fi Usuli'l-Fıkıh*, 2002, İlahiyat Fakültesi, Ürdün Üniversitesi, Amman.

Herevî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, Ebû Mansur, *Tehzibu'l-Lüga*, thk. Muhammed Avad Mur'ib, 2001, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed, et-Tahir et-Tunisi, *et-Tahrir ve't-Tenvir, Tahrirul-Ma'na's-Sedid ve Tenviru'l-Akli'l-Cedid min tefsiri'l-Kitabi'l-Mecid*, 1984, ed-Daru't-Tunisiyye, Tunus.
- İbn ebi Şeybe, Ebû bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Hevasti el-Absi, *Müsned İbn ebi Şeybe*, thk. Adil b. Yusuf el-Azzazi-Ahmed b. Ferid el-Mezidi, 1997.
- İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali b. Muhammed, Bürhanüddin el-Yamuri, *ed-Dibacu'l-Muzehhep fi Marifeti Ayani Ulemai'l-Mezhep*, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebû'n-Nur, Daru't-Turas, Kahire.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybani, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid, 1421/2001, Müessesetü'r-Risale.
- İbn Hıllikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. ebi Bekir İbn Hıllikân el-Bermeki el-İrbili, *Vefiyyatu'l-Ayan ve Enba-u Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, 1971, Dar Sadır, Beyrut.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. ebi Bekir b. Eyüp b. Sa'd Şemsuddin, *İlâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemin*, thk. Muhammed Abdüsselam Harun, 1411/1991, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyüp b. Sa'd Şemsuddin, *İgasetu'l-Lehfan min Mesayidi's-Şeytan*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, Mektebetu'l-Mearif, Riyad, Suudi Arabistan.
- İbn Kesîr, ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşi el-Basri ed-Dimaşki, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (İbn Kesîr), thk. Muhammed hÜseyin Şemseddin, 1419, Menşurat Muhammed Ali Beydûn, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.
- İbn Manzûr, ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisanu'l-Arap*, b 3, 1414, Dar Sadır, Beyrut.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdulhalim el-Harrani, *Mecmu'l-Fetava*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasim, 1416/1995, Mucemma el-Melik Fahd, Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddin ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim el-Herrani el-Hanbeli ed-Dimaşki, *Deru Tearuzu'l-Akl ve'n-Nakl*, thk. Muhammed Reşad Salim, b 2, 1411/1991, İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye Üniversitesi, Suudi Arabistan.

İbnü Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen İbnü Mâce*, thk. Muhammed fuad Abdulbaki, Dar İhyau'l-Kütüp el-Arabiyye, Faysal İsa el-Babi el-Halebi.

İbnü'l-Arabî, Kadi Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir el-Muafiri el-İşbili el-Maliki, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, b 3, 1424/2003, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.

İslam Wep sayfası, *Râzî ve Menhecuhu fi't-Tefsir*, tarih 15.09.2016, <https://İslamwebnet/ar/article/38861/الرازي-ومنهجه-في-التفسير>

Kardâvî Yusuf, Abdülkerim Zeydân anma töreni, 09 Şubat 2014 al-qaradawi.net/node/857

Kardâvî, Yusuf, *Keyfe Neteâmel ma'a'l-Kur'âni'l-Azim*, b 3, 2000, Daru's-Şuruk.

Kazim, Kahtan Hamid, *Tarihu'l-Irak el-İctimai*, YÖK-Diyala Üniversitesi, 2-7, <https://www.uodiyala.edu.iq>

Kebisi, Ömer Hızır Hamid, *Na'y el-Fakid el-Allame Abdülkerim Zeydân*, 28.01.2015, Abdülkerim Zeydân'ın web sitesinden aktarılmıştır.

Kî'î, Muhammed Abdülmünim, el-Aslan fi Ulumi'l-Kur'ân, b 4, 1996.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ebi Bekir b. Farah el-Ansari el-Hazreci Şemsuddin, *el-Camiu li'Ahkami'l-Kur'ân* (Kurtubî Tefsiri), thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfîş, b 2, 1384/1964, Daru'l-Kütüp el-Mısriyye, Kahire.

Kurtubî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber b. Asım en-Nemri, *Camîu Beyanu'l-İlmi ve Fadluh*, thk. Ebû Abdurrahman Fevvez Ahmed Zemreli, 2003, Müessesetü'r-Reyyan, Dar İbn Hazm.

Kutub, Seyyid İbrahim Hüseyin eş-Şâribi, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, b 17, 1412, Daru's-Şuruk, Beyrut-Kahire.

Lahmî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, Şâtibî olarak tanınır, *el-Muvâfekar*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman, 1417/1997, Dar İbn Affan.

Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, *Menahicu'l-Müfessirin*, 2000, Daru'l-Kitabi'l-Mısri, Kahire, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut.

Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Amir el-Asbahi el-Medeni, *Muvatta İmam Mâlik*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, 1985, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut-Lübnan.

Mâlik, Mâlik b. Enes Ebû Abdullah el-Asbahi el-Medeni, *Muvatta Mâlik bi'rivayeti Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani*, thk. Takiyyuddin en-Nedevi, 1423/1991, Daru'l-Kalem, Dimaşk.

Mecelletü't-Terbiye el-İslamiyye, *Resa-ü'ş-Şeyh Abdülkerîm Zeydân*, 1967, s 2, <https://drzedaan.com/content.php?id=131>

Meczûp, Muhammed, *Ulemâ ve Müfekkîrûn araftuhum*, b 4, 1992, Daru's-Şevvaf.

Mektebetu's-Şamile el-Hadise, <https://al-maktaba.org/author/1353>

Merâgî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru'l-Merâgî*, 1946, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve oğulları-Mısır.

Mısbahî, Ahmed b. Muhammed, *el-Lu'lu ve'l-Mercan fî Mesireti sahibi'l-Fadile el-Allame el-İraki Abdülkerim Zeydân*, Makale, 27.08.2015, www.amalmesbahy@nu.edu.sa

Mucemmeau'l-Lügati'l-Arabiyye-Kahire, *el-Mücemü'l-Vasit*, Daru'd-Dave.

Muharibi, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galip b. Abdurrahman b. Temam b. Atiyya el-Endülüsi, *el-Muharrir el-Veciz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdüsselam Abduşşafi Muhammed, 1422, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye-Beyrut.

Münzirî, Abdulazim b. Abdulkavi b. Abdullah, Ebû Muhammed, Zekiyyuddin, *et-Tergib ve't-Terhib mine'l-Hadisi's-Şerif*, thk. Mustaf Muhammed Amara, b 3, 1388/1968, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi-Mısır.

Müslim, İbn el-Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyri en-Nisabûrî, *el-Müsned es-Sahih el-Muhtasar binakli'l-Adl ani'l-Adl ile Rasulillah-sav-* thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhyau't-Turasi'L-Arabi, Beyrut.

Nasır, Bessam, Abdülkerim Zeydân: *Alimu'l-Usul ve Fıfhu'd-Da've*, es-Sebil sitesi, 31.01.2014, <https://www.assabeel.net/8605>

Neccar, Abdulmecid, *Hilafetu'l-İnsan Beyne'l-Vahyi ve'l-Akl*, b 3, 1420/2000, el-Ma'hedu'l-Ali li'l-fikri'l-İslami- Amerika Birleşik Devletleri.

Nuvayhid, Adil, *Mücemu'l-Müfessirin*, (min Sadri'l-İslam ve hatta'l-Asri'l-Haderi), b 3, 1988, Nuvayhid es-Sakafiyye, Beyrut, Lübnan.

Râzî, Ahmed b. Faris b. Zekeriya el-Kazvini, *Mücem Mekayisu'l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, 1399/1979, Daru'l-Fikr.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymi, Fahrüddin er-Râzî Hatibu'r-Rey alarak tanınır, *el-Mahsul*, thk. Taha Cabir Feyyad el-Alvani, b 3, 1997, Müessesetü'r-Risale.

Reşîd Rızâ, Muhammed b. Ali b. Muhammed Şemsüddin el-Hüseyini, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim* (Tefsîrû'l-Menâr), 1990, el-Mısriyye el-Amme li'l-Kitap.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah, *Teysiru'l-Kerim er-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, thk. Abdurrahman b. Muella el-Leveyhak, 1420/2000, Müessesetü'r-Risale.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Ebû İshak, *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1422/2002, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut - Lübnan.

Sâmîrrâî, Yunus eş-Şeyh İbrahim, *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karni'r-Rabi aşar el-Hicri*, 1982, Irak Vakıflar ve Dini İşler Matbaası.

Sâmîrrâî, Huzeyfe, *Allametu'l-Irak Abdülkerim Zeydân Hayatuhu ve Eseruh*, Saydu'l-Fevaid, https://www.saaaid.net/Minute/681.htm:print_it=1

Sâvî, Salah, es-Sevabit ve'l-Mutegayyirat fi Mesireti'l-Ameli'l-İslami'l-Muasir, b 2, 1994, Daru'l-İlami'd-Devli, Kahire.

Seb'âvî, Hüseyin Salih, *el-İnkilab el-Ebyed fi'l-Irak* (17-30 Temmuz 1968), <http://khaleej.online/gMzYDz>

Şâfîi, Muhammed b. İdris b. el-Abbas, *er-Risale*, thk. Ahmed Şakir, 1358/1940, 560, Mektebetu'l-Halebi, Mısır.

Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi b. Yusuf ed-Dimaşki el-Hanbeli, *el-Ukudu'd-Dürriyye min Menakıb şeyhu'l-İslam Ahmed b. Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, Daru'l-Katibi'l-Arabi, Beyrut.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemeni, *Fethu'l-Kadir*, 1414, Dar ibn Kesir, Daru'l-Kelimi't-Tayyip, Dimaşk, Beyrut.

Şevke, Ahmed Abdülkerim, Ehemmiyetu't-Tefsiri'l-Mevdui ve Menheciyyetuh fi Mualeceti'l-Kadaya'l-Mustecedde, Külliyyetu'l-İmami'l-Azam –el-Camia, sayı: 18, 2014.

Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip el- Âmilî, Ebû Cafer, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1420/2000, Müessesetü'r-Risale.

Taberî, Ebü'l-Abbas, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed, Muhibbuddin, *er-Riyadu'n-Nadira fî Menakibi'l-Aşere*, b 2, Daru'l-Kütüp el-İlmiyye.

Taha, Ahmed Hasan, <https://alfiqhi.org/ahmedaltaha>

Tahir, Ali Cevad, Menhecu'l-Bahsi'l-Edebi, b 3, 1974, *Mektebetu'l-Lügati'l-Arabiyye*, Bağdat, el-Mutenebbi Caddesi.

Tebarânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyüp b. Matir el-Lahmi eş-Şami, Ebü'l-Kasim, *el-Mücemu'l-Evsat*, thk. Tarık b. Avadullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni, Daru'l-Haremeyn, Kahire.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak, Ebû İsa, *Sünen et-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki ve İbrahim Atva Avad, b 2, 1395/1975, *Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi-Mısır*.

Vikipedi, <https://ar.wikipedia.org/wiki/ملا/>

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Mufessirûn*, Mektebetu Vehbe

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, thk. Şuayb Arnavut ve bir grup araştırmacı, b 3, 1985, Müessesetü'r-Risale.

Zelmî, Mustafa İbrahim, *Delalatu'n-Nusus ve Turuku İstinbatı'l-Ahkâm fi Davi Usuli'l-Fıkhi'l-İslami*, 1435/2014, İhsan.

Zemahşerî, ebü'l-Kasim Mahmud b. Amr b. Ahmed, Carullah, *el-Keşşaf an Hakaik Gavamizi't-Tenzil*, b 3, 1407, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Bahru'l-Muhit fi Usuli'l-Fıkıh*, 1414/1994, Daru'l-Kütüp.

Zeydân, Abdülkerim, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî dâri'l-İslâm*, b2, 1402-1982, Müessesetü'r-Risale.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufessal fi Ahkami'l-Mer'ati ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatı'l-İslamiyye*, 1413/1993, Müessesetü'r-Risale.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Mustefad min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da've ve'd-Duât*, 1419/1998, Müessesetü'r-Risale.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, 1987, EKurtuba.

Zeydân, Abdülkerim, es-Sünenu'l-İlahiyye fi'l-Umem ve'l-Cemaat ve'l-Efrad fi'ş-Şarieti'l-İslamiyye, 1413/1993, Müessesetü'r-Risale.

Zeydân, Abdülkerim, eş-Şerhu'l-Iraki li'l-Usuli'l-İşrin, Müessesetü'r-Raid el-İlamiyye.

Zeydân, Abdülkerim, Uşûlü'd-Da' ve, b 3, 1976, Müessesetü'r-Risale.

Zühayli, Muhammed Mustafa, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh*, b 2, 2006, Daru'l-Hayr.

